AIDAI

5

TURINYS

Psl.

Z. U. — Didžiojoje kryžkelėje 193
Faustas Kirša — Amžinieji akmenys (eilėraščiai) . . . 197
Pr. Skardžius — Martynas Mažvydas ir jo vaidmuo lietuvių bendrinės kalbos istorijoje 198
Jurgis Jankus — Namukas (novelė) 201
M. Scherer — Petras Kiaulėnas 213
Vl. Proščiūnaitė — Profesorius Vizgirda (drama) . . . 216
Ant. Vaičiulaitis — Namų kibirkštis, Titnagas (eilėr.) . 219
Dr. Vl. Viliamas — Technikos amžius ir didžiųjų valstybių jėgų resursai 222

KŪRYBOS PASAULY

Logoterapija 229

MŪSŲ BUITY

S. L. — Tremties metai 231
J. Grinius — Poetas kryžkelėje 232
A. Rūkas — Mąstymai apie dramos teatro praeitį ir ateitį . 234
Kaz. Gintautas — Mėgėjų teatro kryžkelė 236
P. Maldeikis — Pagrindiniai mokymo reikalavimai tremties mokykloje 237
„Unitas" gina užsieniečių studentų reikalus 238

ILIUSTRACIJOS

Poeto Fausto Kiršos atvaizdas (foto nuotrauka) 197
A. Galdikas — Rugiapiūtė Lietuvoje 209
P. Kiaulėnas — Sėdinti moteris 214
P. Kiaulėnas — Portretas Diane Canivet 215

ALp 1750

mėnesinis kultūros žurnalas

aidai

1947 metai rugpiūčio mėnuo Nr. 5

Z. U.

DIDŽIOJOJE KRYŽKELĖJE

Sudarkytas Europos veidas. 1946 m. rugsėjo mėn. 2—14 d. d. Ženevoje buvo sušauktas šių dienų Europos intelektualų kongresas, pavadintas būdingu vardu „Europinė dvasia".[1]) Įvairiausių pažiūrų skirtingų tautų žymiausi intelektualai tolerantingoje atmosferoje bandė nagrinėti dabartinį Europos dvasinį veidą, ieškodami priežasčių, kurios atvedė ją iki šių dienų tragiškos kryžkelės ir kelių, kurie išvestų į naują ateitį.

Pirmiausia buvo konstatuota, kad Europa „per policinę diktatūrą, totalitarizmą, koncentracijos stovyklas, net ištisų tautų deportacijas, kylantį nacionalizmą, militarizmą, jėgos ir priespaudos politiką — vistiek kokia ji bebūtų: ruda, juoda ar naujai raudonos doktrinos — įgavo nesveiką spalvą", kad pasaulis per savo dažnai pavojingus eksperimentus yra atėjęs prie bedugnės.

Kongrese buvo svarstomi patys giliausi šių dienų dvasinę krizę liečią klausimai, pav., ar kapitalizmo krizė — nėra krizė visos civilizacijos? Ar, Chestertono žodžiais tariant, kapitalizmas per ekonominį planavimą pats neprieina prie totalitarizmo? Ar kapitalistinė civilizacija nėra niekais pavirtusi krikščioniškoji civilizacija?[2])

Europa yra susipainiojusi sąvokose, toje painiavoje ji daug ką kitaip suprato, o kai kada ir amžinai nekintamų idealų išsižadėjo. Ką atneša tautai amžinų ir nekintamų idealų išsižadėjimas, Georges Bernanos nurodo kaip pavyzdį III-jį Reichą.

Ypač aštriai buvo pasisakyta prieš totalitarizmą, kuris dar ir dabar tūluose kraštuose savo 5-kių metų planais nieko gero nežada žmonijai, bet ją rakina užrištomis akimis prie darbo ir paverčia žmones vergais, kaip anuomet galerose. Išgujęs krikščionybę, totalitarizmas liko neatsakingas ir lengvai pajungė žmogų masei ir mašinai. Bendruomenė be krikščionybės lieka žmonių masė be laisvės.

Taigi, kaip matome, susirinkusieji visai atvirai pasisakė apie dabartinę Europos kultūrinę, politinę, socialinę, ekonominę padėtį, konstatuodami visuotinę Europos dvasinę krizę. Žinoma, buvo stengtasi ir bandoma ieškoti kelių iš tos krizės išbristi. Europai reikalinga dvasinės pagalbos. Visai teisinga buvo daugelio amerikiečių politikų nuomonė, kad Europa yra daugiau suvargusi dvasiniai, ne kaip fiziniai, kad ji pirmoje eilėje reikalinga dvasinės pagalbos.

Kur laisvasis žmogus? Kongrese buvo siūlomos įvairiausios programos: Hegelis ir Marksas, egzistencializmas, pacifizmas ir įvairios kitos filosofijos rado daug draugų ir priešų. Vienas garsiausių ir reikšmingiausių prancūzų rašytojų Georges Bernanos iškėlė lemiantį krikščionybės veiksnį Europos kultūros istorijoje, išryškindamas jos vaidmenį laisvojo žmogaus vertėje.

Taigi buvo prieita vieningos nuomonės, kad Europos kultūrą ir civilizaciją išgelbės tik tie, kurie pasisakys už laisvąjį žmogų. Žmonija be laisvų žmonių greit kristų į bedugnę. Vokietija būtų buvusi išgelbėta, jei sauja pilnai laisvų žmonių savo pavyzdžiu ar net kančia būtų vokiečių mases nukreipusi, kol dar buvo laikas, kita linkme.

Taigi intelektualai jaučia, kad jau pats laikas „kovoti prieš totalitarizmo melus", kaip pasakytų Arthur Koestler.[3]) „Hitleris bus istorijos įvertintas, kad mus įskiepijo nuo totalistinių utopijų" tvirtina jis. „Tik laisvi žmonės pasaulį išgelbės. Mes privalome kurti pasaulį laisviems žmonėms"- nuolat kongrese šaukė Georges Bernanos.[4])

Įdomu, kad visi intelektualai šiuo atžvilgiu yra vieningi. Šiame kongrese nedalyvavęs Andrė Gide, pasisakydamas savo neseniai išleistoje knygoje apie aktualiuosius mūsų kultūros klausimus ir problemas, prieina tos pat nuomonės, kad „pasaulis bus išgelbėtas tik asmenybių". Jis rašo, kad nežiūrint žmonijos dvasios ir laisvos minties sukaustymo pastaraisiais metais, atsiranda visose tautose žmonių, dažniausiai jaunų, kurie nepasiduoda totalistiniam dvasios pavergimui. Jie sudaro gyvąją žemės druską. „Pasaulis bus išgelbėtas tik asmenybių. Aš tikiu į mažumos vertę. Aš tikiu į mažų tautų vertę," rašo Andrė Gide, pridurdamas, „kad toks tikėjimas leidžia jam šį gyvenimą apleisti ramybėje".[5])

Andrė Gide, George Bernanos asmenybės vertės iškėlimas yra vedamoji mintis visų intelektualų, besisielojančių XX. amžiaus kultūros likimu.

Bet kur mūsų dienų laisvasis Europos žmogus?

Andre Malraux 1946 m. lapkričio 4 dieną, skaitydamas UNESCO suruoštoje paskaitoje apie žmogų ir meninę kultūrą ir prisimindamas Europą, neiškenčia ir, parafrazuodamas Nietche's „Dievas yra miręs", klausia „Argi yra ir žmogus miręs?"[6])

Kančia — vienintėlis gyvenimo įstatymas. Kaip po didelės audros laukiama saulės pasirodymo, taip intelektualai tikisi po totalitarizmo siautėjimo sulaukti kultūros renesanso. Šiuo klausimu pasisako žymiausi šių dienų intelektualai, tačiau mus tepasiekia negausios jų minčių ir idėjų nuotrupos, kurios tesudaro mozaiką. Bet argi mozaika nėra paveikslas?

Pirmiausia žodis apie pačią kultūrą. „Kultūra yra žmogaus kūryba", rašo prof. Dr. A. Maceina. „Ji yra paties kūrėjo asmeninės vertės apsireiškimas per jojo kūrinius." Ir toliau: „Kultūrinių kūrinių reikšmė bei įtaka istorijoje yra ne kas kita, kaip objektyvuotos kūrėjo vertės išsiskleidimas ir išsivystymas laiko eigoje. Kol šita vertė buvo tik jo vidaus pasaulyje, ji darė įtakos tik jam pačiam. Tačiau kai ji buvo įdėta į kūrinį ir kai šitas kūrinys tapo paleistas į gyvenimą, ji pradėjo daryti įtakos visiems, kas tik su ja susiduria." Atsimenant, kad „amžinumas ir pastovumas yra svarbiausi kultūrinio veiksmo siekimai, nesunku suprasti, „istorinį kūrėjo atsakingumą".[7])

Kas verčia „kūrėją per savo kūrinius apsireikšti", kokie veiksniai lemia istorinį kultūros kelią? Į šitą sudėtingą klausimą bando atsakyti prancūzų istorikas ir filosofas René Grousset savo naujausiame veikale „Bilan de l' Histoire":[8])

Kančia yra vienintėlis gyvenimo įstatymas! Kančia ir tragizmas yra šaltiniai, teikią gyvybės kūrybos ir kultūros raidai. Kas to neįvertina, tas pasmerktas žūti. Helenizmas žlugo, nežiūrint Aischilo, Sofoklio ir Sokrato išminties, nes neskyrė žmogaus kančiai ir tragizmui tinkamos vietos.

Žmogaus kančia iškelia kultūrų skirtumus, „kurie yra istorijos motorai, kurie iššaukia ir palaiko tūkstantmetes kovas tarp nomadų ir seshaftų tarp stepių mongolų ir Kinijos ūkininkų, tarp Azijos ir Europos".

Ar bereikia didesnės kančios ir gilesnio tragizmo, kurie šiandien žmogų yra apėmę. Kas, jei ne kančia ir tragizmas, verčia šiandien žmogų ieškoti naujų kelių išbristi iš sujauktos minčių raizgalynės, nudažytos totalistiniu melagingumu? Kokias naujas idėjas šitoji mūsų laikų kančia ir XX amž. Europos tragizmas kelia? Idėjas, kurios bus atsakingos už būsimą kultūrą.

Dvasiniai sąjūdžiai už laisvę. Idėjos jau išeina į pasaulį.

„Jeigu šiandien išgirstama klausiant, ar laisvė beturi ateitį, tai reikia taip atsakyti, kad jai priklauso kažkas daugiau — būtent: amžinybė!" Taip rašė savo veikaluose vienas žymus šių laikų istorikas ir filosofas Benedetto Croce') tuo metu, kai jo tėvynėje, Italijoje, totalitarizmas buvo viešpačiu. Iš tiesų — tik laisvė Europai sukurs naują ateitį, tik ji išvaduos iš totalitarizmo žiaurios vergijos, į kurios glėbį Europa buvo ir tebėra įpuolusi.

Idėjos jau išeina į pasaulį ir reakcija jau prasidėjo. Kaip ir reikėjo laukti, pirmieji Europos dvasiniai sąjūdžiai ir turi tikslą išlaisvinti žmogų iš totalitarizmo pinklių. Keliais žodžiais apžvelkime bent žymesniuosius.

Pirmoji prieš bet kokios formos totalitarizmą pasisakė krikščionybė. Ji pirmoji iškėlė asmenybės vertę ir vertę asmens laisvės. Kadangi totalitarizmas glaudžiai siejasi su ekonominėmis ir socialinėmis problemomis, tai modernioji krikščionybė bando surasti būdus tinkamai išrišti socialinį klausimą ir tuo pačiu išsaugoti asmens laisvę. Visuose Vakarų Europos kraštuose susikūrė galingi krikščionių — socialistų, o kaip George Orwell[10]) vadina krikščionių reformatorių judėjimai, šiandien turį lemiančios įtakos politiniame ir dvasiniame totalitarizmo nualintos Europos gyvenime.

Anglijoje socialistinės reformos didžiausių simpatijų susilaukė pas anglus intelektualus katalikus. Bergsono mokinys Jaques Maritaine ir žymusis filosofas Nicolai Berdiajev[11]) pasisako už sukrikščionintą socialistinę bendruomenę, tos pačios nuomonės yra ir Georges Bernanos, Mauriac etc.

Modernusis krikščioniškasis judėjimas nori mūsų laikų kultūrą morališkai atnaujinti, pritaikant kuo plačiausiai visame gyvenime krikščionybės principus, atstatyti sutryptą asmenybės vertę ir asmens laisvę, įgyvendinti krikščionišką socialinį teisingumą.

Ar pažįsta plačioji mūsų visuomenė moderniuosius Vakarų Europos krikščionių judėjimus? Drįstu galvoti, kad ne! O jau pats laikas. Emmanuel Mounier mano: Ne Krikščionybė agonijoje, bet feodali ir pilietiška krikščionybė miršta. Ryt poryt kelsis nauja krikščionybė, kuri formuos modernaus pasaulio gyvenimą.[12])

Emmanuel Mounier mums yra ir daugiau kuo įdomus — jis yra kūrėjas garsaus personalizmo judėjimo, kuris itin didelio atgarsio rado Vakarų Europos intelektualų sluoksniuose. Personalizmo judėjimo didelis pasisekimas yra ženklas, kad totalitarizmas, kuriam pasipriešinti sąjudis ir atsirado, jau eina mirties link. Šis judėjimas tvirtina, kad XX-jo amžiaus krizė yra krizė lygiai ekonominė-socialinė, lygiai Vakarų civilizacijos. Personalizmas mano, kad šią krizę gali išspręsti tik revoliucinis sprendimas.

Taigi šiuo atžvilgiu kiek panašu į marksizmą, tačiau savo idėjiniais pagrindais nuo šio skiriasi, nes pirmoje vietoje pasisako už žmogaus asmenybę ir laisvę. Asmenybė yra punktas, iš kur visos idėjos lyg keliai į pasaulį išeina.

Tačiau personalizmas čia neturi būti suprastas siauru individualizmu, personalizmas, populiariai kalbant, siekia įkurti socialinę bendruomenę iš laisvų asmenybių.

Personalizmas materiją telaiko priemone žmogaus egzistencijai — materija turi tik žmogišką ryšį su žmogumi, taigi tik nuo jo priklauso technikinis materijos apvaldymas. Šiame technikiniame materijos apvaldymo procese žmogus kaip tik ir tur būti žmogumi. Personalizmas mano, kad tik laisvi, atsakingi, aktyvūs, politiniuose, socialiniuose ir ekonominiuose klausimuose gerai besiorientuoją žmonės gali revoliuciniu būdu siekti materijos apvaldymo ir kurti laisvų žmonių socialinę bendruomenę.[13])

Personalizmas yra modernus ir pasisako už kuo plačiausią civilizacijos sumoderninimą žmogaus egzistencios naudai. Šis judėjimas plačiausiai reiškiasi Prancūzijoje, jo vadovaujančios asmenybės grupuojasi žinomojo žurnalo „Esprit" skiltyse.

Negalima praeiti ir pro egzistencializmą, šiandien nemažai triukšmo sukeliantį Prancūzijoje. Tikrumoje — egzistencializmas[14]) yra germaniškos kilmės: pirmasis šios filosofijos teoretikas yra danas Sören Kierkegaard, gyvenęs pereito šimtmečio pirmoje pusėje, vėliau egzistencializmo vėliavą nešė vokiečiai Heidegger ir Karl Jaspers, šiuo metu Heidelbergo universiteto filosofijos profesorius. Prancūzijoje egzistencializmo vėliavnešiu laikytinas Jean Paul Sartre, žymus rašytojas, dramaturgas ir kartu filosofas.

Nesileidžiant į gilesnes šios filosofijos studijas, mums rūpi išryškinti svarbiausią prancūziškojo egzistencializmo momentą, būtent — laisvę. Kaip ir reikėjo laukti, ši filosofija didžiausią susidomėjimą rado vokiečių okupacijos metu ir kaip reakcija prieš totalistinę priespaudą kartu su politine rezistencija iškilo dar kartą žmogaus egzistencijos filosofija, šiuo kartu ypač akcentuojanti laisvę. „Žmogus yra skirtas laisvei", sako Jean Paul Sartre, buvęs vienas iš dvasinių prancūzų rezistencijos vadų.

Savo pagrinduose egzistencializmas, nors ir būdamas gerokai ateistiniu ir net marksistiniu, pasisako už žmogaus asmenybę. „Žmogui egzistuoti, reiškia pasaulio tvarkos plane jam pastatytą uždavinį įvykdyti, būtent: tapti asmenybe."

Reiktų dar keletą žodžių tarti apie pacifistų judėjimą, plačiausiai besireiškiantį anglosaksų intelektualų sluogsniuose. Pacifistai siekia pažangos, atmesdami karą kaipo priemonę politiniams tikslams siekti. Jie mano, kad tik toji bendruomenė tegali būti ideali, kurioje visi žmonės yra laisvi ir savanoriškai be baimės ar ekonominio spaudimo bendrauja. Pacifistai pasisako prieš bet kokios rūšies jėgą, lygiai prieš patrankas ar bombonešius, lygiai prieš kalėjimus, koncentracijos stovyklas ar net gumines lazdas. Pacifistams priklauso daugelis žymių anglosaksų asmenybių su Aldous Huxley priešakyje. [15])

Beliktų apžvelgti grynai socialistiniai — marksistinius judėjimus ir įvairiausius jų varijantus, bet Gerb. skaitytojas tikriausiai turi tuo klausimu gerą teoretinį vaizdą ir neabejotinai gan gerą patirtį praktikoje. Iš kitos pusės — ar nesiekia naujieji Europos dvasiniai sąjūdžiai išvaduoti žmogų iš totalistinio sukaustymo, į kurį atvedė grynai materialistinis ir marksistinis planavimas?

Atlanto kultūra. Kaip matome ieškoma naujų kelių dvasinei Europos krizei nugalėti ir tikimasi iš jos išbristi. Dar daugiau, ne tik tikimasi šitą krizę nugalėti, bet optimistai jau mato naujosios Europos kultūros prošvaistes. Kokia būsimoji Europos kultūra?

Neduodami tiesioginio atsakymo, Europos intelektualai bando betgi nubrėžti būsimosios kultūros bruožus. Patieksime šiuo klausimu įdomią André Malraux nuomonę, paskelbtą 1944 m. šveicarų žurnale „Labyrinth". [16]) Paklaustas vieno šveicarų žurnalisto, kaip jis įsivaizduoja ateisiančią kultūrą, André Malraux pirmiausia konstatavo:

Nėra jokios Europos. Niekada jokios ir nebuvo. Tebuvo tik krikščioniškasis pasaulis. 17. ir 18. šimtmečiuose pasirodė europinės kultūros ženklai su besikeičiančia prancūzų — anglų ir anglų — prancūzų įtaka. Iš tiesų gi — Europa kaip organinis vienetas yra tik vokiečių jojamas arkliukas. Europinė kultūra žymiausiai pasireiškė Romos ir bizantinės epochos laikais, kada buvo sukurta Vidužemio jūros kultūra. Buvo kalbama apie Pacifiko meną, tai buvo perdėta, bet nebūtinai klaidinga. Nereikia manyti, kad likimas kultūrą lemia, bet Napoleono avantiūros žymiai pasitarnavo anglų jėgos įtakai vakarinėje Europoje, lygiai kaip Hitlerio avantiūros šių dienų Amerikos įtakai Europoje. André Malraux reziumuoja, kad būsimoji kultūra būsianti — Atlanto kultūra.

Pirmojo pasaulinio karo svarbiausia išdava buvo ne Verdunas, bet rusų revoliucija; šio karo — tai pirmieji ženklai besikonsoliduojančios Amerikos vienybės: konferencija Rio de Janeire. O politika kultūroje turi didelės jei ne lemiančios įtakos. Nors Prancūzija bijo didėjančios Amerikos įtakos, bet ji, nežiūrint komunistinių tendencijų, pasiduos Atlanto vandenynui. Jau yra subtilaus panašumo tarp rytinės Amerikos, Anglijos, Prancūzijos ir Portugalijos, jam netiesioginiai priklauso Ispanija, o pilnai pradeda įsijungti pietinė Amerika.

André Malraux tvirtina, kad amerikiečių literatūra, nežiūrint jos savotiško primityvizmo, prancūzams yra arčiau širdies ne kaip anglų. Hemingvay, Caldwell, Steinbeck yra panašiuose ieškojimuose kaip prancūzai, lygiai kaip Poe, Thoreau, Melville, Hawthorne, Whitman. Naujieji amerikiečių rašytojai nėra prancūziškieji akademikai, bet savo gyvenimo būdu ir kūryba primena prancūzų plastikus.

Amerikiečių kariuomenė gali kam patikti ar ne — bet aišku, kad ji yra XX amžiaus kariuomenės stiliaus pavyzdys. Šita kariuomenė be karališkos laikysenos ir kuone be uniformų, mechanikų kariuomenė, kuri visur laimėjo, leidžia savo kareiviams ir karininkams sakyti: „Mes nesame kariai, mes esame mobilizuoti piliečiai". Ji tiekia uniformas visiems Jungtinių Tautų kareiviams, ko pvz. nedaro anglai. Jie jungia visus.

Vokiečiai savo didžiausios stiprybės metais nei savo specifiškai vokiška drausme, nei savo spauda, nei filma užimtuose kraštuose neimponavo ir nepaliko jokios įtakos, kai tuo tarpu visa, kas nauja ateina iš Amerikos, susilaukia didelio dėmesio: gatvių vaizdai, namų fasadai su itin dideliais langais, automobiliai ir net filmos — visa veržiasi į mūsų gyvenimą. Tai pirmas kartas, kada vienas kraštas visą pasaulį imponuoja savo jausmų mitu, net... savo padugnėmis. Ir komikais. Ar buvo galima prieš Chapliną įsivaizduoti, kad vienintelis žmogus galėtų visą pasaulį prajuokinti?

Bet šitoji Jungtinių Amerikos Valstybių įtaka visam klausimui tesudaro mažosios vertės pusę. Daug svarbesnis jau pats kylančios kultūros sąryšis su pasauliu. Paskutinysis karas iš tiesų buvo pirmą kartą pasaulinis karas. Jei kinų armijos Indiją išgelbėjo nuo japonų antplūdžio, tai šitas faktas turės toli siekiančių pasekmių. Ar nieko nesako nuostabus meno srovių keliavimas iš kontinento į kontinentą, paliečiant visas šalis ir visas meno pažiūras? Ar nevaidina Amerika šitame meno sruvenime vadovaujančio vaidmens? Metropolitan Muziejus yra pirmas muziejus, kuriame žiūrovai šalia Vakarų plastikų mato didžiųjų Kinijos epochų, Indijos plastikas. Kur matysi kitur šalia Tang perijodo Boddisatva'os gotiškąją Dievo Motiną?

Amerika yra kultūra be krašto, todėl racionalistiška. Įvairios meno formos jai sudaro „pasiūlymus". Europoje ir ypač Prancūzijoje, kurios tapyba pasiliks pirmaujanti pasaulyje, tai reiškia įtraukimą vis į naują gyvybingą srovę naujam kūrybiniam apsireiškimui. Prisimintina, kad kažkas panašaus įvyko, kai tapytojas pirmą kartą pamatė Raffael'į ir Rembrandt'ą kartu — ar negimė tada romantizmas? Ateities menas, daugiau ar mažiau liečiamas naujų srovių ir įtakų, lygiai bus skirtingas, kaip kad skiriasi Delacroix nuo Rembrandt'o, nuo Raffael'io ar Rubens'o. Taigi ir Atlanto kultūra, mano Andrė Malraux, gali pasireikšti labai įvairiai ir nevienodai, žiūrint koks kraštas ir kiek jis bus paliestas naujų įtakų ir srovių.

Nė viena kultūra nėra primetama jėga. Graikai neturėtų tų nuopelnų Vidužemio jūros kultūros suklestėjimui, jei savą kultūrą būtų mėginę Romai primesti. Rousseau Prancūzijai kaip ženevietis didesnės įtakos darė, nei būtų jos turėjęs būdamas prancūzu. Niekas tiek nebus „pasitarnavęs" Atlanto kultūros užgimimui, kaip Hitleris... Taigi — kuriasi naujos idėjos, formos, gimsta nauja Atlanto kultūra. Atsimenant, kas buvo ir yra pats Andrė Malraux, šie jo samprotavimai užsitarnauja daugiau negu eilinio dėmesio.

Iš tiesų niekas neužginčys, kad kyla Amerikos galybė ne vien doleriuose ir ginkluose. Beveik kiekvienas Vakarų Europos intelektualas, ilgiau ar mažiau buvęs Jungtinėse Amerikos Valstybėse, giliau žvelgdamas pastebi, kad iš Amerikos pradeda spinduliuoti nauja dvasinė jėga, kuri anksčiau ar vėliau turės lemiančios įtakos būsimoms kartoms. Prisimintina André Maurois kelionės po Ameriką įspūdžių knyga, pasirodžiusi pereitais metais, kurioje žymusis prancūzų rašytojas įspėja europiečius per lengvai nežiūrėti į amerikiečių dvasinio ir kultūrinio gyvenimo reiškinius. Ta proga-įdomu, ką galvoja patys amerikiečiai apie save. Čia prisimena trumpa, bet labai charakteringa žinomojo amerikiečių filosofijos ir istoriozofijos profesoriaus Will Durant nuomonė, paskelbta jo daug laidų ir vertimų susilaukusioje knygoje „The Story of Philosophy, The Livas and Opinions of the Greater Philosophers". [17]) Šioje knygoje autorius patiekia savotišką filosofijos istoriją, nagrinėdamas svarbiausias Platono, Sokrato, Aristotelio, Bacon, Spinoza'os Volter'o, Kant'o, Schopenhauer'io Spencer'io, Nietsche's ir kit. mintis ir idėjas. Antroje knygos dalyje autorius bando apžvelgti mūsų laikų žymiausių filosofų idėjas, pirma europiečių — Henri

Bergson'o, Benedetto Croce, Hans Dietrich ir Bertrand Russell, o po to amerikiečių — George Santayana, William James ir John Dewey, tuo pačiu lyg ir sugestionuodamas, kad ateities gyvenimui svarbiausios reikšmės ir didžiausios įtakos turės paskutinieji, tvirtindamas:

„Aišku, kad baigiasi mūsų priklausomumas nuo Europos idėjų, kad mes pradedame savo pačių būdu kurti filosofijos, literatūros ir mokslo veikalus. Tikrai — mes pradedame tik dabar, nes mes esame dar tokie jauni ir nesame dar išmokę be mūsų Europos prosenių pagalbos eiti. Bet jeigu tai ir sunkiai sektųsi, mums patiems save pergalėti, ir jeigu mes kai kada nedrąsiai jaučiamės dėl mūsų paviršutiniškumo, provinciališkumo, dėl mūsų siaurumo, dėl mūsų netolerantiškumo, pakenčiame baimingą priešinimąsi naujoms idėjoms ir eksperimentams, tai neprivalome užmiršti, kad praėjo 800 metų nuo Anglijos įsikūrimo iki jos Shakespeare'o ir tiek pat 800 metų nuo Prancūzijos įsikūrimo iki jos Montaigne'o. Mes iš Europos greičiau patraukėme veiklius individualistus ar turto ieškančius pionierius, nekaip mąstančias ir meniškas sielas, ir juos pasirinkome pavyzdžiu; mes savo energiją turėjome paskirti milžiniškiems miškams išrauti ir iš mūsų žemės turtus išgauti — ir neturėjome iki šiol laiko tautinę literatūrą ar aukštą filosofiją sukurti. Bet mes pasidarėme turtingi, o turtingumus sudaro įžangą į meną. Kiekvienam krašte, kur kietas darbas per šimtmečius atnešė liuksusą ir poilsį, ten išaugo ir kultūra — lyg augmenija riebioje ir gerai drėkinamoje žemėje. Pirmiausia mes siekėme turtingais tapti, nes tauta pirma turi gyventi, o tik tada gali filosofuoti.

Be abejonės mes greičiau užaugome, negu kitos tautos visumoje kad auga, ir mūsų dvasios netvarkingumas pareina nuo per greito mūsų išsivystymo. Mes kaip tas jaunuolis dėl savo staigaus augimo esame kiek sutrikę ir neišlyginti. Bet netruks vaisiai pasirodyti, mūsų dvasia bus mūsų kūnu ir mūsų kultūra taps mūsų nuosavybe. Gal gims dar didesnės sielos kaip Shakespeare'as ir didesnės dvasios kaip Platonas, nes kaip mes išmokome aukštai vertinti lygiai laisvę ir gerovę, taip netruks ateiti ir mūsų renesansas" — baigia savo išvedžiojimus Will Durant.

Jei tuose išvedžiojimuose filosofas Will Durant yra kiek atsargus ir net kuklus, tačiau pasitikįs augančia Amerikos dvasine jėga, tai amerikiečių literatūros kritikas ir istorikas Alfred Kazin be jokių abejojimų tvirtina, kad pasaulis laukia naujo dvasinio renesanso ir jo užtekėjimui didžiausių nuopelnų turės amerikiečiai. [18])

Giliau nesileidžiant į šitą klausimą, reikia betgi pripažinti, kad tiek Andrė Malraux samprotavimai apie ateisiančią Atlanto kultūrą, tiek pačių amerikiečių intelektualų mintys apie didėjančią Amerikos dvasinę jėgą ir įtaką būsimajame gyvenime nėra vien tušti žodžiai: toji įtaka yra tiek didelė, kad ją jau pradedame justi kiekviename mūsų gyvenimo žingsnyje. Atrodo, kad naujosios upės versmė jau atrasta. Klausimas tik lieka toks: į kokius vandenynus upė nuvingiuos ir kaip plačiai išsišakos jos baseinas.

Gyvuok, Europa, Minties Karaliene! Žmonija su ilgesiu laukia kažko naujo. Laukia nekantriai ateities pasaulio, ypač išbadėjusi, dvasiniai ir fiziniai suniokota Europa. Ar tikru keliu Europa suka?

Vietoje atsakymo aš norėčiau pacituoti ne ką kitą, o Romain Rolland'ą:

„Mūsų taika yra laisvų tautų, visų kraštų laisvų žmonių taika, žmonių, kurie kovoja prieš karą ir prieš visa tai, kas pastoja kelią į laisvę, į žmogiškąją būtį ir socialinę pažangą. Visa, kas yra žmoniška, — yra mūsų ir kas prieš žmogų — yra žmonijos priešas. Mūsų taika kaip ir visas mūsų galvojimas apima tarptautinį planą, nes visur žmonės yra tie patys: ar ne tie patys šaltiniai gaivina Indijos misticizmą ir Europos katalikybę, ar racionalizmas nėra kinų dvasios išraiška? Susipykę Europos broliai, jei ilgisi geresnės žmonijos, turi žiūrėti, koks gėris juos jungia, o ne koks blogis skiria — gėrio mintys visose tautose panašios.

Jau praėjo laikas laviruoti. Aš sakau aiškiai ir suprantamai: jau laikas į bendruomenės revoliuciją, į radikalų atnaujinimą, pakeitimą. Nebėra klausimo, ar reikalingas toks pakeitimas ar ne? Tėra tik klausimas, kokia taktika šitas pakeitimas geriausiai ir greičiausiai būtų pasiektas: ar aktyviu ir stipriu visos tautos organizuotu pasipriešinimu (Gandhi'o supratimu), ar organizuotu intensyvaus ir intelektualinio darbo pakilimu. Tačiau kiekvienu atveju privalo būti išlaikytas socialinis teisingumas — nes jis vienas tėra tikrasis nusiginklavimas. O tada — gyvuok Europa, Minties Karaliene, žmonijos vadove!" [19])

Pabaigos vietoje. Mozaikos kontūrai pradeda ryškėti, ir aiškėja tie veiksniai, kurie nulems ateities kultūrą ir būsimų kartų gyvenimą. Žmonija per kančias ir ieškojimus siekia amžinų ir nekintamų idealų, per aukas žengia kaskart vis pirmyn ir pirmyn.

Čia prisimena vėl André Gide žodžiai: „Pasaulis tebus išgelbėtas tik asmenybių. Aš tikiu į mažumos vertę. Aš tikiu į mažų tautų vertę."

Taip. Jau artėja metas, kada ir lietuvių tauta turės atlikti savo pašaukimo uždavinį, apie kurį tiek daug mąstė šviesios atminties profesorius Stasys Šalkauskis. Kas anuomet atrodė tolima ar net sausai teoretiška, šiandien — visai konkrečiu mūsų tautos uždaviniu: jei tikėti René Grousset gyvenimo dėsniu, kad kančia yra vienintelis gyvenimo įstatymas, tai mūsų tautos kančios ir kraujas tikrai Lietuvai atneš garbę ir amžiną gyvybę, o bendrame visų tautų siekime — neišdildomą pėdsaką.

Saltiniai: [1]) „Europäisches Gespräch", Die Internationale Revue Umschau, Heft 1, Mainz, 1947. — [2]) Georges Bernanos „Zu dieser Zeit", Die Int. Revue Umschau, Heft 2, Mainz, 1947. — [3]) Arthur Koestler „The Praternity of Pessimists", London, 1946, vokiškai — „Merkur" Nr. 1, Baden-Baden, 1947. — [4]) Georges Bernanos „Die Kathedrale aus Händen", Die Int. R. Um., Heft 2, Mainz 1947. — [5]) „L'Arche", Nr. 18/19, Paris, 1946, vokiškai „Literarische Erinnerungen und Aktuelle Probleme", Die Int. R. Um., Heft 3, Mainz, 1946. — [6]) André Malraux „Der Mensch und die künstlerische Kultur", Die Int. R. Um., Heft 2, Mainz, 1947. — [7]) Antanas Maceina „Kultūros tragizmas", Aidai, Nr. 1. München, 1947. — [8]) Prof. dr. René Grousset „Bilan de l'Histoire", Paris, 1946; vokiškai — Universitas, Heft 9, Tübingen, 1946; Die Int. R. Um., Heft 3, Mainz, 1946. — [9]) La Suisse Contemporaine, Nr. 4, Geneve, 1946. — [10]) George Orwell „Der Aufstand der Intelektuellen", Auslese, Heft 8, München, 1946. — [11]) Nicolai Berdiajew „Cristliche Aufgabe", Auslese, Nr. 3, München, 1947. — [12]) Emmanuel Mounier „Die Agonie des Christentums", Lancelot, Nr. 3, Baden-Baden, 1946 ir Esprit, Paris, 1946, Mai. — [13]) Emmanuel Mounier „Der Personalizmus und die personalistische Bewegung", Die Int. R. Um., Heft 2, Mainz, 1946. — [14]) Apie egzistencializmą literatūra labai plati. Trumpai vokiškai: Dr. Karl Augstein „Die Hauptprobleme der Existenzphilosophie", Universitas, Heft 2, Tübingen, 1947. — [15]) George Orwell „Der Aufstand der Intelektuellen", Auslese, Heft 8, 1946. — [16]) André Malraux „Ueber die kommende Kultur", Labyrinth, Zürich, 1944, ir Die Int. R. Um., Heft 1, Mainz, 1946, — [17]) Will Durant „The Story of Philosophy, The Lives and Opinions of tje Greater Philosophers", New-York, 1926; vokiškai „Die großen Denker", Zürich, 1930. — [18]) Alfred Kazin „Reynal and Hitchock" (Der amerikanische Roman), New-York, 1942. — [19]) „Romain Rolland — Der Mensch und Dichter in eigenen Worten", Zürich, 1947.

FAUSTAS KIRSA

Is rasomos knygos

„Amzinieji Akmenys"

(Didaktiniai eilerasciai)

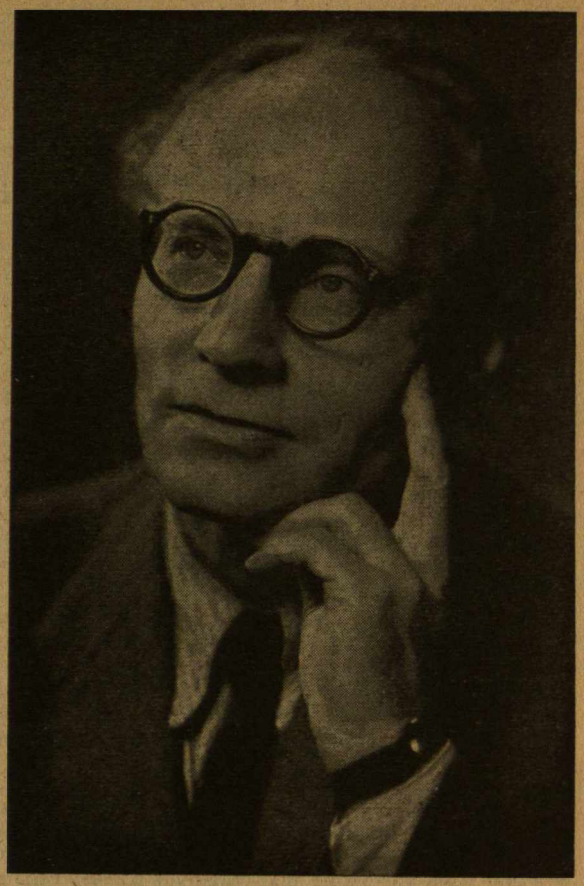

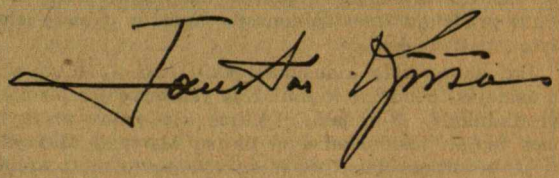

AŠ LIUDIJU DVASIĄ

Kas būtum tu, kuris skaitai šiuos žodžius
Iš mano smegenų ir dvasios burtų,
Klausyk, aš liudiju gyvybės pradą,
Aš liudiju ir paslaptį sukurtą.

Aš liudiju silpnybę ir trapumą,
Aš liudiju daugiau neg žemės sritį,
Aš liudiju žmogystėj Dievo veidą,
Aš liudiju, — ne dvasios, — kūno mirtį.

AŠ LIUDIJU ŠĖTONĄ

Aš liudiju pavydą ir menkystę,
Pasėtą žmogui iš tamsos į žemę,
Aš liudiju Šėtono karalystę
Ir kovą, ir pagarbą kryželiam.

Aš liudiju žmogaus nukautą žmogų,
Anatemą lig paskutinio ainio,
Aš liudiju tribūną demagogą,
Aš liudiju tarp mūsų gyvą Kainą.

AŠ LIUDIJU REALYBĘ

Aš liudiju gražuolėje senatvę,
Aš liudiju tylon ateisiant audrą,
Aš liudiju — šventovė stovi gatvėj,
Aš liudiju gyvajam grūde pudrą.

Aš liudiju varpų maldas kas rytą,
Aš liudiju pavakarinį rūką,
Aš liudiju akim dangaus zenitą,
Aš liudiju iš kūdikio senuką.

AŠ LIUDIJU KŪRYBĄ

Aš liudiju gėlių spalvas ir kvapą,
Budėjimą šešėlių palapynuos,
Kada mirtis iš nieko kūnu tampa, —
Aš liudiju ir grožį, ir žinyną.

Aš liudiju ne iš žmogaus viliones,
Regėjimus širdies, sapnų ir proto,
Aš liudiju keliaujančią per žmones
Kūrybos aistrą, laimę ir Golgotą!

MAGAI

Raidė ir raštas — trupinys ir duona,
Bet skonis — magiko ne žemės burtas.
Kūrėjau! Tavo dvasios lobiui duotas
Stebuklo veidu amžinumo turtas.

Pagodomis į Dievą šaukias indas;
Krikščionis gotika į dangų kyla;
Pranciškaus žodis šventraščiu pasklinda;
Čiurlionis bruožais beldžias amžių tylai.

PALAIMINTOS VALANDOS

Ir būna valandų, kada tu girtas nuo idėjų
Klajoji žemėje, kaip deimantų vagis:
Silpni pavydi tau, kad tu esi mirties karalius,
Nors gyveni gėlelių syvais kaip drugys.

Tos valandos palaimintos kaip ašaros šventųjų:
Iš jų pasaulio visas grožis ir jėga,
Paminklų akmenys atskleidžia dvasios veidą,
Stebuklų prarajos pakyla uždanga.

KŪRYBA

Kūryba ne garbė, ne dovanų miražas,
Tai grūdo diegas žemėj saulės išviliotas.
Bet ji garbė minioj, ir dovana pasauliui,
Ir didis aukso klodas per žemes nuklotas.

Paminklas, poema ir žaislas nuspalvotas
Iš paslapties iškyla šviesai būti kūnu,
Kaip žiedas visatai ir niūriai vargo dienai —
Sofoklis, ir Rodin, ir Dantė, ir Džioto.

Pranas Skardžius

v

Martynas Mazvydas ir jo vaidmuo lietuvių bendrinės kalbos istorijoje*)

Šiemet minėdami mūsų 400 metų spaudos sukaktuves, mes galime visur naudotis viena rašomąja kalba, kuri yra pasidariusi visuotine mūsų tarpusavinio susižinojimo priemone ir žymiausia mūsų tautybės bei dvasinės kūrybos reiškėja. Ji dabar apima ir literatūrą, ir spaudą, ir teatrą, ir bažnyčią, ir mokyklą ir kt. Tiesiog sunku yra įsivaizduoti, kaip mes, atsidūrę tremtyje, galėtume apsieiti be šito būtinojo bendruomeninio ryšio ir kaip be to galėtų reikštis mūsų tautinė gyvybė bei ateities lūkesčiai. Todėl šiais sukaktuviniais metais yra naudinga trumpai pažvelgti į tuos kelius, kuriais mūsų bendrinė kalba yra plitusi, ir prisiminti tuos pijonierius, kurie pirmieji yra dėję pamatus tos kalbos pastatui.

Tiesiogiai dabartinė mūsų bendrinė kalba nesiekia Martyno Mažvydo laikų, — ji tėra prasidėjusi tik XIX amžiaus pabaigoje, drauge su visu mūsų tautos atgimimu. Jos pati pradžia yra glaudžiai susijusi su Aušra. Nors patys aušrininkai dar neturėjo aiškios kalbinės empirinės, t. y. gyvosios kalbos duomenimis paremtos programos ir savo samprotavimus daugiausia rėmė aprioriniu deduktyviniu ir romantiniu galvojimu, vis dėlto jų pastangomis bendrinės rašomosios kalbos pagrindu buvo pasirinkta ne kuri kita, bet vakariečių aukštaičių tarmė, ta pati, kuri pustrečio šimtmečio prieš tai buvo vartojama Maž. Lietuvoj ir kuri vėliau po Aušros vis daugiau įsigalėjo, ligi pagaliau XX amžiaus pradžioje Jono Jablonskio rūpesčiu ji buvo įstatyta į pastovų kelią.

Tad dabar kyla klausimas: kaip Maž. Lietuvoj yra prasidėjusi bendrinė kalba? Kas yra buvę jos pirmieji pradininkai? Norėdami į šituos klausimus atsakyti, mes tuojau susiduriame ne tik su Martynu Mažvydu ir jo bendradarbiais, bet ir su visomis to meto aplinkybėmis. Tai yra gana įdomus dalykas. Kilus Vokietijoje reformacijos sąjūdžiui, Maž. Lietuvoj neatsirado užtektinai žmonių, kurie būtų galėję tinkamai dirbti šį reformacinį darbą. O tuo tarpu Didžiojoj Lietuvoj jau buvo nemaža geraį išlavintų ir entuziastiškai nusiteikusių šio naujojo tikėjimo išpažinėjų, bet jie dėl žiauraus persekiojimo negalėjo ten laisvai dirbti savo darbo, ir todėl daug kas iš jų turėjo apleisti savo kraštą. Ir tokie bėgliai sau priegiaudą rado kaip tik Prūsuose, kur hercogas Albrechtas juos visus maloniai priėmė ir kiekvienam davė atsakingo darbo. Be to, žinodamas kaikuriuos iš tokių būsimųjų talkininkų nejaukiai jaučiantis savo tėvynėje, šitas gudrus valdovas ėmė juos ir pats kviesti. Tuo būdu pvz. tarp kitų 1546 m. birželio 8 d. jo buvo iš Didž. Lietuvos pakviestas atvykti į Maž. Lietuvą ir Martynas Mažvydas.

Kas iš tikrųjų yra buvęs Mažvydas ir iš kurios Lietuvos vietos jis yra kilęs, tuo tarpu yra neaišku. Tik tiek yra žinoma, kad tų pat metų rugpjūčio 1 d. jis yra įsimatrikuliavęs Karaliaučiaus universitete, hercogo lėšomis ten studijavo teologiją ir 1548 m. balandžio 5 d. baigė savo universitetines studijas bakalaureato laipsniu Baiges universitetą, 1549 m. kovo 18 d. buvo paskirtas Ragainės klebonu; čia bekunigaudamas jis dar buvo ir vertėju prie vietinės valdžios. Mirė 1563 m. gužės 21 d. Baltramiejus Vilentas savo Evangelijų ir Epistolų prakalboje sako, kad Martynas Mažvydas, jo pusbrolis (frater patruelis), pirmasis parodęs būdą gimtąja kalba rašyti (rationem scribendi linguam patriam primus ostendit) ir išspausdinęs katekizmą bei šventąsias giesmes (Elementa quaedam Catechetica... Cantilenas quoque sacras typis edidit). Bet viename laiške, rašytame už metų po universiteto baigmo, pats Mažvydas sakosi nei trupučio nesuprantąs vokiškai (non calleo aliquantulum germanice) tad yra aišku, kad anksčiau jis yra studijavęs ne kuriame vokiečių universitete, kaip kad yra darę kaikurie jo bendradarbiai, bet galbūt Vilniuje ar kur nors Lenkijoje, todėl jis greitai, po trijų semestrų galėjo baigti ir savo studijas Karaliaučiaus universitete.

Su šitomis nuotrupinėmis autobiografinėmis žiniomis sutinka ir Mažvydo raštų bei jo kalbos analizė. Savo pirmąjį raštą „Catechismusa prasty szadei" jis ne iš vokiečių, bet daugiausia iš lenkų ir kiek mažiau iš lotynų kalbos yra vertęs arba kompiliavęs. Šitą raštą jis yra taikęs ne tiek Mažajai, kiek Didžiajai Lietuvai, todėl antrojo titulinio lapo pusėje yra įdėjęs tam tikrą atsišaukimą į Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę — ad Magnum Ducatum Lituaniae:

Fausta ducum magnorum altrix, Lituania clara,
Haec mandata Dei, suscipe mente pia,
Ne te, cum dederis rationes, ante tribunae
Augustum, magni indicis ira premat.

Laisvai lietuviškai išvertus, tai maždaug šitaip atrodys:

Laimioji didžiųjų kunigaikščių maitintoja, Lietuva garsioji,
Maldinga siela priimk šiuos Dievo įsakymus,
Kad tavęs neslogintų didžiojo teisėjo rūstybė,
Kai turėsi duoti apyskaitą prieš aukščiausiąjį teismą.

Toliau, pradedant trečiuoju puslapiu, yra išspausdinta nepasirašyta, bet kaip norvegų profesorius Chr. Stangas yra susekęs, tuometinio Karaliaučiaus universiteto rektoriaus ir teologijos profesoriaus Friedricho Staphylaus parašytoji prakalba Pastoribus et ministris ecclesiarum in Lituania gratiam et pacem. Matyti, tuo buvo norima ir pačiai knygelei suteikti daugiau vertės.

Tas noras ypač aiškiai matyti iš toliau sekančios lietuviškos eilėmis parašytos prakalbos, kuri prasideda šiais žodžiais: Knigieles Paczias byla Letuuinikump ir Szemaicziump. Jos pabaigoje irgi panašiai sakoma: Skaitikiet ir dokiet ig rąkas kiewaika (= kiek vaiko) kaip szemaiszia taip letuwynika (t. y. aukštaičio). Taigi šitas katekizmas buvo aiškiai skiriamas tiek žemaičiams, kiek aukštaičiams, t. y. Martynas Mažvydas, kilęs iš Didžiosios Lietuvos, sąmoningai tą savo pirmąjį darbą yra taikęs visiems lietuviams.

Bet šitas jo noras iš pradžios dar nebuvo suderintas su praktika: jo katekizmo kalba dar nebuvo bendrinė, vienodai tinkanti tiek žemaičiams, tiek aukštaičiams, bet aiškiai tarminė, savo pobūdžiu labai artima dabartinėms žemaičių tarmėms, nors visai su jomis ir nesutampanti. Visų pirma joje mes randame veikiant pagrindinį žemaičių tarmių dėsnį — pirmykščių garsų

*) 400 metų lietuvių spaudos sukaktuvių proga 1947 m. liepos 11 d. Lietuvių Tremtinių Rašytojų Draugijos suvažiavime skaitytoji paskaita.

junginių **tj, dj** pavirtimą ne į afrikatas **č, dž**, kaip kad yra įvykę aukštaičių tarmėse, bet į paprastus dantinius priebalsius **t, d** — prieš senovinį trumpą **a**, kuris žemaičių tarmėse pirmiau po joto pavirto į **e**, ir todėl tas jotas vėliau bendruoju visų baltų kalbų dėsniu turėjo iškristi; pirmykštis ilgasis **ą**, priešingai, kurį laiką tuojau dar nepavirto į **e**, ir todėl čia **tj, dj**, lygiai kaip prieš **u**, yra išvirtę, į **č** bei **dž**, pvz. tretes, szadei, szadems, szadeis, pateme, atleid, gieid, spend, nepakient, atleidem, gieidem, didem, kulantem, gieidentei, bet vs. vard. treczia, kilm. treczias, iauczia, negaleczia, ds. gal. szmanes kleidenczias, mus ... gieidenczias, gieidenzcius, kleidenczius, su szadziu, tus szadzius, straipsczius ir kt. Ypač įdomios čia yra dalyvinės lytys kleidenczius iš *kleidjantjuos, *geidjantjās, *geidantjuos, *kleidjantjuos, kur pagrečiui yra buvę skiemenys su pirmykščiu trumpuoju bei ilguoju **š** ir balsiu **u** po joto, todėl čia randame ir du įvairius rezultatus, galėjusius pasireikšti tik žemaičių, o ne aukštaičių tarmėje. Iš kitos pusės dabartinio aukštaičių balsio **o** ir žemaičių dvibalsio **uo** vietoje Mažvydas savo kalboj dažniausiai vartoja **a**, pvz. szadis, szmagus, bralei, trakszdawa, nareia, maksla, dawanati ir kt. Tai reikia aiškinti tuo, kad pirmykštis ilgas ā, Mažvydo kalboj dar nebuvo pavirtęs į **o**, iš kurio vėliau yra išriedėjęs dabartinis žemaičių dvibalsis **uo**. Gali būti, kad šis ā tuomet dar buvo tariamas kaip vidurinis, garsas tarp a ir o, maždaug toks, kaip dabartinis svėdasiškių ar dusetiškių, todėl suprantama, kodėl Mažvydas, nerasdamas tinkamo rąšmens tam garsui žymėti, kartais (dažniau) parašo **a**, kartais **o**. Čia jis elgiasi visai panašiai, kaip balsių **e** ir **i** vartosenoje, būtent: nekirčiuotas **e** atviruose viduriniuose skiemenyse yra rašomas visai reguliariai, bet absoliutinėse galūnėse jis dažnai kaitaliojamas su **i**, pvz. vs. įnag. schirde šalia schyrdy (=aukštaičių širdžia) arba vs. viet. kune, narse, galwaie, szemeie, pateme greta cziesi, stany, szadegi (čia **g** vietoj **j** parašytas), wisamij ir kt.: matyti, čia anais laikais, kaip ir dabartinėse žemaičių tarmėse, buvo vartojamas vidutinis garsas tarp **e** ir **i**.

Iš kitų būdingų žemaitybių, kurių apsčiai pasitaiko Mažvydo katekizme, yra dar šios paminėtinos: 1. galūninis trumpasis **a** yra gana dažnai visai išmetamas, pvz. atmen, priim, dirb, neapkient, gieid, gals, Diews, stāls, tews, welns, makitos (= mokytojas), kraus (= kraujas), wes (= vėjas), iszgielbetas (= išgelbėtojas), apgintas (= apgintojas) ir kt; 2. pirmykštis ilgasis ā po joto galūnėse yra paverčiamas į **e**, pvz. vs. kilm. dwases, wales (aukšt. dvasios, valios), piktases, senases (aukšt. piktosios, senosios) ir kt; 3. vyriškosios giminės įvardžiai, būdvardžiai ir veikiamieji esamojo laiko dalyviai turi galūnę —ims arba —imus, pvz. tims, visims, wisimus, gims (=jims), artimims, sweikims, tikrims, kaltimus, darantims, gailintims ir kt; 4. jo- ir i-kamieno vienaskaitos vietininkai turi galūnę —eie arba —ie, pvz. nakteie, kraugeie (vietoj krauieie), szadegi, naktie ir kt.; 5. į-kamieno vienaskaitos kilmininkas turi galūnę -is, pvz. vgnis, moteris, schirdis ir kt; 6. o-kamieno daugiskaitos vietininkas turi galūnę -usu (dabartiniai žemaičiai čia taria -ūs arba -ūse), pvz. hukiusu, metusu, praschimusu, wargusu ir kt; 7. liepiamosios nuosakos lytys daugiskaitoje turi -kem, -ket, pvz. bukem, dokiet, skaitikiet, giwenkiet, permanikiet (išvertus į dabartinę aukštaičių tarmę, būtų būkiam, duokiat, skaitykiat ir kt.); 8. kitos atskiros žemaitybės: milasis, schirdis, mijla, milauses (dabartinių žemaičių myls, su ta pačia šaknimi kaip mylėti ir kt.), prisch (dabartinių žemaičių pryš), dewe, atpent, druktibe (šalia aukštaičių drūtas žemaičiai vartoja drūktas), silwarta, silwartauju (aukštaičiai sako sielvartas, sielvartauju) ir t. t.

Jei dabar palyginsime Mažvydo katekizmo kalbą su jo kitų raštų kalba, tai pamatysime tik dalinį skirtumą. Čia visų pirma, pradedant nuo šv. Ambraziejaus giesmės, vis dažniau yra vartojamos afrikatos **č** ir **dž** vietoi žemaitybių **t** ir **d** iš **tj** ir **dj**, pvz. geidz, siuntz, meldzem, atleidzem, paiauczem ir kt. Taip pat jau dažniau yra vartojamas balsis **o**, kurio vietoj katekizmo kalboje dar daugiausia yra **a** sutinkamas, pvz. ponas, malone, szodis, szmones, koszna s ir kt. Be to, balsiai **o, e** jau griežčiau skiriami nuo **uo, ie**, pvz. duok, duona, prapuolimas (čia visur rašomas **u** su rutuliuku viršuje), Diewas, wiera, tiektai, senieghi, diena, kaltiemus ir kt. Bet šiaipjau šitos atmainos nėra visur griežtai vienodai įvykdytos. Kad ir žymiai rečiau, mes vis dėlto ir tolimesniuose Mažvydo raštuose sutinkame žemaitybių **t, d**, vietoj aukštaiybių **č, dž**, pvz. jautei, szodeis, swets (= svečias) ir kt. Beveik vienodai kaip katekizme, taip ir kituose raštuose pirmykščiai galūniniai trumpieji balsiai dažnai yra atmetami arba išmetami, o ilgieji sutrumpinami, pvz. pikt usz gier (= pikta už gera), kraus (= kraujas), naus (= naujas), wes (= vėjas), sutwertos (= sutvertojas), iszganitos (= išganytojas), gelbetoìs (=gelbėtojas), taip pat vs. kilm. Diewa, tewa (= Dievo, tėvo), pagalei wissos wales (= valios), isz dwases (= dvasios), prasza ir tawa amszinoses Malones (= prašo ir tavo amžinosios malonės) ir kt. Dėl to vienaskaitos vardininko galūnė -jas dažnai yra paverčiama į -is, o vienaskaitos galininko galūnė -ją į -je, -ji, pvz. gelbetoghis, padetoghis, kraughis, saldzausis, vs. gal. kraughi, keli, kalawighi, naughi skaistuma, gelbetoghi. Ypač dažnai yra vartojamos jo- ir į-kamieno daiktavardžių vienaskaitos vietininko galūnės -eie, ie, pvz. wieszpateie, ischgąsteie, smerteie, schirdeie, peteie, keleije, miesteleije, vgnie, kelie, karschtie, naktie ir kt; čia dabar žemaičiai visur sako **-ie**, iš -ėje, pvz. avie, žuodie, petie iš avėje, žodėje, petėje vietoj aukštaičių avyje, žodyje, petyje. Taip pat visai panašiai kaip katekizme čia yra vartojama ir daugiskitos vietininko galūnė -usu, pvz. darbusu, namusu, nasrusu, wargusu, weidusu, szabangusu ir kt. Pagaliau čia kaip katekizme yra dar sutinkami nesutrumpinti veiksmažodiniai priešdėliai prie-, nuo- (pvz. prieraschiti, prieimtas, nuoszenge, nuopuls ir kt.), liepiamosios nuosakos formantas -kem, -ket, -kiet (pvz, bukem, kalbekem, klausikeme, melskem, skaitikiet, prieimkiet ir kt.), žodyninės žemaitybės mijlas, prisch, nesilwartaukiem ir kt.

Tad kaip reikia visa tai suprasti? Man rodos, tatai galima šitaip aiškinti. Martynas Mažvydas neabejojamai yra buvęs Didžiosios Lietuvos žemaitis. Atvykęs į Mažąją Lietuvą, tuojau, dar bestudijuodamas universitete, jis turėjo imtis literatūrinio darbo, prieš save neturėdamas jokių tradicinių pavyzdžių, ir todėl, dar gerai nesiorientuodamas dėl būsimosios lietuvių rašomosios kalbos linkmės, jis iš pradžios ėmė rasyti taip, kaip pats geriau mokėjo, t. y. savo raštų kalbos pagrindu paėmė savo gimtąją tarmę, todėl jo katekizminė kalba iš tikrųjų yra ne koks nors netvarkingas ar atsitiktinis žemaičių ir aukštaičių tarmių mišinys, bet tik iš dalies vakariečių aukštaičių tarmės įtakos paliestoji sena žemaičių tarmė, dar tebesudaranti aiškią gramatinę sistemą ir savyje išlaikiusi pagrindines žemaitiškąsias ir iš dalies net prožemaitiškąsias kalbines ypaty-

bes; kokių nors rytietybių, kaip kad kai kas klaidingai mano, čia visai nėra. Dalinės aukštaitiškosios vakarietiškos, ne rytietiškos ypatybės katekizme galėjo atsirasti dėl to, kad Mažvydas, kilimo būdamas ir žemaitis, vėliau yra studijavęs ne Žemaičiuose ir santykiavęs su kitų tarmių atstovais, iš kurių jo kalbon galėjo patekti aukštaitiškų elementų; galbūt vienas kitas aukštaičių tarmės dalykas jon galėjo pakliūti ir kam nors kitam korektūrą taisant. Bet vėliau, išspausdinus katekizmą, pasirodė, kad Mažvydo pasirinktasis rašomosios kalbos kelias nėra visai tinkamas plačiajai Maž. Lietuvos visuomenei, kurios daugumą tuomet sudarė ne žemaičiai, bet aukštaičiai, ir todėl nuo žemaičių tarmės turėjo būti daugiau pasukta į aukštaičių tarmę. Šitą posūkį turbūt pagreitino dar ta aplinkybė, kad Mažvydas yra savo raštus ne vienas rašęs arba vertęs, bet apsčiai naudojęsis ir savo kitatarmių bendradarbių darbais; pvz. jo giesmyne randame giesmių ir kitų iš įvairių Didž. Lietuvos vietų kilusių autorių, kaip antai Stanislovo Rapailionies turbūt nuo Eisiškių. Abraomo Kulviečio, arba Kulviškio, iš Kulvos prie Kauno, Tomo Gedkanto iš Varnių, Aleksandro Rodūnionies iš Rodūnios ir kt. Taip pat yra galimas daiktas, kad prie tolimesnių Mažvydo raštų redagavimo yra prisidėjęs ar bent savo patarimais yra turėjęs įtakos ir jo pusbrolis Baltramiejus Vilentas, buvęs Karaliaučiaus lietuvių klebonas ir Liuterio Enchiridiono ir Evangelijų bei Epistolų vertėjas: viena, Mažvydo giesmyno antroji dalis buvo išspausdinta po jo mirties, 1570 m., todėl ją spaudai tegalėjo paruošti kas kitas, veikiausiai tas pats Vilentas; antra, vieną kitą Vilento verstą giesmę randame ir Mažvydo giesmyne; ir trečia, tolimesnių Mažvydo raštų kalba tam tikrais atvejais sutinka su Vilento kalba; pvz. jo Evangelijose bei Epistolose randame: garbinket, schlowinket, biloket, pakelket . . ., meneseie, debeseie, wieszpatele . . ., pradeia (= pradėjo), biloia (= bylojo), buwa (= buvo), vs. kilm. weia (= vėjo), Diewa (= Dievo), weida (= veido), iaunikaicza (= jaunikaičio), dwases (=dvasios) . . ., priesake (= prisakė), priestoket (= pristokit), nuosidawe (= nusidavė) ir t. t. Pagaliau kaikurios tolimesnių Mažvydo raštų kalbos ypatybės iš dalies pasikartoja varniškio Simano Vaišnoro Margaritos Theologicos vertimo kalboje. Tad visos tos aplinkybės aiškiai rodo, kad skirtinga ir siaurai tarmiška Mažvydo katekizmo kalba negalėjo tikti bendrine rašomąja Maž. Lietuvos kalba, ir todėl ji tolimesniuose jo raštuose iš dalies buvo pakeista, t. y. buvo pradėta vengti, kad ir nevisai nuosekliai, kaip tik pačių tipiškiausių žemaitiškų ir iš dalies net prožemaitiškų tarmybių, kurios jau visiškai nebesiderino su tuometine daugumos Maž. Lietuvos aukštaičių kalba, ir buvo paliktos visos kitos Mažvydo kalbos ypatybės, kurios tuomet nebuvo visai svetimos aukštaičiams arba bent jiems buvo pakenčiamos.

Kad Martynas Mažvydas iš pat pradžios nėra pradėjęs rašyti aukštaitiškai, nėra nieko nuostabaus: iš kito krašto atvykusiam ir dar gerai nepažįstančiam vietinių reikalavimų, jam buvo nelengva tuojau susiorientuoti naujose gyvenimo aplinkybėse ir viską toliau numatyti. Kad taip iš tikro galėjo būti, labai aiškiai rodo Mykalojaus Daukšos pavyzdys: kad ir didžiausią Žemaičių vyskupijos dalį sudarė žemaičiai ir jis pats ilgą metą gyveno Varniuose, kurį laiką net buvo vyskupijos oficiolas, vis dėlto, versdamas Ledesmos katekizmą arba Wujeko postilę, rašė ne žemaitiškai, bet savo gimtąja viduriečių aukštaičių, tiksliau Kėdainių Dotnuvos apylinkių, tarme. Taip pat ir Konstantinas Sirvydas veikiausiai yra tuo pat keliu ėjęs, savo raštų kalbos pagrindu pasirinkdamas savo gimtąją tarmę.

Tačiau tas faktas, kad Mažvydo katekizmo kalba vėliau buvo kiek pakeista, neikiek nesumažina jo nuopelnų mūsų bendrinės rašomosios kalbos istorijoje: jis, ne kas titas yra ne tik spausdintosios knygos pradininkas, bet ir pirmasis rašomosios kalbos barvedys. Nors Rapailionis su Kulviečiu ir anksčiau negu Mažvydas yra pradėję lietuviškai rašinėti, tačiau niekas iš tų rašytojų nėra prieš pasirodant Mažvydo katekizmui išspausdinęs savo darbą lietuvių kalbą, bent apie tai neturime jokių žinių. Priešingai, ir Rapailionies, ir Kulviečio ankstyvesni giesmių vertimai, — tuodu autoriai yra mirę 1545 m., — pasirodė ne kur kitur, kaip tik vėlyvesniame redaguotame Mažvydo giesmyne.

Martyno Mažvydo pradėtasis rašomosios kalbos baras buvo itin reikšmingas ir sėkmingas. Visų pirma pačioje Maž. Lietuvoj šis darbas buvo intensyviai toliau tęsiamas. Pvz. jau minėtasis Simanas Vaišnoras, varniškis žemaitis, savo 1600 m. Margaritos Theologicos vertime yra rašęs, palyginti, gana gryna Maž. Lietuvos aukštaičių tarme, tik kur nekur, gal per neapsižiūrėjimą, jo darbe pasitaiko dar viena kita žemaitybė. Matyti jis, kaip ir Mažvydas bei jo bendradarbiai, yra stengęsis įtikti daugumai, todėl jo prakalboje yra sakoma: „ir tą ant lietuvischku žodczu, kaip schosa schalisa kalbama jra, perguldczau, ieng Lietuva bei Zemaiczei . . . neturetu prieszasties atsisakiti, kaip butu tikroses tiesos žodiie Diewa negaleie ischtirti“ (J. Gerulis. Senieji lietuvių skaitymai, 176 psl.). Dar daugiau bendrinę rašomąją kalbą į aukštaičių tarmę pasukęs ir ją aiškiau atribojęs nuo žemaičių tarmės yra Jonas Rėza, 1625 m. išleidęs J. Bretkūno verstą Dovydo psalmyną, o Danielius Kleinas savo 1563 m. lotyniškai rašytoje lietuvių kalbos gramatikoje (Grammatica Litvanica) tą kalbą jau galutinai stabilizavo, visai aiškiai apibrėždamas jos pagrindą ir formuluodamas nuolatines jos vartosenos taisykles. Norėdamas sudaryti visuotinai pripažįstamą lietuvių rašomąją kalbą, jis peržiūrėjęs visas žinomąsias to meto lietuvių tarmes, rado reikalinga pagrindu pasirinkti vieną bendriausią ir visų geriausią tarmę: „Excolamus unam aliqvam Dialectum, — sako jis, — quae communissima, omniumque optima esse censetur“. Ir tokią tarmę jis kaip tik pasirinko Ragainės Įsruties, nuo kurios vėliau jau buvo stengiamasi nebenutolti. Ypač daug jai įsigalėti yra padėjusios paties Kleino 1666 m. išleistosios „Maldu knygeles“ ir 1735 m. pirmą kartą visas išspausdintas Quandto Biblijos vertimas. Abu šitie veikalai vėliau buvo daugeliu leidimų leidžiami bei taisomi ir net lig paskutinių laikų kaimiečių stropiai skaitomi. Taip pat ir Ruigio 1747 m. išleistoji gramatika rėmėsi ta pačia tarme, arba, kaip prakalboje pasakyta, „auf dem Hauptdialekt oder auctorisierten reinen Mundart des Insterburgischen und Ragnithischen Sprengels“. Po to tąja tarme yra rašę ir visi kiti: K. Donelaitis, M. Mörlinas, J. Schulzas, G. Mielcke, Nesselmannas, Ostermeyeris ir t. t. Tai gana aiškiai galima pvz. matyt iš 1832 m. Kelcho pradėtų leisti „Nusidáwimų apie Ewangelijos Praplatinimą tarp Židu ir Pagonu“. Štai šio misionierių laikraščio pirmojo numerio įžanginio straipsnio pradžia:

Pakájus t'esie su jummis, wissi szį Rasztélį skaitantieji bey klausantieji, bet ypaczey su jummis, kurrie Kristaus Apreiszkima mylit' bey Jojo szlownios Karalystės Atėjimmo laukiate didziu Issiilgimmu, ir apstingaję Diewo Malonę Kristuje Jezuje patys patyrę, isz Szirdies geidziat', kad tą, jey galint, kożna Duszia į Dalykus gáutu! Pakájus su jummis! alle ne tas Pakájus, kurri Swiets duoda. Tas n'ilgay iszliekt. Žémiszkos Karalystes pirm trumpo Czėso Pakáiuje susibuvo: bet Maisztai. Karai ir tolaus umay didį Suirrimmą padáre, ir Kárdas bey Angelas Žuddytojis be Mieros kerta.

Neatsitiktinai Maž. Lietuvos aukštaičių tarmė buvo pagrindu paimta Augusto Schleicherio mokslinei lietuvių kalbos gramatikai. 1856 m. Pragoje išspausdintai, ir tilžėno Fr. Kuršaičio kalbiniams darbams —

JURGIS JANKUS

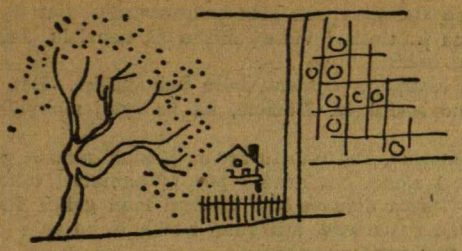

NAMUKAS

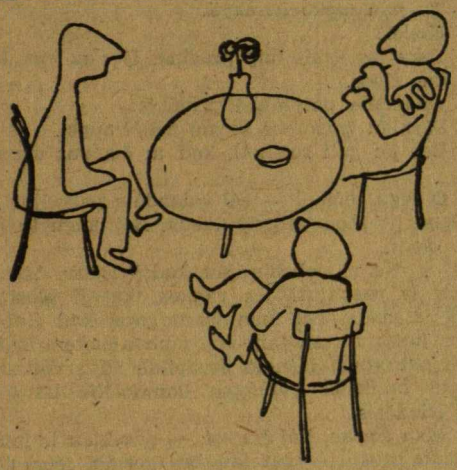

(Tęsinys iš 4-to numerio)

Aš negaliu dabar tvirtinti, kad mano gyvenimas būtų laimingesnis buvęs, jeigu tada būčiau atsikėlęs ir parėjęs namo. Bet miške išgulėjau, kol visiškai pasidarė tamsu, ir tik tada nuėjau namo. Kieme krūptelėjau: prie durų stovėjo žmogus. Patamsy negalėjau pažinti ir pagalvojau, kad jiems mane miške mušti nepakako, tai atėjo dar ir čia. Sustojau prie vartelių ir toliau eiti nesiryžau. Aš jau norėjau apsisukti ir nueiti.

1870—83 m. Hallėje išleistam vokiškai lietuviškam ir lietuviškai vokiškam žodynui bei ten pat 1876 m. išspausdintai lietuvių kalbos gramatikai. Šitie veikalai didžiai įtakūs yra buvę ir aušrininkams; pvz. J. Basanavičius, viename Aušros numeryje recenzuodamas Kuršaičio gramatiką, įsakmiai pataria savo bendradarbiams ją studijuoti ir naudotis ja. O J. Mikšas, Vainuto žemaičiui Miglovarai (Juozapui Myliauskui) redakcijos vardu atsakydamas, tiesiog pareiškia: „Musu statraszas (tiesrasztis, ortographija) yra Schleikerio pastatytasis“ (Auszra, 1883, 120 psl.). Taigi Maž. Lietuvoj bent pustrečio šimtmečio vartotoji bendrinė rašomoji kalba, paremta vakariečių aukštaičių tarme, XIX amžiaus pabaigoje pasiekė Aušrą, o per ją ir laisvosios Lietuvos laikus, kuriais ji buvo pradėjus reikštis visu savo pilnumu ir turtingumu.

Tuo būdu lygiai prieš 400 metų Martyno Mažvydo pradėtasis mums visiems be galo svarbus lietuvių kalbos darbas nenuėjo niekais, bet visą laiką vis augo ir toliau plito, ligi pagaliau mūsų tauta pabudo iš tautinio miego ir nusikratė svetimos vergijos pančių. Reikia tikėtis, tas darbas nepaliaus ir toliau, kol dar spindės lituvių tautinė sąmonė ir ilgesingas laisvės troškimas.

— Labas vakaras, — prašnekino moteriškas balsas, ir nuo to aš dar laubiau sumišau: man pasirodė, lyg iš kapų būtų motina sugrįžusi, nes po jos mirties čia dar nebuvo jokia moteris užėjusi. Valandėlę dar stovėjau vietoje, kol pasiryžau prisiartinti prie durų. Nežinojau, kas ir kodėl manęs šiuo metu būtų galėję laukti, bet ji tuoj paėmė mane už rankos ir pasakė:

— Ačiū Dievui, kad parėjai. Aš maniau, kad kas negera atsitiko. Mačiau, kaip jie nuėjo namo. To ilgojo švarkas ir marškiniai buvo perplėšti, o veidas kruvinas. Jis vis šluostėsi ir keikė, o mažiukas juokėsi. Girdėjau, kaip jis pasakė: „Nuo mano rankos greitai neišsilaižys.“ Tada nubėgau atgal, bet tavęs neradau. Pamaniau, kad jie tave užmušė ir į krūmus įmetė, bet ir krūmuose nieko neradau. Bet kaip dabar gera, kad parėjai.

Ji pakėlė ranką ir perbraukė man per veidą.

— O Jėzau — šūktelėjo. — Tu visas sutinęs. Kur raktas?

Rakto jai nedaviau. Duris atrakinau pats. Ji įėjo kartu. Kol įžiebiau šviesą, ji stovėjo šalia manęs, ir aš jutau jos kvapą ant savo veido. Aš nieko negalvojau, bet, jeigu ji būtų tą akimirką išėjusi, būčiau buvęs laimingas. Man būtų linksma buvę nenusirengusiam atsigulti ir galvoti, kad yra žmogus, kuriam smagu, kad aš šiandien dar namo parėjau, ir kad tas žmogus jauna moteris, gal mergaitė, kurią visą bronzinę mačiau nulekiančią per mišką. Bet ji neišėjo, ir aš įžiebiau šviesą. Mano kambarys buvo nesutvarkytas ir asla nešluota. Apskritai, savo kambarėlį aš šluodavau tik sekmadienio rytą, bet tądien tas prakeiktas ponvaikių sumanymas visą mano įprastą tvarką sugriovė Man buvo gėda, kad svetimas žmogus užeina į mano mėšlyną. Dabar aš paprasčiausiai atsiprašyčiau ir sugalvočiau porą žodžių pasiteisinti, bet tada buvau taip visų apleistas. Niekas po motinos mirties pas mane neužeidavo. Kai buvau namie, žinojau, kad buvau taip vienas, lyg pasaulyje daugiau visiškai nieko nebūtų. O dabar atėjo ji, mergaitė, ir aš nebežinojau, ką daryti. Bet ji ir nesižvalgė. Ji paėmė mane už pečių ir atsuko veidą į šviesą. Dabar galėjau įsižiūrėti į ją. Iš veido ji tebebuvo dar beveik kūdikis, ir siaura stati raukšlė tarp pakeltų tamsių antakių buvo labai juokinga.

— Viešpatie, ką jie iš tavęs padarė, — šnabžtelėjo ji, ir akyse sužibo ašaros.

Norėjau nusijuokti, bet tuoj pamačiau, kad ir to nemoku. Aš tik negražiai sukriuksėjau, o akyse pajutau ašaras. Greitai nusisukau ir pasiėmiau veidrodį. Veidas keliose vietose buvo nubrozdintas, o kairioji akis beveik visiškai užtinusi.

Tuoj gulk į lovą, o aš atnešiu vandens, — pasakė ji ir išbėgo.

Aš neguliau. Man viskas atrodė taip nauja ir netikėta. Atsisėdau prie stalo ir įsižiūrėjau į duris. Aš galvojau, kad paguldyti ji manęs už jokius pinigus nepaguldys. Atsigulti nesunku, bet ji čia viską darys: neš vandenį, iššluos, gal ir valgyti virs, o paskum man reikės užmokėti. Niekam nieko nebuvau daręs be pinigo ir nenorėjau, kad man kiti darytų, o mokėti dar neturėjau iš ko. Bet ji atėjo su vandeniu ir pradėjo bartis. Aš dabar turėjau laiko pažiūrėti į ją. Atsiminiau ir jos veidą. Ji taip pat gyveno tame pačiame miesto

pakrašty, ir aš ją kartais gatvėje sutikdavau. Porą kartų net buvau pagalvojęs, kad ji graži mergaitė ir kad jai geriau pritiktų gyventi dideliuose miesto namuose, bet ne šitame purviname priemiesty, o dabar ji stovėjo prie pat manęs, mėgino sudėti į krūvą perplėštą švarko krūtinę ir barėsi.

— Tu turi gulti, —sakė ji. — Kaip rytoj į gimnaziją eisi. Aš uždėsiu šalto vandens kompresą, ir viskas praeis. Tau iš karto reikėjo šaltą vandenį prie sumuštos vietos dėti, tada gal jau nė ženklo nebebūtų buvę.

Ji greitai aptvarkė mano lovą ir pasiėmė rankšluostį, bet aš neguliau. Norėjau jai pasakyti kokį šiurkštų žodį, kad ji įsižeistų ir išeitų. Stovėjau vidury kambario bejėgis, kaip vaikas, o ji laikė rankose rankšluostį ir šypsojosi.Rankšluostis buvo neskalbtas, net tamsiai pilkas, ir aš verčiau būčiau kiaurai žemės prasmegęs, negu jos čia sulaukęs.

— Tu nesijuok iš manęs, — staiga pasakiau. — Jie mane rytą anksti ištempė, kai man dar reikėjo susitvarkyti ir išsiskalbti. Aš rytoj išsiskalbsiu, ir pamatysi kap čia viskas bus švaru, kaip pas . . .

Norėjau pasakyti, kaip pas daktarą, bet atsiminiau įvykį, ir mane nukrėtė pasišlykštėjimas. Greitai nusivilkau švarką ir nusviedžiau į kampą. Marškinių nusivilkti negalėjau, nes apatinių visiškai nebuvau užsivilkęs. Subloškiau perplėštas vietas ant krūtinės ir suspaudžiau sukryžiuotom rankom.

— Tuoj ateisiu, bet kad atėjusi rasčiau gulintį, — pasakė ir išėjo švytuodama rankšluosčiu. Ji mokėjo kalbėti ir elgtis taip, lyg būtų motina.

Aš nebesipriešinau. Greitai nusirengiau, atsiguliau, užsitraukiau antklodę ligi pat smakro ir tik tada pastebėjau, kad langai buvo neuždengti, o ji, žinoma, stovėjo kieme ir juokėsi. Tikėjau tuoj išgirsiąs žingsnius ir garsų juoką, bet gerą valandą buvo tylu, paskum išgirdau žingsnius, vartelių tarkštelėjimą, ir tarpdury pasirodė ji. Rankoje ji laike baltą rankšluostį.

— Pagaliau tu, neklusnus vaike, atsigulei! Neduok Dieve, jeigu visi žmonės būtų tokie neklusnūs. Pasauly gyventi nebebūtų galima! Ir angelui kantrybės pritruktų.

Ji nerūpestingai plepėjo, pamirkė vandeny rankšluostį ir uždėjo ant sumušto veido. Vandens šaltumas aštriu peršinčiu skausmu apklojo sumušimą, ir aš nejučia susiraukiau.

— Skauda? — paklausė, ir jos veidu nulėkė rūpesčio šešėlis. — Bet nieko. Ir vyrams reikia įprasti skausmus pakęsti, kad nebūtų tokie lepūs . . .

Ji vėl plepėjo ramiai ir nerūpestingai, ir aš veltui jos balse ieškojau to pilno nevilties klyksmo, nuo kurio dieną miškas skambėjo. Žiūrėjau į ją sėdinčią šalia lovos, jutau krūtinėje sruvenančią keistą šilumą ir staiga paklausiau:

— Ką jis tau norėjo padaryti? Kodėl jis tave užpuolė?

— Jis? . . .

Ji sumišo ir nežinojo ką pasakyti, o gal nenorėjo pasakyti, ką žinojo.

— Norėjo pabučiuoti, — susigriebusi pratarė.

— Kiaulė, — pasakiau, ir mano balsas suskambėjo šiurkščiai ir kietai. — Jis visada buvo toks . . .

Norėjau pavadinti ją vardu, bet tik dabar susigriebiau jo nežinąs ir atsistojau kaip prieš aukštą lygią sieną.

— Ką norėjai pasakyti? — tyliai paklausė ir, nelaukdama atsakymo, pakeitė rankšluostį. Šaltas vanduo vėl atnaujino aštrų peršėjimą.

— Tavo vardą, — pasakiau. — Aš nežinau, kaip tave vadinti.

Ji nusijuokė.

— Gali vadinti Stase. Taip visi mane vadina. Tai mano motinos vardas.

— O tavo?

— Mano irgi toks pat. Mes bendravardės. Bet daugiau viena kaitintis į vidurį miško aš nebeisiu. Jeigu tavęs arti nebūtų buvę . . .

— Tas kiaulė tave tikrai būtų pabučiavęs. Bet aš dar su juo susitiksiu. Žiūrėsiu, ką jis rytoj mokykloje sakys.

Man pasirodė, kad nuo tų žodžių ji kiek sumišo, pakėlė akis į sieną, lyg norėtų per ją pamatyti tolimą mišką, ir ranka nejučia ėmė glostyti man galvą. Paskum staiga susigriebė, atitraukė ranką ir pasakė:

— Tu jam nieko nesakyk.

— Kodėl?

— Tegu tas sykis taip praeina. Geriau bus, kai mažiau kas žinos.

Ir valandėlę patylėjusi pridūrė:

— Paskiau žmonėms burnų neužčiaupsi.

— Bet jie gali sužinoti, kad tu čia pas mane naktį sėdi.

— O tegu sužino, — vėl valandėlę patylėjus pasakė. — Bene jie man valgyti duoda. Bet jeigu tu nori, aš galiu išeiti.

Aš . . . Ne, aš nebenorėjau, kad ji išeitų. Aš nedrįsau paimti ir paspausti jos rankos, kai ji glostė mano galvą ir veidą, bet man buvo gera, kad ji čia sėdi. Pirmą kartą buvau taip arti jaunos moters, ir nuo jos mano pakrypusi lūšnelė prisipildė šilto jaukumo, lyg švelnus minkštas pūkuotas kamuolėlis būtų į pačią širdį įriedėjęs.

— Man geriau, kai čia esi, — pasakiau ir jutau, kad pradedu rausti, — bet tau bus geriau, jeigu išeisi. Ir tėvai juk klaus, kur taip ilgai buvai.

Ji dar gerą valandą pasėdėjo, paskum paspaudė ranką ir išėjo, bet jaukumas pasiliko. Aš gulėjau ir galvojau, kad įsigijau draugą. Užmigti negalėjau. Akys klaidžiojo po lūšnelės sienas, ir aš jų kiekvieną akimirksnį vis labiau nekenčiau: kampai buvo pilni voratinklių, sienos plyšių plyšiais suižusios, vienas kampas nuo tekančio vandens plačiais geltonais debesimis pasruvęs. Taip ilgai čia buvau išgyvenęs ir nemačiau, kaip čia šlykštu. Kažin ką būčiau atidavęs, jeigu, čia užmigęs, rytą būčiau galėjęs atbusti mieste didelio namo puošniame kambary. Jeigu būtų velnias atėjęs ir paprašęs už namą sielos, būčiau nė trupučio nesvyravęs. Man dabar daug kas atrodo labai juokinga, bet tą vakarą vienas pasilikęs tikrai šaukiausi velnio. Norėjau išsiveržti iš tų prakeiktų materialinių varžtų, kurie, lyg sunkus jungas, neleido pasidaryti laisvu ir pilnutiniu žmogumi. Bet velnias neatėjo. Bet ne, jis jau buvo atėjęs: jam antrą kartą vaikščioti nebereikėjo. Rytą pabudau ir apsižvalgiau. Dienos šviesoj lūšna atrodė daug biauriau, negu naktį. Atsisėdau ant lovos krašto ir valandėlę galvojau, kaip padaryti savo šlykštų kampą panašų į gyvenamą kambarį, paskum pasižiūrėjau į veidrodį ir krūptelėjau: akys buvo raudonos ir patekusios dideliais mėlynais pusrutuliais. Kairysis viedas tebebuvo patinęs. Toks aš negalėjau rodytis ne tik mokykloje, bet ir gatvėje. Tuo tarpu tarkštelėjo kiemo varteliai, ir pro langą, šmėkštelėjo moteriška kepuraitė. Aš greitai vėl parvirtau į lovą. Įėjo Stasė, apsirengusi taip, kaip sutikdavau einančią į miestą: su šviesiu paltu ir mažyte skrybėlaite. Ji pasisveikinusi nusišypsojo, ir aš savo nešvarioj ir skurdžioj lovoj pasijutau toks be galo mažytis, kad sunkiai galėjau sulaikyti ašaras.

— Vis dėlto, broliuk, tu ne kaip išrodai. Ar eisi į mokyklą?

Aš negalėjau ištarti žodžio, bet ji ir nelaukė, kad ką pasakyčiau. Ji pati žinojo, ką pasakyti:

— Dabar einu į darbą, o tu gulėk. Ar turi ką valgyti? Mokykloje toks negali pasirodyti. Iš anksto žinau: tuoj susipeši su savo daktariuku ir pats liksi kaltas. Tokius, kaip tu, išmesti jiems nesunku. O man irgi reikia eiti. Jei vieną dieną pamėginčiau nenueiti, tai iš karto atsidurčiau gatvėje. Už durų naujokių eilė laukia. Bet čia

pas tave reikia šį tą aptvarkyti. Iš darbo grįžusi užeisiu. Pamatysi: pasiraitysim rankoves, tai po valandos nebepažinsi, kad namie esi.

Užkūrė ugnį, užkaitė puoduką vandens ir išbėgo. Kaip peteliškė! Kaip spindulys pro debesų prošvaistę.

Bet aš nelaukiau, kol ji pasiraitos rankoves. Greitai pašokau iš lovos ir ėmiau tvarkytis. Iškuopiau palovį, išploviau sutrešusias grindis, užtiesiau langus senomis langatiesėmis, kurios nuo motinos mirties tebegulėjo skrynioje, nurankiojau voratinklius, atsisėdau ant lovos ir nusiminiau. Jau buvau matęs, kaip atrodo kambariai turtinguose miesto namuose, ir mokėjau juos palyginti su savo skurdu. Galėjau dar nupirkti popierių ir išlipinti sienas, bet iš kur man reikėjo imti baldų, grindims kilimų, sienoms paveikslų ir kitų gražių dalykų. Atsiminiau daktaro žibančią indauja, kurią nupirko praeitą pavasarį ir užmokėjo didelius pinigus Joje už poliruoto stiklo stovėjo eilės brangių puodelių ir stikliukų. Jie buvo stori, kristaliniai ir smagiai žiburiavo. Žinojau, kad iš jų žmonės pasigeria ir kvailų darbų pridirba, bet kvailų darbų moka pridaryti visi. Ir tamsiausio mūsų kampo žmogelis. Tik jis neišmano, kas yra grožis, ir neturi jokio supratimo apie puošnaus buto ramią svaiginančią nuotaiką. Tikėjau, kad tokiame bute galėčiau paimti Stasei už rankos ir pasakyti:

— Ar tau čia patinka? Ir kai linkterėtų pridėti: — Tu man patinki. Pasilik pas mane. Nežinau, ar aš tave myliu, nes iš viso nesu mylėjęs ir nežinau, ką tada žmogus jaučia, bet noriu būti su tavim ir noriu, kad tu su manim būtum. Jeigu tą patį jauti, neišeik: aš tikrai būsiu laimingas.

Savo žodžiuose jutau drąsą ir tamprų žmogaus vertingumą, kylantį iš širdies vidaus, kaip iš neišpasakytai gilaus tamsaus šulinio. Bet aš vėl tik galvojau. Aš nieko to negalėjau pasiūlyti ir negalėjau būti laimingas. Neturėdamas ko duoti, neturėjau drąsos imti. Vėl sėdėjau rankomis užsidengęs veidą ir galvojau, kas pasidarytų iš tos geros ir gražios mergaitės, jeigu ją suriščiau su savim. Ir kai ji atėjo, aš nieko jai nebepasakiau, tik ji nebuvo mano padaryta tvarka patenkinta. Ji dar kartą peršveitė grindis, surinko visus skarmalus ir pamerkė.

— Tu neturi būti toks apsimynęs, — sakė ji. — Jeigu žmoniškai nesusitvarkysi, aš niekada nebeužeisiu, ir tada bus po mūsų draugystės.

Bet po draugystės nebuvo. Ji viska sutvarkė ir padarė, kaip jai atrodė geriau. Ką ji darė, man irgi viskas geriau atrodė už tą, ką aš pats dariau.

Po kelių dienų nuėjau į gimnaziją. Niekas nepasiteiravo, kur aš buvau dingęs, nei kodėl paakiai tebėra žalsvi. Gydytojo sūnus irgi nieko nesakė, nė žodžio nepratarė, lyg nieko nebūtų atsitikę, bet ir neprašė, kad ateičiau mokyti. Tik per kelintą pertrauką priėjo, palietė dviem pirštais uniformos medžiagą ir pasakė:

— Gera medžiaga Po kiek mokėjai už metrą?

Šalia stovėjo boksininkas ir dar vienas iš jų draugijos ir nusijuokė. Aš pajutau, kad raustu, greitai nusigrįžau ir nuėjau. Ką kitą daryti aš negalėjau, nes vėl pagalvojau, kad už peštynes mane išmes. Grįždamas namo, užėjau į gatavų drabužių krautuvę ir nusipirkau eilutę. Tamsią, su šviesiais dryželiais, o uniformą ir suplėšytą švarką surišau į ryšelį, nunešiau ant daktaro laiptų ir padėjau. Išdidumo buvo ir mano sieloj. Kitą dieną nuėjau į gimnaziją su nauja eilute. Į kelintą dieną auklėtojas paklausė, kodėl aš ne su uniforma.

— Perplėšiau, — atsakiau ir susigėdau. Pirmą kartą aš pamelavau ir visą dieną jutau sunkumą širdy.

Po pietų, kai išėjom su Stase pasivaikščioti, ji paklausė, kodėl aš šiandien surūgęs. Nenorėjau meluoti ir nemokėjau pasakyti teisybės. Tik tada pastebėjau, kad mano širdy atsirado šešėlių nuo to laiko, kai ji pasakė, kad daktariuko nereikia mušti. Ji tada kalbėjo apie mane ir prašė to nedaryti tik dėl savęs, bet jos širdy buvo vietos ir jam. Nenorėjau pasakyti, kas mane rišo su jo tėvais ir ką jie man yra padarę. Užuot atsakęs, aš pakviečiau ją užeiti į kiną. Filmoje buvo daug dainų ir meilės, bet aš tegalvojau apie tirpstančias mano santaupas. Nebetekau pajamų iš daktaro, pietus turėjau vaigyti iš santaupų, ir toji mergaitė . . . Ji man irgi jau atsiėjo taip pat šiek tiek pinigų: reikėjo nupirkti trobelei išlipinti popierius, reikėjo skalbimą atiduoti kaimynei, nes aš negalėjau pakęsti, kad ji ateitų pas mane ir skalbtų dykai, lyg būtų už ką prasiskolinusi. Naujo uždarbio nebuvo matyti. Iš pradžios mokslo metų korepetitorių niekam nereikėjo, ir rašomųjų darbų niekas neprašė rašyti. Kai ekrane vyko pilnas grožio gyvenimas ir Stasė skendo jame, aš apskaičiavau, kad ligi mokslo metų galo mano taip daug žadėjusios santaupos sutirps. Norėjau pasielgti praktiškai: palydėti ją ligi namų ir pasakyti, kad rytoj nebesusitiksim. Ir niekada! Kad aš eisiu į kunigus ar į vienuolyną, ar dar ką kitą sugalvoti; pasakyti, kad širdis neleidžia jaunos širdies suvilioti, ir viską baigti. Tada niekas nebeužbėgs pažiūrėti, ką valgau vakarienės ir ką pusryčio, niekas neklaus: „tu šiandien nusiminęs, gal pietų nevalgei? Sakyk, aš juk irgi uždirbu, pasidalinsim". Ji ir už bilietus norėjo užmokėti, bet aš to negalėjau leisti, ir pasakyti, kad gale metų būsiu visiškai plikas, taip pat negalėjau. Nieko aš negalėjau. Ėjau šalia jos tylus ir vis galvojau.

— Tu visiškai nutilai, — pasakė ji, kai paėjome gerą galą tylėdami ir paėmė už rankos. — Ar tos mergaitės mirtis taip prislėgė?

— Prislėgė, — atsakiau, ir ji tikrai įtikėjo, kad aš nepaprastai jautrus. Nuo to karto, kai būdavau blogai nusiteikęs, ji visada sakydavo:

— Tu esi perdaug jautrus, nebūsi laimingas.

— Ar laimei nereikia jautrumo? — klausdavau.

Ir apie tą laimę dažnai ir ilgai kalbėdavom, o aš visą laiką ieškojau darbo. Pagaliau kreipiausi į klasės auklėtoją, jis ir parūpino. Viename teisme gavau rašyti vykdomuosius lapus. Man mokėjo už vieną vykdomąjį lapą po dvidešimt centų, ir aš po pamokų spėdavau visada parašyti po penkis, o kartais, kai rezoliucijos pasitaikydavo trumputės, parašydavau net dešimt. Pietus aš vėl turėjau, bet sekmadieniais ji irgi norėdavo kartu pavalgyti, o jai mokėti aš negalėjau leisti.

Atėjo žiema. Reikėjo pirkti malkas, ir aš vis turėjau praimti naujas dešimtis iš santaupų. Vieną popietį teismo sekretorius paklausė, ar aš nenorėščiau pereiti visiškai į teismą dirbti. Netrukus pasidarysianti viena raštininko vieta, o aš jau darbą šiek tiek išmanąs, tik turėčiau porą mėnesių pabūti praktikantu. Jis žinąs mano sunkią padėtį, ir aš turįs ir apie sveikatą pagalvoti. Už praktikos laiką jis išrūpinsiąs po penkiasdešimt litų per mėnesį, o paskum gausiąs padorią algą.

— Bet aš noriu baigti gimnaziją, — pasakiau.

— Baigsi ne tik gimnaziją, bet, jei nesutingsi, ir universitetą. Kiek jau tokių baigė ir kiek dar baigs. Aš pats irgi studijuoju. Tikėk manimi — gimnaziją daug lengviam baigti, negu vietą gauti. Manai, kad šitos niekas nelaukia? Ligi rytojaus pagalvok.

Paplojo per petį ir nuėjo, o aš tą dieną vos porą vykdomųjų lapų teperrašiau. Su kiekviena raide man ateitis darėsi aiškesnė ir aiškesnė. Taip, aišku, galvojau. Rytoj mesiu gimnaziją ir pradėsiu praktikuotis; po dvejų mėnesių gausiu tarnybą, gausiu algą, būsiu savarankiškas žmogus. Tada stoju į suaugusiųjų gimnaziją, paskum į universitetą. Juk ir sekretorius pradėjo praktikantu, dabar studijuoja, o baigs teisėju ar advokatu.

Namo grįžau pritemus ir užkūriau krosnį. Pridėjau malkų, kad būtų šilta. Tą dieną norėjau nors tuo atšvęsti. Lempos nedegiau. Taip man buvo jaukiau. Sienose šokinėjo gelsvi liepsnos šešėliai, ir jutau, kaip bangomis tvino šiluma ir pripildė trobelę jaukumo. Nieko nenorėjau galvoti, bet mačiau, kaip šešeliuose mirgančioje sienoje raitėsi mano kelias: aš raštinin-

kas, paskum sekretorius, paskum teisėjas, aišku, mokslus baigęs, bet ne — verčiau advokatas. Kvailių, kurie nesutaria, niekada netrūksta, o advokatai pasistato namus ir gyvena karališką gyvenimą. Mačiau palengva aukštyn kylančius mūrus su plačiais langais ir apvaliomis verandomis, kurių paslaptis slepia miglinės užuolaidos. Tada paslapčių, žinoma, turėsiu ir aš. Tyliai atsivėrė durys ir įėjo Stasė. Mes jau seniai buvom susitarę, kad pas mane atėjusi ji nesibeldžia.

— Tu patamsy. Maniau, kad negrįžai, — pasakė atsisėsdama šalia manęs.

Aš palengva grįžau į save, kaip nuo aukšto aukšto kalno leidaus žemyn.

— Ir pamokų šiandien nerengi? — po valandėlės pridėjo.

— Man atrodo, kad greitai visai neberengsiu, pasakiau.

Ji pakėlė antakius ir žiūrėjo į mane didelėmis akimis. Jos tada buvo tokios, kad aš ir šiandien už jas pusę gyvenimo atiduočiau, kad kitą pusę galėčiau jas matyti, žiūrėti ir neatsižiūrėti.

Jis pasilenkė ir paslėpė veidą į delnus. Aš pažiūrėjau į advokatą. Tas sėdėjo atsilošęs fotely, veidas buvo labai rimtas, o pirštai žaidė grandinėle. Norėjau pasakyti, kad kiekvieno gyvenimas nuostabiai suregztas iš milijono smulkmenų, kurių sąryšio plika akim nematyti, bet jos nuostabiai viena su kita sukibusios ir niekaip nepabyra. Bet nespėjau praverti lūpų, kai advokatas žvilgsniu mane sudraudė. Jis galvojo, kad geriau tylėti ligi galo, ir aš vėl nurijau beišsokančius žodžius. Verandoj buvo tylu. Tylu buvo ir kambariuose. Niekas mūsų nešaukė pažadėtos vakarienės.Gal ir žmoną advokatas mokėjo sulaikyti niekam nepastebimu žvilgsniu, kaip dabar sulaikė mane. Mieste kažin kurio bokšto laikrodis išmušė devynias. Vyriškis pakėlė galvą. Jis valandėlę žiūrėjo į mane, paskum tarė:

— Manau, kad tamsta gudresnis.

— Kiekvienas, tur būt, turim ko gailėtis, — atsakiau.

Jis nusišypsojo.

— Jeigu neturėtų ko gailėtis, būtų laimingi. Daug žmonių būtų laimingų, bet tada aš to nesupratau.

— Atsitiko kas? — tada ji paklausė ir jos balse pasigirdo motiniškas rūpestis.

Moterys nuostabiai moka savo rūpestį išreikšti, jos tam randa milijonus gražiausių priemonių.

— Gaunu tarnybą, — atsakiau.

— Tarnybą? Kaip gerai!

— Teisme, — pridėjau.

— Vistiek kur, bet tu būsi savarankiškas. Vyras, supranti. Leisk, aš noriu tave pasveikinti.

Ji apkabino mane ir pabučiavo į lūpas ilgu, ilgu pabučiavimu. Ne, tai nebuvo pasveikinimas. Tai buvo ieškojimas žmogaus gelmės, noras įsilieti į kitą taip, kaip vanduo įsigeria į žemę ir pasidaro jos dalis. Aš nežinau, nemoku, kaip tą pavadinti, bet man aišku, kad tai nebuvo pasveikinimas, ir man pasidarė sunku, kad ne aš ją pirmas pabučiavau. Pasijutau lygiai taip pat, kaip pirmą sykį pamelavęs ir vėl galvojau ir vėl nemokėjau būti laimingas. O ji mokėjo. Ji klausinėjo, kiek aš gausiu algos ir ką mudu už ją padarysim. Būti advokatu? Taip tas gerai, bet ir taip toli . . .

— Juk mudu nelauksim, kol tu būsi advokatas ir didelį namą pasistatysi? — klausė ji, ir balsas buvo pilnas šilumos:

— Žinoma, nelauksim, — atsakiau. — Manau, kad, gavęs tarnybą, tuoj parduosiu tą lūšną ir išsinuomuosiu kambarį mieste. Kambarys ne namas, suprantu, bet vis ne ta lūšna.

— Tu moki labai toli žiūrėti, — tada ji pasakė.

— Kaip toli?

— Nagi taip, vis pasistiepęs, vis per kitų galvas, vis ten ir ten.

Ji ištiesė rankas į priekį, paskum išskėtė į šonus, staiga užmetė jas man ant kaklo ir vėl pabučiavo. Tada pagavau ją į glėbį ir ėmiau ieškoti lūpų, bet ji mane atstūmė.

— Šiandien užteks — pasakė. — Girdėjau šnekant, kad laimė saiką mėgsta. O tu žinai, kad aš šiandien laiminga.

Ar laimingos aš, ji nepaklausė. To tada aš visiškai nepastebėjau, bet šiandien tas man daug ką paaiškina.

Ji dar kalbėjo apie laimę ir apie mano tarnybą. Paskum pakilo ir išėjo. Bet išėjo smagi, ir man nuo to buvo smagu. Vėl galvojau, ką padarysiu mokslus išėjęs ir kiek laiko ligi tol prabėgs, ir nesijaučiau žiūrįs per toli ir per kitų galvas. Jutau, kad tais pasibučiavimais su ja susirišau nebeatrišamai ir kartu pasidarė aišku, kad ją išlaikyti reikės daug daug pinigų.

— Ar tu negalvoji, kad laimei reikia daug daug pinigų? — kartą pasakiau.

— Mano motina irgi taip galvoja, — atsakė.

— Bet ka galvoji tu?

— Aš?

Ji įsikišo pirštą į burną, pastovėjo ir pasakė:

— Šiandien perdaug esu laiminga. Pasakysiu kitą kartą.

Po to dienos bėgo ramiai. Vakarais nueidavom į kiną, pasėdėdavom kavinėj, o dažniausiai užkurdavau krosnį, ir sėdėdavom prieblandoj ant lovos. Per tą laiką sužinojau, kad jos motina irgi mergaitė ir dirba linų fabrike. Kad kartą norėjusi pagauti laimę, bet ji ištrūkusi ir likęs tik pėdsakas. Bet motina to nesigailinti, nes tos kelios akimirkos pripildžiusios visą jos gyvenimą, ir jeigu jų neturėtų, nieko neturėtų. Ji ir dukters nebaranti ir nevaržanti. „Nuo nelaimės nepabėgsi, — sakanti ji, — o laimė labai trumpa, ir lengvai gali pabėgti. Bet užtat sykį pagavus, visam amžiui užteks."

Taip prabėgo žiema. Gimnaziją buvau jau seniai metęs ir, antrą algą gavęs, persikėliau gyventi čia. Kambarėlis buvo mažytis, ir už jį turėjau užmokėti ketvirtą dalį algos, bet čia nebebuvo gėda, kai užeidavo ji. Mokytis irgi nebebuvo kada: visą laisvalaikį užimdavo taip pat ji. Kasdieną pavasaris vis labiau nėrėsi iš kailio, ir miesto gatvėmis švaistėsi moterys su tokiais drabužiais, kokių niekas neturėjo pernai. Viskas dengėsi trapiu naujumu, ir Stasė pasisiūdino naują suknelę, bet paltui pinigų nebeužteko. Ji buvo graži, ir tą juto. Ji dėjosi patenkinta tuo, ką turi, bet, kai eidavom gatve, pamatydavo kiekvieną elegantiškesnę moterį ir tuoj ją aptardavo. „Norėčiau turėti tokį skonį, kaip toji. Visa mėlyna, kaip dangus, o pirštinaitės baltos, kaip paklydę debesėliai. Ar nepanašios jos į baltas mažas gėlytes?" Arba: „Kaip tau atrodo tas smėlinis paltukas su tamsiai rudu dryžiu per nugarą? Ir skrybelaitė tamsiai ruda ir batukai tokie pat. Ar ne tobulai baigtas spalvų derinys. Pusę gyvenimo už tokį komplektuką galima būtų atiduoti!"

— Žinoma, aną pusę, kai toks paltukas neką bepridės. Taip nuo keturiasdešimt penkerių metų, — atsakiau, ir abu juokėmės, bet aš kentėjau. Mačiau, kad jos širdis pilna troškimų, o aš nieko negaliu duoti.

Kai vakare sėdėjom mano kambarėlyje ir gėrėm kavą ir kai ji vėl pradėjo kalbėti, kad didelę laimę pajusti gali tik dideli egoistai, kurie turi drąsos nieko neduoti, viską imti ir eiti per gyvenimą aukštai iškeltomis galvomis, aš pasakiau:

— Vieno egoizmo neužtenka.

— Ko dar? Jėgos? — pažiūrėjo ji pro puoduko viršų ir nusišypsojo.

— Pinigų, — atsakiau.

Ji papurtė galvą.

— Jeigu būtų pinigų, aš aprengčiau tave taip, kad ne tu į kitus žiūrėtum, o visas miestas į tave. Moterys pavydėtų, o vyrai iš paskos sektų, ir tada tu būtum laiminga. Argi nematau, ko tavo širdžiai reikia...

Ji visą laiką šypsojosi pro puoduko viršų ir purtė galvą ir atsakė:

— Ar aš nesakiau, kad laimė ne tau. Tu galvoji tik duoti, bet pasiimti nieko nemoki.

Paskum nuleido galvą ir ėmė sukti pirštu lėkštė — je pyrago trupinėlį. Po valandėlės tyliai pridėjo:

—Pasiimti taip, kad ir kitam tektų.

Mane nudiegė karšta srovė. Nuo pat viršugalvio ligi padų, jog pasirodė, kad po kojų ir grindys dega. Aš staiga šoktelėjau ir su kylančia pagieža pasakiau:

— Taip, kaip daktariukas norėjo paimti. Įdomu, kas tau būtų tekę tada? O gal tu taip sau, iš malonumo, spiegei?

Ji krūptelėjo ir šypsnys nuo veido dingo, lyg nematoma ranka būtų jį nušluosčiusi. Kelis akimirksnius į mane žiūrėjo labai rimtai. Taip kietai aš niekada nebuvau nieko jai pasakęs ir tuoj pasijutau negražiai padaręs. Jos akys palengva sruvo ašaromis. Ji nurijo jų vieną didelį gurkšnį, kitą. Mes žiūrėjom į vienas kitą, kaip du žvėrys, pasirengę pulti. Ašaros iš jos akių palengva nyko. Aš tą labai gerai mačiau. Ji mokėjo jas nuryti, ir aš niekada nepaklausiau, ar jos labai karčios.

— Mano motina taip pat galvoja, kaip ir tu. Žinoma, apie pinigus. Aš ne maža ir jau suprantu, kad ji kartais ir dabar parsiduoda, jeigu dar atsiranda, kas moka. Bet ji už tave praktiškesnė. Ji sako, kad aš peranksti pradėjau šaukti. Jeigu būčiau patylėjusi, būčiau, sako galėjusi daug pinigų gauti ir kitokį gyvenimą pradėti. O dabar dienos tik bėgančios ir jaunystė smilkstanti.

Ji pasakojo labai tyliai ir vėl pirštu suko lėkštelėj pyragaičio trupinėlius. Aš nusijuokiau.

— Na, už pabučiavimą didelių pinigų tik jau nebūtum gavusi, — mestelėjau. Aš atsiminiau, ką tada ji man sakė.

— Už pabučiavimą?

Dabar ji nusijuokė, bet jos juokas tebuvo negražus veido iškreipimas, ir pridėjo:

— Kai nori tik pabučiuoti, maudymosi drabužio suplėšyti nereikia.

— Jis suplėšė? — sušukau.

Aišku, man čia šūkauti nebereikėjo, bet aš sušukau, o ji tik galvą linkterėjo.

— Ir jis tau tikrai nieko nepadarė? — šokau. Aš dabar norėjau žinoti viską, ligi pačių menkiausių smulkmenų, ir ji tikrai pradėjo juoktis.

— Argi aš tau nesakiau, — kalbėjo pro šypsnį, — ką motina sakė. Ji mane net barė. Sakė tokia laimė ne kiekvieną dieną pasitaikanti. Ji mano, kad, kelis akimirksnius patylėjusi, būčiau mažiausia kelis, o gal net keliolika tūkstančių gavusi. Tu būtum buvęs liudininkas, o daktaras niekada nebūtų sutikęs, kad jo sūnus už tokį darbą atsisėstų už pinučių. Matai, mano motina irgi pakankamai tiksliai galvoja.

Tokios nuotaikos, kaip po jos žodžių, dar nebuvau savo amžiuj pergyvenęs. Rodėsi, kad grimstu į tvankų karštą rūką ir niekada iš jo nebeiškilsiu. Pasilenkiau ir panėriau pirštus į plaukus. Visas mano tikėjimas gyvenimu ir žmogum nugrimzdo į nebepasiekiamą gilumą. Aš tikėjau ja ir buvau ryžęsis jai viską atiduoti, bet ir ji dabar sumenko ir susitraukė. Aš ir šiandien nemoku paaiškinti iš kur tas kilo, bet mane ėmė noras pakilti, suplėšyti jos drabužius ir pabaigti, ką gydytojo sūnus buvo pradėjęs . . .

— Tik tu nepadaryk kvailybės — išgirdau ją tariant.

Pakėliau galvą. Ji tebesėdėjo toj pačioj vietoj ir verkė. Ašaros ritosi per veidus ir krito ant staltiesės.

— Ar aš ką pasakiau? — paklausiau ir pasijutau užkluptas. Per mano sąmonę bėgo tokios aštrios mintys, ir aš nebegalėjau užtikrinti, ar nekalbėjau jų garsiai.

— Ne. Bet aš žinau tavo būdą. Tada visko nepasakiau nes vistiek būtų atsitikusi nelaimė: tu gi būtum jį užmušęs. Matau, kad tu kenti, bet aš tokia kvaila. Kai pradėjom šnekėti nebesusilaikiau. Argi aš kalta, kad jis mane užpuolė ir kad motina taip galvoja? Bet aš nenuėjau pas jį, o susiieškojau tave. Aš mačiau tave iškylantį iš mūsų purvinos gatvės, ir tu tada jau buvai man kaip švyturys.

Valandėlę ji tylėjo, ir aš girdėjau, kaip ant jos rankos tiksi mažytis geltonas laikrodėlis.

— Ir aš kalta, — tęsė ji — kam pirma tuos niekus kalbėjau. Bet žinai, juk aš tesu maža silpna mergaitė. Ar visada lengva su savim kovoti? O šiandien buvo tokia tvanki diena. Ir dabar tvanku. Klausyk, praverk langą. Arba ne. Mes nueisim į bažnyčią. Girdžiu skambina. Pasimelsim abu. Sako gera, kai pavasarį jauni žmonės pasimeldžia. Ar ne?

Atsistojau, paėmiau ją už rankos ir, pritraukęs prie savęs, švelniai pabučiavau. Paskum nuėjom į bažnyčią, o vėliau siauromis gatvelėmis palydėjau namo. Mano galvoj visą tą laiką brendo sunki mintis ir, kai netoli jos namų sustojau, pasakiau:

— Sakyk, Stasel, ar aš tau nors truputėlį brangus?

— Tu? Viešpatie, iš kur tau tos mintys ateina į galvą. Aš prižadu daugiau nė žodžio apie tai neprasitarti.

— Ne, aš ne apie tai, — atsakiau. — Kas turi įvykti vieną sykį įvyks, bet noriu, kad tu pasirinktum motiną ar mane.

— Aš jau pasirinkau — atsakė, iš lėto žodžius tardama, bet taip, kad kiekvienas skiemuo mano ausyse skambėjo, kaip džiaugsmo daina.

— Tada rytoj išeik iš jos.

— Gerai. Jeigu nori, aš galiu negrįžti ir šiandien.

— Ne, rytoj, — atrėmiau. — Mes patys kartais savęs nepažįstam. Pernakvok pas motiną, pažiūrėk jai į akis ir nuspręsk.

— Aš jau nusprendžiau, bet, jeigu tu nori, galiu.

Kitą dieną toj pat gatvelėj, kur pats gyvenau, suradau nedidelį kambarėlį beveik palėpėj. Bet jis buvo jaukus ir švarutėlis. Apie langą pynėsi nukarusių laukinių vynuogių šakelės ir lapai, o po kojų buvo visas miestas. Ji irgi labai džiaugėsi. Kol ji tvarkėsi, nubėgau į krautuvę, nupirkau didžiulę hortensiją ir pastačiau atnešęs ant lango. Apie motiną neprasitarėm nė puse žodžio.

— Dabar pinigų mums dar labiau truks, — tepasakė ji.

— Atsiras, — nerūpestingai atsakiau, ir mudu pradėjom gyvenimą šitoj gatvėj. Netrukus mus visi pažino, o mūsų dienos bėgo mažame siaurame rately, lyg dviejų lopšelių karoselėj: vienas lopšelis vienoj rato pusėj, kitas kitoj, amžinai bėga, amžinai vienas kitą veją ir vis vienodai vienas nuo kito atsilikę. Jeigu aš norėčiau tamstoms mūsų meilę papasakoti, reikėtų daug laiko, bet aš šiandien galvoju visiškai apie ką kitą, nors mano širdis dėl meilės kruvina. Atleiskit man, aš blaškausi ir gal pasakau tokių dalykų, kurie nebūtinai reikalingi. Galėjau tamstom pasakyti aiškiai ir trumpai, bet, kai stovi prie didelio medžio ir matai, kad jis kreivas, kartais imi pykti, kam jis toks išaugo; o jeigu būtum šalia jo sėdėjęs ir matęs augant, kas žino, kokios mintys tada ateitų į galvą. O man tada atėjo keista mintis. Mačiau, kad gatvėje daugelis vyrų ją palydėdavo ilgu žvilgsniu. Beveik kiekvienas dar ir atsigrįždavo. Man buvo aišku, kad tai daroma ne dėl manęs. Mano galva niekada nepasižymėjo išradingumu, bet tuokart ji nuostabiai vikriai surišo dvi mintis. Stasė mėgdavo kalbėti apie tuos kvailius, kurie patys nemoka būti laimingi, nors tas atsieina labai menkai, bet nori, kad kiti tos laimės turėtų. Aš buvau toks: tą aš jau žinojau, bet man atrodė, kad tokių žmonių dauguma. Ne iš karto aš pasirinkau. Ilgai stebėjau veidus ir judėsius tų žmonių, kurie nepraleisdavo progos ja pasigrožėti, ir, nežinau kodėl, pasirinkau tamstą. Gal

todėl, kad jau pažinau iš teismo, o gal kad buvai pakankamai turtingas. Ir nesuklydau: iš tamstos surinkdavau antrą algą, kartais net ir daugiau, bet mums neužteko. Mokėti iš pinigo gyventi reikia su juo užaugti. Reikia su juo delne užgimti, lygiai taip pat, kaip su Dievu. Vėliau įgytas, jis nesilaiko. Su pašalio pajamomis gaudavau daugiau algos, negu sekretorius, bet jis už mane daug geriau gyveno. Mes kaip buvom skurdžiai, taip ir likom. Vienas pagalvodavau, kad Stasės motina gal ir teisi. Man vis aiškėjo, kad be didesnės aukos materiališkai laisvas negali tapti, o be tos laisvės žmogus — ne žmogus. Skaičiau daug apie pasaulio turtuolius. Jie visi mokėjo ką nors labai patogiu laiku už apinasrio nutverti. Bet pakankamai turtingų žmonių buvo milijonai. Ir jie kiekvienas pataikė puikų momentą nutverti laimę. Ar jie visi elgėsi morališkai? Dabar visas miestas kalbėjo apie žmogų, kuris, už dvidešimt milijonų stadydamas valstybinį namą, pasistatė sau irgi milijoninį. Ar jis viską padarė pagal sąžinę? Bet įstatymai jį saugo, o kapitalas dabar irgi saugo. Ir aš, vaikščiodamas po miestą, visai kitokiomis akimis žiūrėjau į tuos didžiulius namus. Jau nusivokiau apie kainas, žinojau, kiek žmogus uždirba, ir mokėjau paskaičiuoti, kiek metų turėčiau išbūti teisėju, kol kalno atšlaitėj galėčiau įsigyti padorų sklypą ir pasistatyti namą. Mano galva neišnešė, kad visą tą būtų galima padaryti padoriu uždarbiu. Tada padoraus uždarbio savoka mano galvoj dar tebebuvo visiškai siaurutė.

Vieną sekmadienį abu išėjom už miesto. Aš tyčia pasukau savo gatvele. Mano senasis namelis buvo sukrypęs ir sulindęs į žemę. Jame dabar gyveno našlė su trimis mažais berniukais. Ji dirbo mielių fabrike, man mokėjo po dvidešimt litų mėnesinės nuomos ir buvo patenkinta, nes prie trobelės buvo mažas daržiukas. Jis buvo rūpestingai išpurentas, ir ant pilksvos žemės jau žybsėjo jaunos daržovės. Bet aš buvau dabar pakilęs viršum tų lūšnų, ir buvę kaimynai mane sveikino. Kad tas man būtų buvę smagu, negalėjau pasakyti: jaučiausi kaip negarbingas pabėgėlis, bet niekam nebūčiau išdrįsęs to pasisakyti.

Į mišką nuklydom toli. Tarp tankių eglaičių radom sausą gražų kalniuką ir sugulėm. Žiūrėjau į mėlyną dangų, švieciantį pro šnarančias medžių viršūnes, ir savo minčiai pasakyti ieškojau žodžių. Stasė irgi tylėjo. Mudu, tur būt, jau viską vienas kitam išsakėm, kad jau kuris laikas, kai susitikę tylėdavom. Valstybinėj loterijoj mes vėl nieko nelaimėjom. „Ilgai laukiančių nė velnias nekramto“, — pasakė ji vakar perskaičiusi laimėjimų lentelę. Tų žodžių niekaip negalėjau suprasti. Visada dairiausi aplink atvirom akim ir nieko nemačiau, ką būtų galima buvę pagauti nelaukus. Aš net vėl galvojau nuo rudens pradėti mokslą, bet jis irgi greitai nieko gera nežadėjo. Tamsta tada patarei vesti, bet aš tenorėjau vesti tik tada, kai būsiu visiškai savarankiškas. Aš vis svarstydavau, kas tada įvyko miške ir ką pasakė jos motina.

— Ar tu tiki, kad tada tau tikrai būtų pasisekę? — pagaliau paklausiau.

— Kas? — nustebo ji, ir jutau, kaip pakėlė galvą ir pažiūrėjo į mane. Bet aš nepasukau akių nuo dangaus mėlynėje iš lėto krutančių medžių šakelių.

— Nagi tada. Čia miške. Ar tu manai, kad taip lengva būtų buvę iš daktaro išgauti tuos keliolika tūkstančių?

— A, ką tu atsiminei! Aš apie tą visiškai negalvojau. O jei motina ką galvoja ar daro, argi tas turi ir prie manęs prilipti.

— Aš prie taves nieko ir nelipinu. Bet tas atsitikimas juk buvo taip seniai, ir mes galim apie jį visiškai ramiai pasikalbėti.

— Bet aš nenoriu kalbėti. Turiu tave, ir man nieko kita nereikia!

Ji apsivertė ant šono ir padėjo galvą man ant krūtinės.

— Nenoriu kalbėti apie tavo reikalą, — sakiau, — bet vakar teismas baigė bylą, labai panašią į tavo. Iš pradžių ir aš maniau, kad pakanka per vėlai sušukti, bet kai reikalą paima nagrinėti advokatas, daug netikėtų dalykų iškyla.

Stasė pakėlė galvą.

— O kodėl tu man nieko nepasakoji, kas teisme atsitinka?

— Kad mes ir be to taip daug dalykų turėdavom apkalbėti, bet dabar, jeigu tu nori, galėsiu ir papasakoti.

Ir papasakojau, kaip mergaitė kaltino vyrą ją išprievartavus. Ji iš pradžių nešaukusi, nes maniusi viena apsiginti, ir ėmusi šaukti tik tada, kai jau buvo per vėlu. Tada ir liudininkai atsirado, bet ir vyras nesigynė. „Mes buvom susitarę“, sakė jis, „ir jeigu bus kūdikis, nuo jo aš neatsisakau.Ar mudu mylėjomės, aš negaliu pasakyti, bet ji man patiko. Aš visiškai rimtai galvojau ją vesti. Taip mudu dar tą pačią dieną kalbėjom. bet dabar kai ji atvėrė savo krūtinę ir parodė, kokia jos širdis, už jokius turtus nebeimčiau. Man reikia žmogaus, kuris manim tikėtų ir kuriuo aš galėčiau tikėti. Jeigu jai reikėjo pinigų, galėjo prašyti, ir aš būčiau davęs, nes tada per daug ją gerbiau, bet dabar, šitokiu būdu, kokiu nori jų gauti, ne!

— Ar tamsta tikrai gyneis? — paklausė advokatas mergaitę.

— Iš visų jėgų. Norėčiau pamatyti, kaip tamsta ši — tokiame reikale nesigintum. Dabar, žinoma, jis gali sakyti, ką nori, —labai stačiai atkirto mergaitė. Atrodė, kad ji ir advokatą tuoj puls.

— Bet tamsta labai atsargiai gyneis, — nusišypsojo tas.

— Kodėl atsargiai?

— Tamsta saugojais, kad neišplėštum akių, nesudraskytum rankų, tamsta net jokios žymės niekur ant jo kūno nebalikai.

— Jis suėmė rankas užpakaly, — greitai atsakė mergaitė. — Jis ir burną norėjo užkimšti, kad nešaukčiau.

— Ir tamsta nesusipratai, kad reikia kąsti? — greitai paklausė advokatas. Ji sumišo.

— Ir rankas jis taip švelniai laikė suėmęs, kad net jokios žymės neliko, — klausė advokatas, nelaukdamas atsakymo.

Mergaitė nejučia pakėlė rankas ir pažiūrėjo į jas.

— Aš maniau, kad jos bus nusprausto, nubrūžintos, gal net mėlynių bus likę, bet gydytojas ir čia nieko nerado, — baigė advokatas, o mergaitė neberado, ką pasakyti. Ji visiškai susimaišė.

Stasė klausė galvą pakėlusi ir ant abiejų alkūnių pasirėmusi.

— Ir pralaimėjo? — tyliai paklausė.

— Žinoma. Jeigu vyras norės, tai dar ir jai galį bylą kelti už apšmeižimą. Gali tekti dar ir atsisėsti.

— O ką tu galvoji?

— Aš nieko negalvoju.

— Kaip nieko? Argi jis nekaltas?

— Gal ir kaltas, bet neliko jokių žymių, kurios rodytų buvus prievartos. Jeigu ji sutiko, tai ir prievartos ženklų negalėjo likti, nes, jeigu ji būtų ėmusi plėšytis, jis būtų tuoj pasitraukęs, o kai ji rėkė, jis negalėjo iš karto suprasti, kas atsitiko. Jis pasiliko tada prie jos, mėgino nuraminti ir gal net prašė atleisti, nes jis tikrai kvailai pasielgęs. Bet juodu vistiek dabar kaip ir vedę: jis vistiek laikysiąs savo žodį ir tuoj reikalą sutvarkysiąs.

— Vis dėlto tu moki kalbėti kaip advokatas, — su šypsniu ji nutraukė mane.

— Čia ne mano žodžiai — atsakiau. Advokatas maždaug taip ir kalbėjo. Bet, jeigu būčiau būvęs teisėjas, sąžinė man nebūtų leidusi kitaip teisti.

Valandėlę tylėjom, paskum ji pasakė:

— Ir žinai, kodėl taip atsitiko?

— Na?

— Kad mergaitė buvo višta, o vyras apsukrus. Aš tikrai tikiu, kad jis ją užpuolė . . .

— O ji? . . .

— Ji dar turėjo vilčių. Jis gal tikrai jai patiko, ir ji nenorėjo jo supykinti. Dar buvo kas nors daugiau, ko ji nepasakė. Ne, ne... Jeigu ji iš anksto būtų apie tą galvojusi, ji kitaip būtų pasielgusi. Ne, ne... Ne, aš irgi tik šaukiau. Nežinau, ar net mėginau jam įdrėksti. Baisus akimirksnis, ir jis buvo visiškai nepažįstamas, bet jeigu būtų pažįstamas, jeigu būtum tu, kad ir dabar, man dar pirma reikėtų apsispręsti. Aišku, ji to nemokėjo pasakyti, o aš dabar galvoju ir atsimenu aną dieną. Nenoriu nieko meluoti, bet, jeigu jis būtų atėjęs kitaip, ne girtas ir ne kaip gyvulys, aš nieko negaliu pasakyti, ar tą vakarą būčiau atėjusi tau padėkoti. Šiandien tikriausia gyvenčiau pas motiną, ir būčiau kaip motina, ir mano kelias būtų kaip jos. Aš gulėjau ir svajojau. Aš svajojau apie vyrą, kuris atneštų man laimę, ir, kai brakštelėjo šakutė, aš atmerkiau akis ir pamačiau jį stovintį šalia: aukštą, jauną ir besišypsantį. Jeigu ant jo galvos būtų buvęs vainikas ir jis būtų šalia manęs priklaupęs ir paprašęs nebijoti . . . Tiktai priklaupęs, ne daugiau, ir tikrai būtų mane turėjęs, gal ir ten pat. Nežinau, gal ir mane po to siaubas būtų nudiegęs, gal ir aš būčiau ėmusi šaukti, bet tada tebūtų buvęs tik atbudimas. Argi tau neatrodo, kad mes kartais užsnūstame ir sapnuojame saldų saldų sapną. O gal tu niekada nesapnuoji. Tu vis toks praktiškas.

Ji kalbėjo teisybę. Aš atsiminiau, kaip, būdamas pirmose klasėse, sustodavau prie didelių namų, ilgai žiūrėdavau į didelius žibančius langus, įsivaizduodavau, kad tie namai mano ir tuose kambariuose pats gyvenu, o po to krūptelėdavau, pabusdavau, ir po to be galo liūdna būdavo eiti namo.

— Sapnuoju ir aš, — atsakiau ir linterėjau galva.

Čia pat ėmė garsiai kalti genys ir nutraukė mūsų mintis. Mes ilgai žiūrėjome galvas suglaudę į margą paukštį, vikriai slankiojantį medžiu aukštyn ir žemyn, lyg tas medis ne stovėtų, bet būtų labai patogiai paguldytas.

Vakare, lyg tyčia, grįžom pro tamstos namus, ir aš pasakiau, kad yra pasaulyje dalykų, kurių negalima tikėtis sujungti į krūvą.

— Kokių? — stabterėjo ji.

— Kad ir šitų, — ir aš parodžiau ranka į tamstos namą ir tą prakeiktai gražų žaislą priešais. Tą mažą kažin kokio bepročio statytą namuką.

— O kam juos jungti? — paklausi ji.

— Šituose namuose gyvena ponas, tave ligi ausų įsimylėjęs, kuris man už menkus patarnavimus išmoka daugiau algos, negu gaunu teisme. Ir moka tik todėl kad galėčiau tave taip aprengti, kaip aprengiu dabar.

— Ar jis jaunas? — paklausė ji ir žybterėjo akimis. Nuo to žvilgsnio man dilgterėjo per širdį, bet ramiai nurijau dygulį ir pasakiau:

— Nebe visai. Aš tau pasakiau paslaptį, bet tu juk nebėgsi pas jį.

— Ne. Bet aš dar nieko nesuprantu, ką tu nori jungti.

— Senis skęsta piniguose, o tą namuką netrukus žada parduoti. Ir nebrangiai. Sako, už dvidešimt tūkstančių galima būtų paimti. Ar jis negalėtų tau kuria nors proga jo dovanoti. Arba ir be progos. Jaučiu, kad jis tą padarytų vien už pabučiavimą, kurio tikėtųsi iš tavęs dovanos įteikimo metu. Bet jis nedrįsta. Jis padorus šeimos tėvas. Ką pasakytų šeima ir visa visuomenė, jeigu žinomas advokatas pradėtų dovanoti mergaitėms namukus? Ar kas nors patikėtų, kad jis tą daro grynai platoniškais sumetimais? Jeigu jis tą namuką nors ir šlykščiausiomis kombinacijomis įsigytų sau, tada būtų kitas reikalas. Jo vertė nuo to tik padidėtų: juk jis dabar turėtų dvejis namus.

Ilgai postringavau ir aiškinau, o ji, įsikibus į mano ranką, tylėjo. Mes nuėjome ligi gatvės galo ir vėl sugrįžome atgal.

— Ar greitai jį parduos? — paklausė.

— Po kelų mėnesių. Savininkai rudenį pasistato didelius namus mieste. O ką? Juk tokiame namuke gyventi būtų galima.

— Būtų . . . — atsiduso ji.

— Tada susituoktumėm. Žinau, kad daugelis tuokiasi ir tokių, kaip mudu. Ir dar didesnių vargšų, bet aš perdaug tave myliu, kad ryžčiaus į vargą traukti.

Tą pačią akimirką man atėjo į galvą pono advokato pasakyti žodžiai, kad moteris nuo meilės pavargsta, bet aš jai to nepasakiau. Iš tikrųjų mūsų santykiai dar buvo toli nuo tikrosios meilės. Žinau, kad, tą žinodamas, ponas advokatas man būtų ypatingai pabrėžęs, kad moteris nuo laukimo dar labiau pavargsta, bet aš tuo nenorėčiau tikėti. Ji nepavargo. Po kelių dienų ji man pasakė:

— Grįžo fabriko savininko sūnus. Žinai, jis mane dar atsiminė.

Tie žodžiai man daugiau užpylė šalto vandens, negu tamstas žodžiai. Nieko nežinojau apie jį, bet man kažin kodėl pasirodė, kad ji laukė jo grįžtant ir, jeigu tik jis dabar panorės, nueis su juo.

— Ar tai judu jau nuo seno pažįstami? — tik paklausiau.

— Nagi aš jų fabrike dirbau nuo dvylikos metų. Tada fabrikas buvo tik dar gera dirbtuvėlė ir priimdavo atskirų asmenų užsakymus. Aš juos išnešiodavau. Tada jis buvo studentas mūsų universitete ir, kur susitikęs, sakydavo: „Mudu tame fabrike jauniausi. Pamatysi, seniai visi išmirs, o fabrikas mudviem pasiliks.“ Jis būdavo labai smagus. Sykį bėgau gatve. Nešiau kažinkokiai poniai megstą eilutę. Tada jos buvo labai madoje. Staiga mane kažin kas sulaikė. Pakeliu galvą: žiūriu, mūsų studentas. Taip jį visos dirbtuvės moterys vadindavo. „Kur tu“, sako, „taip skubi? Užeikim čia“. Jis užsivedė krautuvėn nupirko gerų, gerų saldainių kilogramą ir sako: „Valgyk ir atsimink. Aš išvažiuoju į užsienį ir nebegreitai grįšiu. O kai grįšiu, tada iš dirbtuvės padarysiu didelį fabriką. Pamatysi“. Jis pamojo ranka ir nuėjo, o aš ilgai stovėjau ant šaligatvio. Rankoj turėjau sunkų maišelį saldainių, ir nuo to buvo smagu, bet, kad jis nuėjo, buvo liūdna. Dabar jis vėl atėjo prie manęs ir sako: „Tai užsakymų jau nebeišnešioji? O fabrikas, matai, ir be manęs išaugo ir tu užaugai. Gal jau ištekėjai?“ Jis paėmė mano ranką ir apžiūrėjo pirštus, pasukino žiedą, paskum pasakė: „Ant tokių pirštų gražesnio reikėtų.“

— Kam jis tą pasakė? — paklausiau.

Ji patraukė pečiais.

— Ir aš galvojau. Taip sau, tur būt. Ar maža vyrai moterims prišneka.

— Bet tu jam neabejinga, — dar pridėjau.

— Nė truputėlio.

— Bet tau malonu, kad jis neužmiršo. Kad atsiminė ir pašnekino.

— Malonu, žinoma, — atsakė ji ir išplėtė akis. Iš jų spindėjo nekaltumas. — O jei tu būtum mano vietoj, ar tau nebūtų malonu? Kad teismo pirmininkas tą padarytų?

Į jos klausimą aš nieko neatsakiau. Žinoma, kad būtų malonu. bet aš ne moteris, ir jis man galėtų skirti tik geriau atlyginamą darbą, bet ko iš manęs gauti, jis nieku nebūtų suinteresuotas.

— Ar tu manai, kad jo tokia gera atmintis visiškai nesuinteresuota? — vėl paklausiau?

— O kas man? Tegu sau būnie, kokia tik jis nori. Tu, atrodo, vaiduoklius vidurdienį matai. Man gi pats ne syki sakei, kad manim daug kas suinteresuotas, net ir tavo advokatas . . .

Ji nusijuokė, ir tam juoke suskambėjo piktas tonas. Daugiau apie tą mes nebekalbėjome, bet aš nenurimau. Kiekvieną rytą į darbą mudu išeidavom kartu. Palydėdavau ją ligi fabriko vartų, ir, kai jie užsidarydavo, man sudrebėdavo širdis. Aš nenurimdavau, kol po pietų vėl susitikdavom, o kai susitikdavom vėl nerimdavau. Norėjau žinoti, ar jis buvo atėjęs į jos skyrių, ar matė ją, ką kalbėjo, bet paklausti neturėjau valios, o ji nieko nepasakojo.

Tuoj po to mūsų bilietas laimėjo penkis šimtus litų. Ta pačia proga pasiūliau susituokti. Iš tų penkių šimtų kaip tik būsią galima suruošti kuklias vestuves, o paskum vėl skursim. Norėjau ją surišti, nes jutau amžiną baimę, kad ji gali nueiti su fabrikantu.

— Būtų gerai, — pasakė ji iš lėto, — bet aš turiu kitą mintį. Susituokti mes galėtumėm visada. Juk tam daug pinigų nereikia. Beveik norėčiau palaukti žiemos. Kai lauke bus šalta, o mūsų kambarys bus pilnas šilumos. Visada sapnavau tokią jaukią jaukią laimę. Bet dabar vistiek dar norėčiau palaukti. Mums žybtelėjo maža laimė. Ar ne ženklas, kad gali nusišypsoti ir didesnė. Mes nupirkim dabar dešimt pilnų bilietų, ir pamatysi, kad ką nors laimėsim. Tą jaučiu. Tada ir sutuoktuvės kitaip atrodys. Manau, kad gali ir advokatui pasakyti, jog tą namuką pirksim mudu. Supranti? Ne tu, ne aš, bet mudu. Ar tai nepanašu jau bus į sutuoktuves?

Tą patvirtinom pasibučiavimu. Per mane siūbtelėjo kraujo banga, ir aš nedrąsiai norėjau ją paguldyti ant sofos, bet ji vikriai išsisuko ir pagrumojo pirštu:

— Šelmi! Dar ne dabar!

Susigėdau ir sukandau lūpas, bet norėjau būti teisus ir pasakiau:

— Man rodos, aš pakankamai ilgai laukiau, kad galėčiau jaustis turįs teisę.

Ji nusijuokė. Kažin kaip tyliai, švelniai.

— Niekas tavęs nevertė taip ilgai laukti, kai aš laukti nenorėjau. O dabar reikia laukti.

— Bet kodėl?

Ji vėl nusijuokė ir stipriai pabučiavo.

— Užspaudžiu tavo lūpas geležiniu antspaudu, ir daugiau apie tą nė žodžio. Ligi loterijos. Ar tau neaišku?

Man tikrai nebuvo aišku. Jos pasakyti žodžiai man priminė daugybę momentų, kai tas turėjo įvykti, bet tada aš visiškai ne apie tą galvojau. Dabar jie rinkosi apie mane, kilo vienas per kitą, ir aš neturėjau ramybės. Pasaulio matęs inžinierius, ne girtas daktariukas. Jis neatėjo, kaip gyvulys. Ne, jis paėmė ranką ir pasakė, kad ant jos tiktų geresnis žiedas. Jis gal daug ką pasakė, o gal juodu jau daug artimesni, ir ji todėl manęs bijo? Galva buvo pilna klausimų, o širdis abejonių, bet aš kenčiau ir tylėjau.

Po dviejų savaičių ji pasitiko mane labai smagi ir gatvėje pabučiavo.

— Sveikink, — sakė, — mane meisterės padėjėja paskyrė. Dabar jau aš gausiu didesnę algą, negu tu. Laikykis, mano brangusis. Po Naujųjų Metų meisterė žada išvažiuoti, ir tavo Stasė bus meisterė — supranti? Bet tu nesidžiaugi? Kas atsitiko? Ar įstaigoj kas negera?

— Džiaugiuos, — sakiau, bet nusišypsoti buvo sunku. Seniai bijojau to kilimo, ir jis atėjo.

Vakarienės tą vakarą pasikviečiau ją pas save. Nupirkau vyno, gero likerio ir užkandos. Kai ji, visa tą pamačiusi, nustebo, tariau: Reikia juk tavo pakėlimą atšvęsti!" Išgėrėme vyną ir likerį. Ji buvo linksma: juokėsi, dainavo ir buvo pilna išdykumo. Išgalvojo saldų pabučiavimą. Isikasdavo šokolado gabaliuką ir reikėdavo taip ilgai bučiuoti, kol jis tarp lūpų sutirps. Ir kvapo neatgauti. Ji juokėsi iš manęs, kad man pirmajam pritrūksta kvapo, o aš galvojau, kad ji tokių dalykų išmoko iš jaunojo inžinieriaus ir kad dabar su manim žaidžia ir erzina, ir aš pats nepajusiu, kai vieną sykį ji nuo manęs nusigręš. O gal nenusigręš, bet dar ilgai žais su manim, gal net ir ištekės, jeigu jam patogiau atrodys, kad ji būtų ištekėjusi. Žiūrėjau į ją ir negalėjau žodžio ištarti.

— Tu vėl nuotaikos nebetekai, — pasakė ji ir perbraukė ranka man per galvą. — Jeigu rūpestis koks, aš va taip nubrauksiu ir numesiu.

Jos ranka buvo šilta, lengvutė. Norėjau paklausti, ar jam irgi patinka, kai per plaukus brauki, ir ar jam to užtenka. Ar jis būna patenkintas, kad fabriko darbininkė jam pasako ligi čia galima, o toliau ne? Ar ji išdrįsta jam tą pasakyti? Gerklėj sustojo aštrus kamuolys, ir aš nebegalėjau ištarti žodžio. Žinojau, kad į kiekvieną klausimą ji mokės taip atsakyti, kad aš vistiek pasiliksiu kaltas. Kai ji vėl pabraukė man per plaukus ir, atlošusi galvą, pabučiavo į kaktą, suspaudžiau stipriai į glėbį ir pasakiau:

— Dabar!

Ji papurtė galvą.

— Jeigu nori, rytoj einam pas kunigą.

— Ne!

— Tai tau anas brangesnis! . . . Aš ėmiau siusti.

— Tu beprotis! Sakiau, kad ne!

— Tada dabar!

— Šauksiu!

— Šauk, jeigu nori viską išardyti! — sušukau ir nubloškiau ją ant sofos.

— Paliksi be akių — šnibždėjo ji ir griebė rankomis už veido.

Norėjau jas suimti ir suspausti, bet ji buvo stipresnė ir vikresnė, negu buvau pagalvojęs. Vieną ranką užlaužiau už nugaros, bet pajutau, kad į ją sulindo aštrūs nagai. Griebiau ją pataisyti ir pajutau begalinį skausmą, lyg kas būtų išdeginęs akį. Tik raudonos ir gelsvos ugnys kibirkštimis pasipylė plačiai į šalis. Atšokau ir užsidengiau veidą. Valandėlę nieko nemačiau. Kai galėjau žiūrėti, ji sėdėjo ant sofos ir sunkiai kvėpavo.

— Na ką, žvėreli, gal dar mėginsi? — sušnabždėjo.

Jos akys degė ir atrodė, kad pati pasirengusi pulti, bet staiga pašoko ir išlėkė pro duris. Atrodė, kad su durų trinktelėjimu viskas nutrūko, ir aš pasilikau vienų vienas . . . Kairė ranka degė. Ji buvo keliose vietose įdrėksta, ir tekėjo rausvas skystimas. Akį skaudėjo. Ji buvo paraudusi ir ašarojo: tur būt, pirštu pataikė. Viešpatie, koks aš buvau kvailas! Taip, tur būt, bus ir visą mano gyvenimą: kada ką norėjau pataisyti, visada tik dar labiau pagadindavau, ir visi svarbieji mano teigimai iš esmės buvo klaidingi. Ilgai sėdėjau paskendęs vienume ir nežinojau, ką daryti. Jeigu su inžinierium nebuvo dar per toli nuėjusi, tai dabar nueis. Nuo savęs ją visiškai atplėšiau, nutraukiau paskutinį siūlą, jeigu koks dar rišo. Rytoj ji galės gatvėje su manim nebesisveikinti, ir aš neturėsiu teisės jai nė mažiausio priekaišto žodelio pasakyti. Mano lūpos turės būti sučiauptos. Aš nemokėjau prieiti staiga ir netikėtai, atsistoti šalia didelis ir jaunas, o paskum priklaupti ant vieno kelio. Bet ne! Buvo laikas, kada man tas išėjo savaime, nemokant ir negalvojant, bet aš sustojau ir nežinojau, ką toliau veikti. Aš painiojausi mintyse, kol akys užkliuvo paltą. Ji išbėgo, o paltas tebekabojo šalia durų: Paėmiau ji į rankas. Jis tebekvepėjo lengvais kvepalais, kurių vardo nežinojau ir nežinau, bet gerai pažinau iš kvapo nes jie visur lydėjo ją, kaip lengvutis lengvutis vos jaučiamo rūko debesėlis. Ji nuostabiai mokėjo jų nepadauginti ir neleisti visiškai išnykti. Ir tas kvapas man suteikė drąsos. Kitaip aš negaliu to pavadinti, nes vilties nebeturėjau nė šešėlio. Aš nuėjau ir radau ją verkiančią. Visas kūnas trukčiojo verksmo konvulsijomis, kaip negailestingai nuplakto vaiko. Neįučia atsiklaupiau šalia jos. Ilgai negalėjau ištarti žodžio.

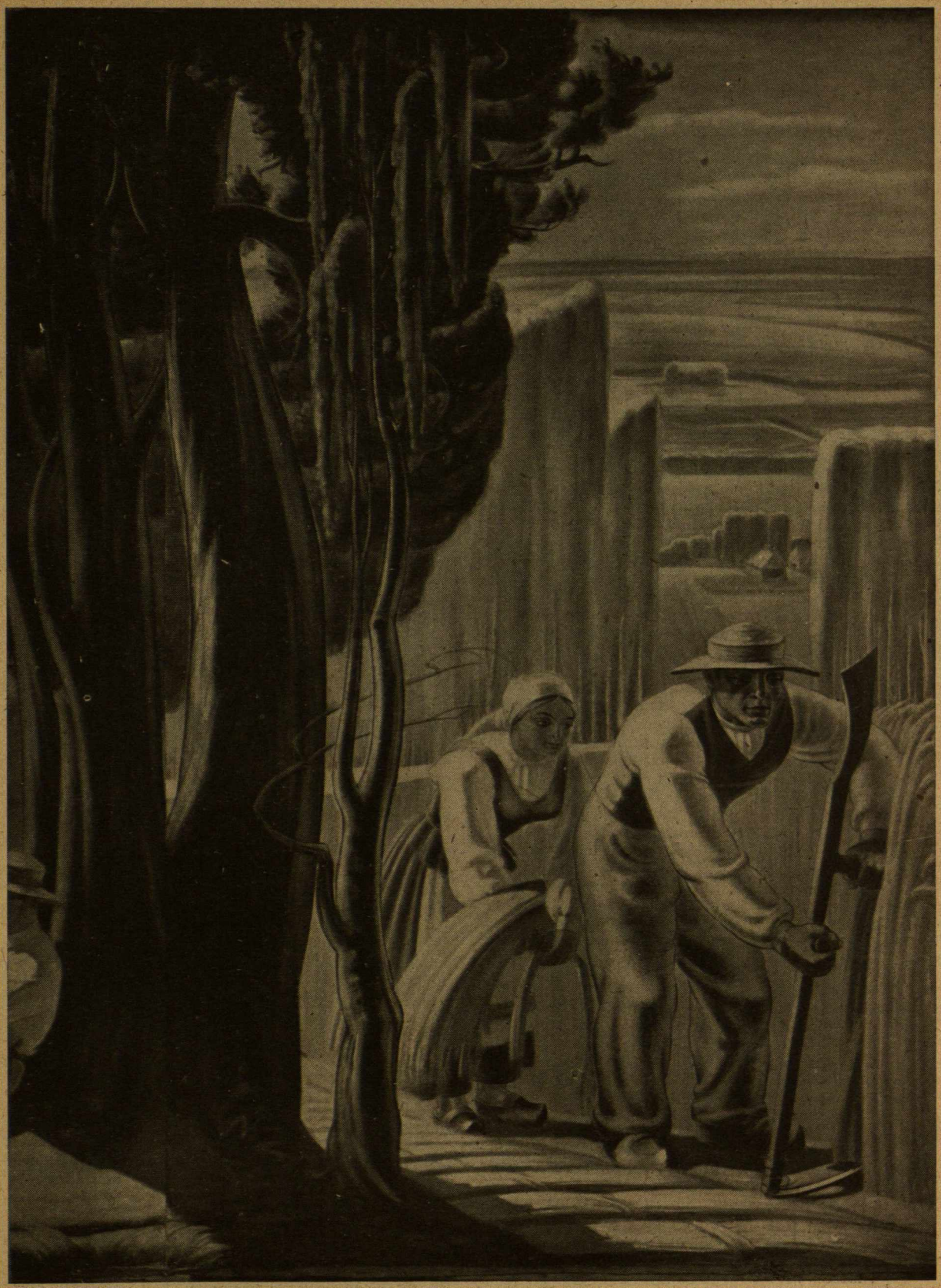

Adomas Galdikas

Rugiapiūtė Lietuvoje
(Iš triptiko Paryžiaus pasaulinėj parodoj. Tapyba)

Lietuvos Nacionalinė
M. Mažvydo Biblioteka

— Atleisk, — pagaliau tariau. — Nemanyk, kad tą padariau iš gero. Man irgi buvo sunku. Aš gal negeras žmogus, bet noriu, kad viskas būtų tarp mūsų aišku.

— Iš mano pusės nieko nėra neaiškus, — atsakė — Bet tu pasakei man tiek, kad aš turiu galvoti ir galvoti, o nauji įvykiai sukelia naujų minčių, ir aš kraustaus iš proto. Tu negali į mane įlįsti ir nežinai, kaip man sunku.

— Kas tau sunku?

— Argi tu ir naujasis inžinierius nieko? Ir tas greitas pakėlimas.... Aš painiojaus ir negalėjau pasakyti, ko norėjau. Viskas taip staiga nubluko, ir aš vėl pasijutau silpnas ir netikras.

—Negreitas. Nedaug yra darbininkių, kurios tenai taip ilgai išdirbo, kaip aš, — ji atsakė, ir aš pajutau, kad jos žodžiuose daug paprastos teisybės, bet norėjau teisintis.

— Aš nenoriu ginčytis, nei priekaištauti. Man aišku, kad aš jo nenusversiu. Jis tau gali duoti viską, o aš tik pats save.

Ji pradėjo šypsotis ir pasakė:

— O savęs jis man negali duoti.

— Kodėl? — Ji mokėjo kartais pasakyti ką taip staiga ir nelauktai.

— Aš tik paprasta darbininkė.

— Bet jis tau brangus.

— Nė kiek. Kas mane gali su juo rišti? Niekas. Su manim pažaisti jis norėtų: tą matau. Bet savo gyvenime irgi šio to mačiau. Mačiau, kaip tokie dalykai daromi, o per tuos metus šalia tavęs aš turėjau laiko pagalvoti. Aš iš tikrųjų niekada dar nebuvau neskaisti, bet to skaistumo pamėgusi taip pat nebuvau. Šalia tavęs aš išmokau jį pamėgti. Turiu draugių, kurios taip pat myli, kaip aš. Jos negali suprasti, kaip galima taip ilgai mylėtis, kaip mudu, kasdien susitikti, daug laiko praleisti kartu ir negyventi pilnu meilės gyvenimu, kaip jos tą gyvenimą vadina. Jos net juokauti mėgdavo iš manęs. Rytą sutikusios klausdavo: „Na ką, ar dar nieko nauja?“ Bet mano dantys irgi iš smegenų dygę. Neilgai klausinėjo, ir dabar tas reikalas niekam neberūpi. Dėl šito mano širdis rami, o tu tą mano nuotaiką norėjai pačiu brutaliausiu būdu sudrumsti. Nesakau, kad tas neturi įvykti. Tas turi, brangusis. Dievas mato, kaip aš to laukiu! Bet nebūtinai šiandien. Man sunku apie tave spręsti. Tavo nuotaika pastaruoju metu būna taip dažnai drumsta, o aš noriu, kad tas įvyktų taip, kaip balto lengvo debesies atplaukimas. Per tą laiką daug svarsčiau. Žinok, kad aš esu moteris. Gal kada ir nukrypsiu, bet šiandien man tai didžiausios reikšmės įvykis, kaip didžiulė šventė. Kaip Velykos arba Sekminės, prieš kurias mama savo kiemelį papuošdavo berželiais ir takučius išbarstydavo smėliu.

— Tu angelas. — tariau ir man graudu pasidarė.

Ji uždėjo ranką man ant galvos. Jutau, kaip jos pirštai pasinėrė į plaukus, o pati pasilenkė ir pabučiavo tą akį, kuri dar tebeašarojo.

— Ar skauda? — paklausė.

— Ne, dabar ne. Dabar nieko neskauda.

— Ir aš pati negalvojau, kad galėčiau kada taip padaryti. Atleisk. Tada aš buvau katė.

Po valandėlės pridūrė:

— Katė, kuri gina savo kačiukus.

Po to dienos bėgo ramios ir skaidrios. Paskelbė pirmosios klasės laimėjimus. Mūsų neužkliuvo nė vienas bilietas. Stasė sakė, kad tas esąs geras ženklas. Ji norėtų, kad ir ligi paskutiniosios nė vienas neužkliūtų.

Vieną dieną ji paskambino man į įstaigą, kad pietų mieste nevalgyčiau. Ji laukianti namie.

— Tu ne fabrike? — paklausiau.

— Fabrike, bet kai tu pareisi, aš jau būsiu parėjusi. Noriu, kad niekur neužtruktum. Aš lauksiu. Nepasivėlink nė vienos minutės. Gerai?

Tie žodžiai man taip gerai įstrigo į galvą, kad galiu užtikrinti, jog nepakeičiau nė vieno, net vietomis. Ir diena ištyso ligi begalybės. Tą dieną darbo nebedirbau, bet tik atsėdėjau valandas ir išbėgau. Ji laukė. Stalas buvo paruoštas dviem. Ji buvo apsirengusi lengvučiu rytšvarkiu, ir man pasirodė kiek pabalusi. Pietūs buvo skanūs, bet nelabai lindo. Nenuleidau akių nuo lengvai besišypsančių lūpų ir laukiau, ką jos pasakys, nes visos tos pramogos be reikalo ji nerengė. Ji irgi beveik nevalgė. Paknaibė po lėkštę ir padėjo šakutę. Valgant desertą, jos šaukštelis rankoje virpėjo ir kelis kartus nejaukiai tarkštelėjo į lėkštelę. Nesirišo žodžiai, nei sakiniai. Nebaigusi valgyti, atsisėdo man ant kelių, pradėjo bučiuoti veidą, kaktą, priėjo prie ausies ir tyliai tyliai sušnibždėjo:

— Dabar . . .

Aš krūptelėjau, lyg netikėtai būčiau atsistojęs ant gilios bedugnės kranto. Negalėjau nei pajudėti, nei galvoti.

— Dabar, brangiausias, — šnibždėjo ji ir švelniai glaudėsi prie manęs. Man ėmė vaidentis, kad mane gaubia drungnas pūkinis debesis. Žinoma, viskas įvyko. Po valandos ji pasižiūrėjo į laikrodį ir greitai pašoko:

— Matai, kokia aš kvaila. Aš parinkau tokią dieną, kai paskirtas popietinis darbas. Bet aš visą dieną buvau taip apsvaigusi, kad apie kitą ir nepagalvojau. Tu užsimerk, o aš apsirengsiu.

Ji apsirengė, o aš palydėjau. Ji norėjo, kad pasilikčiau vienas ir palaukčiau, kol ji sugriš, nes ji pasivėlinusi ir turės beveik bėgte bėgti. Bet aš lydėjau. Mes ėjom labai greitai ir kalbai neradome žodžių. Prie fabriko vartų ji padavė man ranką.

— Pabučiuok mane, — pasakė.

Ji bučiavo ilgai, ilgai. Paskum pasakė:

— O, kaip norėčiau šiandien niekur nuo tavęs neatsitraukti.

— Grįžkim atgal — tariau.

Ji papurtė galvą.

— Tarnyba, — pasakė, ir pamačiau, kad akyse sužibo ašaros. —

Ji dingo už vartų, o aš grįžau atgal. Eidamas pajutau nepaprastą apetitą. Sugrįžau į jos kambarį ir viską suvalgiau, kas buvo likę. Ant sofos gulėjo suglamžytas šviesus rytšvarkis. Pakėliau jį ir pakabinau į spintą. Man dabar buvo aišku, kad ji buvo gryna, kaip ašara, ir aš ją dabar taip mylėjau, kad atrodė, jog be jos nė valandos negalėčiau išlikti gyvas, ir daug daug būčiau davęs, kad galėčiau iš širdies išbraukti tas tamsias įtarinėjimo dėmes.

Vyriškis vėl nutilo. Advokatas, alkūnę parėmęs ant stalo, kramtė nykščio nagą ir iš padilbų žiūrėjo į tolumą. Kakta buvo suraukta ir ant jos netvarkingai taršėsi plaukai. Matyti, kai aš buvau paskendęs klausyme, jis nervingu judesiu buvo per juos perbraukęs. Man daug kas pasidarė neaišku, bet aš nieko nenorėjau klausti.

Bet svečias greitai ėmė tęsti savo pasakojimą.

— Dabar ponas advokatas žino geriau, negu aš, — tęsė. Apie tą rašė ir laikraščiai. Tamsta gal iš jų irgi šį tą žinai — pasakė man. — Bet aš dar ne viską pasakiau. Kelinta dabar valanda?

Buvo pusė dvyliktos.

— Ir ji dar negrįžo — jis valandėlę klausė, ir mes supratom, kad jis dabar kalba apie šį vakarą. Aš visą laiką klausiau. Jeigu būtų ir pėsčia grįžusi, būčiau žingsnius girdėjęs. Aš išmokau juos per tiek metų pažinti. O tada ji grįžo. Kai tik paleido iš ligoninės, ji atėjo pas mane. Tiesiai. Niekur kitur neužsuko. Net į savo kambarį nebuvo nuėjusi, nes kai nulydėjau, ant stalo tebestovėjo indai, kaip paskutinį sykį buvau palikęs.

— Ar aš dar galiu pas tave ateiti? — pasakė įėjusi.

— Kodėl? tariau, ir nežinojau, kaip sveikinti. Mes tiek daug buvom išgyvenę, kad man rodėsi, lyg pirmą sykį matomės.

— Aš suminta, — kalbėjo ji. — Kaip skudurėlis.

— Ne, tu ateini, kaip šventa, — tariau ir apkabinau. Ir tikėkitės, kad mes verkėme abu.

— Ar begalėsim pradeti iš nauja? — pro ašaras kalbėjo ji.

Kai kiek aprimo, aš pasiūliau tuoj tuoktis, ir ji nesipriešino. Sutarėm rytoj eiti pas kunigą, o tą vakarą pakviečiau vakarienės pavalgyti mieste, bet ji atsisakė. Tada aš išėjau parnešti. Norėjau, kad visa vakarienė kalbėtų apie mano meilę, ir surinkau viską, ką žinojau kada ji su dideliu pamėgimu valgė. Paskum nupirkau gėlių puoštę ir sugrįžau. Radau verkiančią. Nuraminti negalėjau. Vakarienė paliko nepaliesta. Per naktį pakaitomis snaudė ir pasibusdama verkė. Visą laiką išsėdėjau ant lovos. Paryčiais užsnūdo ramesniu miegu. Padėjau galvą ir aš šalia jos. Kai pabudau, buvo diena. Ji irgi nemiegojo. Gulėjo aukštielninka ir žiūrėjo į lubas. Pažiūrėjau į laikrodį: buvo dešimta valanda. Pirmą kartą pramiegojau tarnybą.

— Kodėl nepažadinai? — pasakiau.

Ji tylėjo.

— Bet ir gerai. Laiku nueisim pas kunigą. Ar gerai? — tariau.

— Nežinau, — tyliai atsakė.

Tu vėl abejoji.

— Ne. Tik man vis rodosi, kad tu su manim neisi. Aš to neverta.

— Aš? Tau vaidenasi, mažyte. Vakar sakiau ir daugiau nieko nebegaliu pasakyti. Tik noriu greičiau viską užmiršti ir gyventi taip, lyg nieko nebebūtų buvę.

Ji atsisėdo ir apsikabino kelius. Valandėlę patylėjusi, pakėlė galvą.

— Ar visko nenori sužinoti? — pasakė.

— Visko?

— Aš pažįstu tave, ir tu man niekada neatleistum, jeigu kada nors ir netyčia sužinotum, kad vis dėlto ne viską žinojai susirišdamas su manim.

— Tai tu vis dėlto . . . — šokausi.

— Ne, ne, palauk. Tu visiškai ne apie tą galvoji. Ar tu šnekėjai su mūsų advokatu?

— Vakar rytą. Bet tu kalbą vėl imi sukti į kitą pusę, — spyriau. Aš staiga ėmiau darytis negailestingas.

— Aš pasakysiu viską . . . Man taip sunku viską sugaudyti. Galva tokia, lyg būčiau iš sunkios ligos atsikėlusi.

— Tai paskiau — tariau. Laiko dabar turime visą gyvenimą.

— Ne, labai nedaug, — atsakė ir balse pasigirdo begalinis nusiminimas.

— Tu nemirsi! — sušukau.

— Gal ir ne. Bet tu pasakyk, ką advokatas galvoja apie mūsų bylą?

— Jis mano, kad atsitikimas labai aiškus. „Nors pinigai kaltojo pusėje, bet teisybė šį sykį bylą taip aiškiai sulipdė, kad nė plyšelio pinigui nėra. Jeigu gynėjas būtų uodas, tai ir tas nerastų kur snapo įkišti", — tai jo paties žodžiai. Jis bylą laiko jau laimėta.

— O tu?

— Aš? Aš irgi tą patį manau.

— Ar negalvoji, kad tavo Stasė per vėlai ėmė šaukti, kad liudininkų prisišauktų!

— Dieve, kam tu mane kankini — sušukau ir tą patį akimirksnį išsigandau: aš pagalvojau, kad nuo dvasinio sukrėtimo jai protas maišėsi. Ji visą laiką kalbėjo taip vienodai, kaip pro gilų snaudulį.

— Tau reikia pailsėti, Stasyte.

— Pailsėti aš turėjau kada. Apmąstyti irgi. — Ji kalbėjo labai šaltai. — Aš mąsčiau daugiau kaip keturis mėnesius. Visą vasarą. Ir dabar matau, kad tam dar maža buvo laiko. Ar kai valgėm pietus, aš nebuvau išbalusi ir rankos man ar nedrebėjo?

— Tu . . .

— Ne, ne. Tu tylėk, — nutraukė ji mane, — kai blaškysi, aš galiu daug ko nepasakyti. Kai tu čia šalia miegojai ramus ir be rūpesčio, aš dar kartą viską pergalvojau. Taip jau atsitiko, kad mudu susipažinom nuo to, kad motina tą patį kalbėjo, ką vėliau ne kartą girdėjau iš tavęs. Aš gavau progos pasiruošti teoretiškai ir net praktiškai, — čia ji šlapnai nusišypsojo, — o jis mane viliojo. Jam tuoj pasakiau, kad turiu sužadėtinį ir tuoj išteku, bet jis buvo uzsispyręs. „Vestuvės ir sužadėtinis mūsų meilei nieko negali kliudyti", — kasdien šnibždėjo į ausį, žadėjo dovanų, pakėlė tarnyboj. Tu labai gerai nuvokei, bet neįsivaizdavai nė dalelės tos kovos, kurią aš kovojau. Šalia tavęs aš išaugau į moterį, kuri veržte veržėsi į savo kelią, o jis norėjo ją paimti. Tu dėjaisi manyje jos mematęs, ir mano kovą tas dar labiau sunkino. Tu ją pamatei, tiesa, bet tik tada, kai aš jau turėjau planą. Jis manęs laukė, o kitą jau turėjo pasirinkęs ir skirdavo jai popietinius darbus. Ji sutiko už dovanas, o mane nebesulaukęs pagrasino atleisiąs iš darbo. „Jeigu aš norėsiu, tu apsivogsi; — pasakė sykį, — „ir daugiau niekur darbo negausi. Pamatysim, ką tada tamstos sužadėtinis pasakys". Sukandau dantis ir paprašiau leisti pagalvoti. Pagalvojau prieš prievartą kovoti prievarta ir po savaitės sutikau. Kai jis paskyrė man popietinį darbą, ką tik neapalpau, o paskum norėjau mesti ir išbėgti. Negalėjau leisti, kad mane jis prisiliestų. Todėl tada ir pakviečiau tave pietų. Aš ėjau drebėdama kaip į mūšį ir laimėjau, bet dabar jaučiuos pralaimėjusi ir suminta. Aš vistiek aferistė, kuri sugebėjo iš patvirkusio turtuolio išplėšti nežinau kiek tūkstančių ir realizuoti seną seną savo sužadėtinio svajonę. Dabar, jeigu nori, mes, tur būt, galėsime gyventi dideliame name, gal ir be rūpesčių. Bet tu man dar nieko nesakyk. Aš dar nepasakiau visko. Aš galiu dar šiandien nueiti ir viską pasakyti. Tada jį paleis, paims mane. Aš, truputį pasėdėjusi irgi išeisiu, ir viskas bus kaip nebuvę. Aš nieko šiandien nebijau, tik nieko nežinau, ką man daryti. Pinigų man jo negaila, bet sunku, kai žmogus kalėjime sėdi. Gal visą jaunystę sėdės.

Nuo jos minčių man galvą irgi susisuko. Tuoj pamačiau, kaip ją paima, nuveda ir uždaro, kaip laikraščiai deda didelės aferistės atvaizdus ir piktai apie ją rašo. Niekas neparašys, kodėl ji tą padarė ir kad didelė dalis moralinės kaltės krinta ir ant jo ir daugelio panašių į jį, kurie sukūrė tokį gyvenimą ir dalį žmonių nuvertino. O šalia būsiu ir aš. Kaip dalininkas. Sėdėsim teisme šalia vienas kito, o paskui išeisime . . .

— Vis dėlto tu nieko neįrodysi, — šaltai pasakiau.

— Aš niekada neprisipažinsiu, kas tą dieną tarp mūsų įvyko.

— Ir kas iš to išeis? — paklausė ji.

— Nežinau. Manau, kad prokuratūra irgi netikės tavo prisipažinimo nuoširdumu.

— Ir? . . .

— Ir aš nuo tavęs nesiskirsiu, — staiga sušukau! — Jeigu tau bus blogai, aš eisiu kartu. Tu neįrodysi, kad tas planas buvo ne mano ir kad tu ne mano įrankis tebuvai.

Ji visiškai sumišo ir atrodė be galo nusiminusi. Aš nebeišlaikiau. Man irgi buvo sunku, neišpasakytai sunku. Aš atsiklaupiau šalia lovos ir ėmiau bučiuoti rankas. Prašiau, kad atleistų man, nes tik mano nepasotinamas troškimas ir jos didelė meilė privertė ją padaryti tokią didelę auką. Nuo to laiko mes nutilom. Kai atėjo byla, ji buvo sąmoninga ir kieta, o paskum tas prakeiktas namas. Jeigu mes būtumėm turėję vaizduotės ir ką nors kitą sugalvoję, bet elgetos dvasia negali atsisakyti nuo to, apie ką visą amžių svajojo. Mes nupirkom jį, ir jis mums visą laiką priminė, kad dėl jo žmogus sėdi kalėjime. Kažin kada nejučia jai tą priminiau, ir ji krūptelėjo.

— Nekelk vaiduoklių iš užmaršties — pasakė ir vėl nutilo.

Mačiau, kad jai nelengva. Ji griebėsi visokio darbo, paskum įsikibo į dainavimą. Bet tarpusavy nuoširdumo

nebesuradom. Ją mylėjau. Ir tebemyliu. Gal daug labiau, negu kada nors kitada, bet kažin kas buvo tarp mūsų. Kai tik primindavau ką iš laimingesnio mūsų priešvedybinio gyvenimo, ji visada apsiniaukdavo. Kiekviena smulkmena buvo kaip mažas narelis grandinėj, ant kurios, kaip sunkus inkaras kabojo įvykis, neleidžiąs mums nuo tos vietos nuplaukti.

Mūsų nervai įsitempė be matomos priežasties. Kartą stovėjau prie lango ir žiūrėjau, kaip ji skynė alyvas. Ne šiemet, pernai.

— Reikėtų dar naujų pasodinti, — pasakė ji.

— Dabar? — paklausiau.

Ji pakėlė galvą, pamatė, kad aš šypsausi, ir iš rankų iškrito suskinta puokštė.

— Kada tu nustosi mane persekioti su savo šmėklomis — nervingai metė, nuėjo į kambarį ir ilgai verkė. Raminti nebeėjau. Žinojau, kad vienas kito nebeįtikinsim. O tokių sykių buvo daug, ir jie buvo kartūs, kartūs . . .

Kai susirado direktorių, iš pradžių nieko nesakiau. Tariau, reikia žmogui susitikti su žmogum, o mes su savo aplinka viską nutraukėm, į kitą nesugebėjom įaugti, ir buvom vieni, bet kai ėmė rodytis, kad toji draugystė gali nueiti toli, kartą tą jai priminiau. Ji visiškai šaltai atsakė:

— Padariau klaidą. Ne vieną, kelias. Bet nemanyk, kad dėlto nustojau tave mylėjusi. Ne. Man tu brangus, bet tarp mūsų stovi teisybė. Ji visada mus skirs. Per ją mes nebesusiliesim į vieną, nors širdys ir kažin kaip trokštų. Man reikia žmogaus, kuriam aš būčiau žmogus. Mano dvasia pavargo ir ieško ramybės. Ar tavoji to nepasiilgo?

Į tą klausimą atsakyti nemokėjau. Ilgai ieškojau, bet atsakymą vieną teradau. Mano širdis teieško jos, o ji bėga tolyn ir tolyn. Še jau vidurnaktis, o ji negrįžta. Ir gal ligi paryčio negrįš. Tamsta, pone advokate, prie tos padėties pasidarymo irgi prisidėjai. Nesigink.

Advokatas staiga kilstelėjo galvą, ir vyriškis greitai ir bailiai įterpė:

— Aš tamstos nekaltinu. Tamsta niekados bloga nenorėjai. Ir aš ne kaltinti atėjau. Atėjau, kaip pas tėvą, kuris gali ką patarti. Padėk pašalinti tą erškėčiuotą teisybę iš mūsų tarpo. Grąžink mums laimę, nuo kurios pabėgti tiek vargo padėjom. Gal tamsta galėsi su ja ką pakalbėti. Kai grįš. Būtų gera, jei galėtum rytoj. Žinau, kad ji mane taip pat myli, bet išsigelbėjimo ieškodama, pati nebesižino, kur eina. Ir aš nežinau . . .

— Gaila. Aš abejoju, ar begalėsiu greitai su ja pakalbėti, — pasakė advokatas ir jo platus sunkus balsas šalčiu nudvelkė per visą verandą. Vyriškis staigiu judėsiu pakėlė galvą.

— Man rodosi, kad ji kur toliau išvažiavo, nes išsivežė daugiau daiktų: didelį lagaminą matėm pasiėmė, — tuo pačiu balsu paaiškino advokatas.

Vyriškis valandėlę žiūrėjo į mus, lyg laukdamas to paties pakartojant, paskum pakilo ir tyliai išėjo. Nepalenkė galvos ir sudiev nepasakė. Jo žingsniai buvo girdėti per gatvę, paskum tarkštelėjo varteliai, ir viskas nutilo. Jis gal atsistojo už jų ir svarstė, ką daryti. Advokatas pakėlė nuo stalo jo paliktą alyvos šakutę ir garsiai atsiduso.

— Pasiutusi, problema, — pasakiau.

— Nuostabiai gabi moteris, — visiškai šaltai atsakė advokatas. — Jeigu būtum matęs, kaip ji natūraliai laikėsi bylos metu. Aš tik dabar supratau, kas dėjosi jos širdy, kai, perskaičius sprendimą, inžinierius išskėtė rankas, lyg norėdamas į ką įsikibti ir susilaikyti neįkritus į tą bedugnę, kuri staiga atsivėrė jam po kojų. Šešeri metai žmogui pačiam jaunume! Tada ji keistai sujudėjo. Tuodu juodviejų judėsiai mano akyse susiliejo į neaiškų klausimą, bet aš radau jam daug ir gerai pagrįstų atsakymų. Bet kaip nuostabiai ji mokėjo viską suvesti į vieną vienetą. Ir bemokslė.

— Bet man rūpi dabar kitas reikalas. — tariau. — Paslaptis paaiškėjo, kaip bus su inžinierium . . .

Mano žodžius nutraukė kitoj gatvės pusėj pokštelėjęs šūvis. Abu atkreipėm dėmesį į namuką. Jame pro visus langus buvo matyti šviesa. Advokatas atsistojo. Pasakęs, kad palaukčiau, nuėjo į kambarį ir tuoj grįžo su elektrine lempute rankoj.

— Paeikim pažiūrėti, — pasakė.

Išėję į gatvę, sustojom ir valandėle žiūrėjom į langus. Nebuvo nieko nei matyti, nei girdėti. Mieste mušė laikrodis. Suskaičiau dvylika.

— Vis dėlto pažiūrėti reikia, — pasakė advokatas, ir mudu nuėjom. Kiemelis ir veranda buvo tušti. Visos namų durys stovėjo atviros, lyg kątik būtų patraukęs stiprus skersvėjis. Visos lempos degė. Ir vienas, ir kitas kambariai buvo tušti. Advokatas įėjęs garsiai pasveikino, bet niekas neatsakė, tik kambariai nejaukiai suskambėjo. Pažiūrėjom į miegamąjį. Skersai baltos plačios lovos gulėjo žmogus. Jis buvo plačiai atsimerkęs ir žiūrėjo į lubas, lyg norėtų pamatytí, kas ten yra aukščiau. Po galva buvo tamsi didelė dėmė, kaip platus tamsiai raudonas šešėlis. Šalia gulėjo pistoletas. Gal man tik taip rodėsi, bet aš tariausi užuodžiąs stiprų parako kvapą. Mano akys lakstė po kambarį. Norėjau pamatyti visas smulkmenas.

— Tik nieko neliesk, — trumpai pasakė advokatas ir paėmė telefono ragelį.

Mano akys užkliuvo už mažo stalelio. Ant jo gulėjo geltonas cheminis pieštukas ir lapas rausvo laiškinio popieriaus. Jis buvo prirašytas rašalu, o paskum pieštuku. Pasilenkiau ir perskaičiau.

„Brangusis, nieko nekaltink ir niekur kaltininkų neieškok. Abu esam kalti. Abu to norėjom, tik aš turėjau drąsos paimti. Aš visada tikėjau, kad laimę reikia imti, kol gali ranka pasiekti. Juk mudu tikėjom, kad laimė materiališkame savarankiškume. Tu pats mane to išmokei. Bet mes buvom kaip nestiprus stalas, ant kurio netikėtai padeda sunkų ryšulį. Jis nebepakelia ir pradeda klypti. Ar neatrodo, kad mums taip pat atsitiko. Aš išvažiuoju. Norėčiau dar kada grįžti pas tave ir vėl pradėti viską iš naujo. Žinai, tenai, užmiesty, sukrypusioj priemiesčio lūšnelėj ir rasti nors mažą momentą tos laimės, kurios žmogus žmogui tegali duoti. Nors truputėlį. Aš taip jos troškau, o ji nuo manęs pabėgo, kaip temstant šešėlis, ir nebežinau, kur jos ieškoti. Tau palieku viską. Nepaimu nieko. Mėgink, gal tau pasiseks ką rasti, gal galėsi pradėti iš pradžios. Aš pirmą kartą atėjau pas tave su drebančia širdim, dabar su drebančia širdim išeinu. Aš verkiu, kad reikia bėgti, bet bėgu, kad abu neišeitumėm iš proto. Norėčiau paskutinį sykį tave pabučiuoti, bet žinau, kad tas pabučiavimas bus tik naujas diglys. Ne, ne. Nebegaliu rašyti ir negaliu baigti. Sudiev. Atsisveikinti noriu pirmutiniu mūsų pasibučiavimu, kuris buvo toks tolimas nuo medžiagos ir toks pilnas laisvės. Jei galėčiau jį sugrąžinti, numirčiau už jį, nes jis buvo mūsų gyvenimo pradžia. Bet ar dabar jau to gyvenimo galas? Ne, aš nieko nežinau. Sudiev. Gyvenk.

Tavo Stasė.

Apačioj chemišku pieštuku buvo parašyta.

„Ačiū. Dviem kojom likęs stalas ryšulio nebepakelia. Kojos klypsta ir skečiasi. Gerai klausyk, išgirsi, kaip jis luš, ir našta nusiris. Tik saugokis, kad tavo kojelių neprispaustų, nes apie tą reikalą jau daugiau kas žino, negu būtinai reikia žinoti. Gal be reikalo, bet žino.

Advokatas kaip tik man baigus padėjo ragelį.

— Ar kas yra? — paklausė.

Parodžiau. Jis pasilenkė ir tyliai perskaitė.

— Visiškai naturalu, — pasakė, — Geram žmogui sunku didelį piktą padaryti, — pridėjo patylėjęs.

— Bet kas toliau? — tariau.

— Nieko, — labai šaltai atsakė.

— O inžinierius?

Petras Kiaulėnas

Maurice Scherer

Petras Kiaulėnas, jaunas lietuvių dailininkas, kurį 1939 m. įvykiai sulaikė Prancūzijoje, paskutiniųjų kelių metų būvyje sugebėjo išvystyti imponuojantį, pirmos eilės talentą.

1944 metais suorganizuota Visconti Galerijoje jo darbų paroda įtikino, kad jo tapybos nė kiek nežemiau stovi už pasaulinių dailininkų kūrinius, kaip Matisse, Derain Othon Friesz, Modigliani ar S. Valadon. Kitos kolektyvinės parodos, vykusios laikas nuo laiko vėliau, o ypač kovo mėn. 1946 m. Chardin Galerijoje, sustiprino paryžiečių simpatijas ir jiems pabrėžtinai įrodė, kad toli gražu, nesilaikydamas kokios nors vienos formulės, užtikrinančios jam pasisekimą, menininkas, visai nesivaržydamas ir neabejodamas savo pajėgumu ir savo temperamentu, nuolat suranda naujų aspektų.

Kiek būtų sauvaliavimas aiškinti meno kūrinį vien besiremiant aplinkybėmis, kuriose kūrinys buvo sukurtas, tiek žinojimas sąlygų, kuriose vystosi menininko talentas, sunkumų, kuriuos jis turėjo nugalėti, įtakų, kurias jis turėjo pakelti, atrodo būtinas, kad mes galėtume tinkamai įvertinti kūrinį tą, o ne kurį kitą, pajėgų mus suintriguoti jau pačiu savo buvimu ir nereikalaujantį jokių platesnių komentarų.

Nežiūrint to kad P. Kiaulėnas visai sąmoningai yra atmetęs visa tai, kas pirmuose jo kūriniuose buvo protavimo bei lietuvių liaudies meno bei poezijos įtakoje ir, kad jis turi išvystęs XX amž. pradžios prancūzu koloristų išimtinai ryškų kultą, šiaurės nuotaika ir charakteris atsispindi ryškiai dailininko skonyje, mėgstančiame tirštą spalvingumą, minorinį daiktų pagavimą, taip toli esantį nuo ritmiškosios Renoir'o harmonijos ar Fauves brangaus „prisotinimo".

Šitoji šiaurės gražios spalvos meilė, kuri prancūzų akims primena daugiau Roubens ar Ensor kaip Bonnard ar Matisse, yra viena iš pagrindinių ir charakteringų dailininko ypatybių.

Dailininkas gimė Lietuvoje, Naniškiuose, Rokiškio apskr. 1909 m. sausio 10 d. Jau iš mažumos, jau pradžios mokykloje, vėliau Kupiškio progimnazijoje žymu jo aistra piešti ir jo gabumai buvo vis ryškiau pastebimi. Priimtas į Kauno Meno Mokyklą, jis pasireiškia kaip vienas iš stipriausių ir nepasitenkina vien mokykla. 1934 m. jam parūpinama stipendija į užsienį. Tai jam davė progos aplankyti visą eilę Europos muziejų: Berlyno, Brūselio, Paryžiaus, Milano, Florencijos, Venecijos ir Romos, kur jis ir apsistoja studijoms. Bet, įstojęs į Karališkąją Meno akademiją, jis pasiryžta studijuoti architektūrą; nepasitenkinęs Romos mokyklų dėstymo sistemomis, jis nutaria keltis į Paryžių, o tai prieštaravo Lietuvos vyriausybės reikalavimams, ir buvo pavojaus nustoti stipendijos. Karas jį užklupo jo naujose studijose. Vėliau dėl įvairių administracinių sunkumų buvo priverstas atsisakyti persikelti į Bostono technologinį institutą, jis tęsia studijas Dekoratyvinio meno aukštojoje Mokykloje ir Urbanizmo Institute prie Paryžiaus universiteto. Per tuos pastaruosius metus, kai išteklių trūkumas ir atskyrimas nuo platesnio pasaulio kamavo nuolat dailininką, jam pasisekė vis dėlto, nežiūrint sunkumų, neužmesti tapybos ir pasitikėjimo savimi. Nuo 1942 m. jau jis galėjo pasišvęsti iš naujo vien savo tapyboms. Nors jo produktingumas buvo žymiai sumažėjęs, keli metai praleisti bestudijuojant architektūrą anaiptol nėra žuvę jo menui. Architektūra neužpildė jo dvasios ir nepavergė sau, ji buvo tik priemonė praplėsti dailininko meniškąjį akiratį ir iš tikrųjų, jei tos studijos nesustiprino to taip jau stipraus proporcijų ir kompozicijos pajautimo, kas pirmuose jo kūriniuose kiek prasižengia mokyklai, jis betgi nedavė ir kontrastingo efekto, nukreipto į tapybinį pajautimą, išryškindamos tai, kas daugeliui dabarties dailininkų atrodo esą nežinoma, t. y. kad paveikslo kompozicija priklauso savų įstatymų, visiškai skirtingų nuo bendrumos proporcijų. Bet, be abejo, toji evoliucija, krypstanti į kompozicijos lanksčią vidujinę lygsvarą, jam buvo padiktuota naujosios tapybinės technikos, kurią jis įgavo kaip tik tais metais. Bet iš visko matom, kad P.K. turi būti priskirtas koloristų dailininkų kategorijai. Aišku, griežtas tradicinis pastatymas dailininkų, kurie pirmoj eilėj domisi tik pačiu piešiniu ir linijomis prieš dailininkus, kuriem piešinys yra tik spalvų žaismas atrodo dažnai perdėtas: argi patys didieji koloristai nėra tuo pačiu metu, kaip Titian, Rubens arba artimesni mūsų laikams Gaugain, Matisse ir patys drąsieji linijų perdirbėjai, kontūrų pakeitėjai, arabeskų problemų drąsūs sprendėjai?

Bet tik išėjimo taškai, tie pagrindinai dominą dalykai tapybiniame rašte, yra diktuojami tam tikros sistemos, plastiškai jungiančios spalvingąsias mases į visumą, kuri priklauso vis dėlto tam tikrų pagrindinių reikalavimų. Spalvingasis aspektas turi daug daugiau atgarsių plastiškame charakteryje, kaip kad piešinio ar kompozicijos. Reikia pasakyti, kad labiausiai nauji — novatoriški dailininkai, jei jau ne patys stiprieji, spalvų problemą visad laikė pačia svarbiausia.

Po to, ką esam čia pasakę, dar kartą sakau, kad P.K. yra dailininkas —koloristas; visada jo kūriniuose pirmauja vaizdo harmonija, tonų gamos visad eina pirma kompozicijos. Ir faktas, kad savo pirmuose kūriniuose jis pasitenkino skurdesnėmis ir ne tokiomis skambiomis harmonijomis. Jis čia prisiartina prie Cezanno ar Van Gogh, kurie irgi neturėjo kantrybės laukti subrėstant savo talento, kol jų visas temperamento gajumas ir jėga išsilies stipriomis spalvų gamomis. Jo tapybos, atliktos tuoj grįžus iš Romos, kiek kvepia mokyklos įtaka, bet jos leidžia tuo pačiu ma-

---

— Nebepilni treji metai beliko. Išeis.

— Bet juodu dar gali susitikti.

— Žinoma, kad gali. Bet juodu ir žodžių savo kalbai ras. Jis irgi ne angelėlis buvo. Čia nemažesnė kančia.

Aš nieko neradau ką pasakyti. Išėjau į kitą kambarį ir atsisėdau. Man rodėsi, kad didelė to sunkumo dalis ir ant mano pečių užkrito. Advokatas atsistojo tarpdury. Mes laukėm atvykstant policijos.

— Gyvenimas baisiai kietas, — po valandos prašne — ko advokatas, — tik jūs, kurie tik savajame tesisukinėjate, jo nematote.

Žodžiai tuščiame name taip nuskambėjo, lyg juos būtų pasakęs vyriškis nuo lovos. Man per nugarą nubėgo šaltas šiurpas. Pakėliau galvą ir ėmiau ieškoti žodžių savo sunkią nuotaiką išreikšti, bet gatvėje suburzgė mašina, ir kieme pasigirdo žingsniai. Atvyko policija, o su ja ir viešasis, preciziškas aiškumas.

nyti, kad P.K. galėjo bandyti ir moderniškąją tapybą, blankių spalvų arba grafizmą, kurie, nors ir gausūs patys savaime, netiko menininko charakteriui nedaug linkusiam į abstraktiškumą.

Jau pačiose pirmose jo patraukliose tapybose kaip pav. „Sena gatvė Lisabonnoje" „Elena" pastebime siužetą, kurs anaiptol nėra banalus ir kas svarbu, neina į disonansus su charakterio pajėgumu, taip stipriai krypstančiu į jausminį plastiškumą ir poetinius išgyvenimus. Netgi jo pačiose paskutiniose reprodukcijose, netgi gėlių ir vaisių etiuduose P. K-ui tapyba lieka kažkas daugiau už harmoningą paviršiaus spalvų visumą.

Tojí išraiškos galia, jei ji pasireiškia daugiau netiesioginiai, yra tai, kad virš suvaldytos technikos, turint galvoje ypač paskutiniuosius darbus, prasiveržia tas spinduliuojantis šiltumas. Nors ir kaip bebūtų sunku priskirti jo kūrybą kuriai grupei, reikia pripažinti, kad jam turėjo smarkios įtakos XX a. pradžios prancūzų tapybos vadinamoji impresionistų pakraipa, kuri davė dailininkams kaip Renoir, Bonnard, Fauves ir kitiems labai stiprų spalvų pajautimą.

Bet, būdamas nepriklausomas mokinys, P. K. mokėjo išsaugoti savo kūriniuose grakštų solidumą ir

Petras Kiaulėnas **Sėdinti moteris**

meilę gražiajai materijai, kas yra charakteringa šiaurės dailininkams ir ko prancūzų tapyba labiau formali, labiau išsivysčiusi pačiame savo žydėjime dažniausia nežinodavo. Be to, juk prancūzų tapytojai daugiausia kreipia dėmesio į erdvės problemą, ir netgi galėtų kilti mintis prikišti P.K. tapyboms „oro stoką", jei mes nesusivoktume, kad tas daikų ryškus ir stiprus patalpinimas turėjo ne tiek tikslą duoti visumos harmoniją, kiek išryškinti drobėje tam tikrus nustatytus tonus.

Ta kryptimi P.K. mums atskleidžia daug daugiau modernų vaizdą ir įrodo, kad jauna tapyba gali atnaujinti impresionistų techniką, papildant ją solidumu ir tam tikru būtinu svarumu kiekvienam dabarties kūriniui.

Vienas iš labiausiai charakteringų, jei ne pats geriausias, jo kūrinių yra mažas etiudas, vaizduojąs du obuolius. Jis yra sukurtas 1943 m. ir P. K. čia vartoja spalvas, kurios dar rodosi tamsios ir apsiblaususios lyginant jas su paskutiniaisiais jo darbais, kur spalvingumas pasiekęs tokį permatomumą ir turtingumą, kurį vargu kas galėtų pralenkti. Tai, kas labiausiai mus pagauna tame mažame paveiksle, kuri ir pats P.K. laiko geriausiai pavykusiu, yra tai, nežiūrint jau į carmin ir rudos spalvos grakštumą, būdas kuriuo tie du vaisiai mums pristatomi — t. y. ne kaip despotiškos kompozicijos elementai, ne kaip pretekstai „gražiam nature mortui" bet kaip patys savyje esą realūs objektai. Tai visa perduota nepametant bendrosios harmonijos jausmo.

Spalvų paskirstymo technika, gimusi iš impresijonistų, baigiasi dažnai panaikinimu lokalinio tono ir objekto panardinimu spalvotam judesyje, kur jis tampa vien išmėsinėtu branduoliu. Iš čia išplaukia spalvų pajautimas, kur priešpastatymas spalvų yra aprėmuotas daugiau ieškojimu santykių negu išryskinimu tos ar kitos spalvos, kuri tarnautų parinktam objektui būti paveikslo centru.

Ir taip nėra P.K. tapybose; jo charakteris, nelinkęs į abstraktiškąsias kombinacijas, jame sužadina norą atkurti mums spalvingą įspūdį, kilusį iš paties daikto. Tokiu palinkimu kurti nature mortus, smarkiai aprėžiant objektus, kur vienos gėlės, vieno ar dviejų vaisių užtenka sukristalizuoti spalvingumą, jis dažnai viršija kūrinius, savo išvaizda pilnesnius. Jau daugiau kaip 24 metai tapybos įrodinėjo, kad pagrindinis objekto spalvingumas gali būti išryškintas tik panaikinant lokalinį toną. P.K-ui pavyksta išlaikyti tą toną, bet fragmentacijos kaina, išryškinant kaimyninius tonus. Štai iš kur tas turtingumas fono, kuriame gėlės rausvumas ar švelnus vaisiaus geltonumas įgauna įspūdį gležnaus ir paprasto daikto.

Reikia dar prasitarti apie P.K. portretus, kuriuos P.K. išstatė įv. parodose.

Pabrėžtina, kad tapytojui, kurio kūriniai yra pirmon eilėn malonumas akiai, pavyko tokia pat jėga išryškinti savo modelių vidaus gyvenimą, nepasiduodant nei realizmui, nei lengvam expresionizmui. Susmukimas, kuris pasireiškia jau pusė amžiaus tapytojuose psychologuose, atnešė palaidumą portretų kūrime. Ir todėl ypatingai vertas yra pagyrimo P. Kiaulėnas taip puikiai mokėjęs sujungti moderniosios tapybos reikalavimus su tos srities reikalavimais, kur panašumas, jausmo perdavimas, charakterio išraiška yra tapybiniai būtinumai. Reiktų pasakyti, kad jo laimėjimas yra visiškas tik todėl, kad jis neieško nieko daugiau kaip pasinėrimo savo vizijoje, kuri, būdama tikrojo menininko išgyvenimu, yra neapgauli ir įtikinanti. Pirmon eilėn jautrus visam tam, ką gali sužadinti spalvingumo emocijos, jis tuoj krypsta, jei taip galima išsireikšti, į spontanišką spalvingumo harmoniją, kuri savo keliu išryškėja jausmingumu, kas yra jo charakteringa ypatybė. Taip pat, kas paprastai būva tikruosiuose menininkuose, poezijos jame esama su kaupu.

P. K. per Van Gogh ir Manet susijungia su didžiųjų Renaisanso portretistų tradicijomis, pirmoje eilėje su Titien, kuriam jis reiškia ypatingos simpatijos; kaip ir jie, jis supranta veido individualumo svarbą ir suteikia jam savo atspalvį, t. y. priskirdamas jam tam tikrą perspektyvinio kilnumo charakterį, susimąsčiusį skaidrumą.

Petras Kiaulėnas **Portretas Diane Canivet**

Iš jo portretų labiausiai pažymėtinas yra Suzy Solidor, kuriam menininkas pasistengė panaudoti visus savo paties išteklius. Kitiems moterų, jaunų mergaičių ar vaikų veidams P.K. irgi valdo savo spalvų fūgą ir mums duoda pajausti, kaip gilus yra jo pagavimas santykio tarp spalvų harmonijos ir vaizduojamos sielos būsenos.

Paminėkime iš paskutiniųjų jo portretų Artisto žmonos, kuriame virtuoziška technika leidžia, tik jam charakteringu būdu, naudotis palikta balta drobe, tuo suteikiant paveikslui nepaprasto šviežumo.

P.K. mums ne kartą yra parodęs plačių proporcijų tapybos, kur jis atidengia nepaprastai drąsių bruožų ir kompozicijos, kurie nepaiso apibrėžtų nuostatų ir pasipildo, kaip ir Bonuard, asimetringumu. Ir toje srityje P.K. neužmiršo ką buvo išmokęs iš XVI a. galo venecie čių — La Correge, Tintoret, Titien, kurių veikalus jis taip puikiai buvo išstudijavęs.

Negaliu užbaigti šios mažutės studijos dar kartą nesustodamas prie neginčijamo jo paletės originalumo. Kaip ir visi tapytojai linkę į spalvas, P.K. yra pamėgęs švelnias harmonijas, nors šalia vartoja tamsiai rudą ir geltoną spalvą, kurios tačiau nė kiek nekenkia tapybų šviežumui. Jis vengia taip pat perdidelių kontrastų ir dar, kas yra pats didžiausias jo technikos laimėjimas, vartoja labai retai neutralius tonus; daugiausia ką jis vartoja visai diškretiškai: — kelis brūkšnius baltų plėmų, kaip pav. „Sėdinti moteris". Kurį laiką P.K. nejaukiai jautėsi savo peisažuose, nors kaip „Pavasaris", „Sous-Bois" gali būti lyginami su geriausiai, jo naturemortais. Vėlesnieji jo kūriniai „Tiltas" „Bulonijos miškas" rodo, kad jis moka išgauti be galo turtingą žalumos harmoniją, ką jis anksčiau buvo išgavęs gėlių ir vaisių raudonume ir geltonume.

Tie kai kur pasitaiką abejojimai jam dar nevisai artimoje srityje rodo, kad P.K. moka išsivaduoti iš apibrėžtos manieros ir prisitaikinti savo technika prie reikiamo siužeto, paklusti nuoširdžiam stiliui ir asmenybei, ko daugelis, iš pažiūros drąsesnių, galėtų jam pavydėti.

Iš prancūzų kalbos vertė D. Lipčiūtė-Augienė.

Vlada Proščiūnaitė

PROFESORIUS VIZGIRDA

(Tęsinys iš 3-čio ir 4-to numerių)

Pirmo veiksmo trečias paveikslas

(Uždaras posėdis teismo salėje, dalyvaujant posėdžio dalyviams, kaltinamajam ir jo artimiesiems).

PROKURORAS: Mano ponai, aš norėčiau trumpai sutraukti savo mintis ir baigti. Šitas atsitikimas mūsų teisminėj praktikoj nėra eilinis. Pats kaltinamasis nėra eilinis žmogus, o — bent iki šiol taip buvo — mūsų akademinių sluoksnių pažiba. Neeilinis yra ir jo nusikaltimas. Mes teisiame paprastą plėšiką, kuris po tiltu nudobė savo auką, mes jam taikom kodeksų straipsnius ir reikalaujam atskaitomybės, — iš paprasto, mažo žmogaus, kuriam teisė tėra chimeriška sąvoka, kuriam logiškas ryšys tarp nusikaltimo ir bausmės yra neįsivaizduojamas. O šiandien, mano ponai, ant teisingumo svarstyklių gula visiškai kitoks svoris. Kaltinamasis Vizgirda yra, be abejonės, kitokios ir daug aukštesnės dvasinės struktūros asmenybė, negu anas eilinis kriminalistas, kurį aš minėjau. Ir rašytieji teisingumo kodeksai ir nerašytosios etinės normos jam yra ne tik žinomos, bet ir savos. Negalėčiau nepaminėti ir profesinės etikos — to seno, galingo skydo, kuris pacientui leidžia ramiai užmerkti akis prieš operatoriaus peilį. Negalėčiau neminėti profesinės etikos juo labiau, kad kaltinamasis Vizgirda ją dvigubai pažeidė. Viena — jis eksperimentavo nebūdamas tikras, ar jo medikamentai nėra šiuo atveju mirtinai pavojingi, antra — jis pacientą panaudojo kaip eksperimentinę medžiagą be klinikų direktoriaus žinios ir leidimo.

Senoji išmintis ne be pagrindo sako — kam daugiau duota, iš to daugiau reikalaujama, ir dėl to aš sąmoningai leidaus daugiau į kaltinamojo psichologinę analizę, negu į patį nusikaltimo faktą, kuris mums visiems aiškus ir be nagrinėjimų. Yra buvę pasaulinio garso teismo procesų, kuriuose išviršinė faktų eiga buvo panaši: nepagydomi ligonys būdavo išbraukiami iš gyvųjų tarpo. Tik į vieną rezervą aš norėčiau kreipti dėmesį: taip medikai pasielgdavo tais atvejais, kai mirtis atrodė vienintėlė ir palaiminga išeitis iš kančių. Šitam rezerve ir glūdi išvidinis skirtingumas tarp anų procesų ir faktų mūsų šiandieninėj byloj: jei ten medikai prasilenkė su įprastinėm normom iš meilės žmogui, iš begalinio pasigailėjimo kenčiančiai būtybei, mūsų byloje kaltinamasis Vizgirda prasilenkė su tom normom iš meilės . . . šaltam, negyvam eksperimentui. Ekspertų komisija dar mums neduoda galutinės nuomonės, — ar Baltrušaitis iš tikro buvo nepagydomas — bet aš nelaikau, kad šis jų pareiškimas ineštų esminių pakeitimų į bylos eigą.

Nusikaltimo faktas, aš kartoju, yra aiškus be analizių. Kaltinamasis pripažįsta, kad ekstraktas, kurio injekciją jis ileido Baltrušaičiui, bent aštuoniasdešimčia procentų galėjo būti mirtingas. Mes galėtume dabar iš bylos išjungti liudininkus ir ekspertus, nes jie mums nepasakys daugiau, negu pats kaltinamasis. Taip — mes galėtume juos visus išjungti, jeigu ne nuostabiausias reiškinys kaltinamojo elgesy — jis savo veiksmo visiškai nelaiko kriminalu. Gal ir su dideliu paklaidos rezervu, bet aš turiu patiekti savo įspūdį, jog ši nusikaltimą daktaras Vizgirda laiko profesinės drąsos dorybe. Čia mes jau išeinam iš asmeninio nusikaltimo pobūdžio į visuomeninį pobūdį. Jeigu asmeniui su šitokia pasaulėžiūra ilgus metus buvo reiškiamas pasitikėjimas mūsų universitete — ir ne laboratorijoj, o gyvajam, auditoriniam kontakte su akademine jaunuomene — mes turime ne tik stebėtis, bet ateityje savo sprendimu užkirsti kelią panašiems liūdniems įvykiams.

Ponai teisėjai, aš noriu baigti. Ant vienos teisingumo lėkštės jau yra sugulęs pernelyg didelis svoris. Svarsčiai kitai lėkštei yra jūsų rankose.

TEISMO POSĖDŽIO PIRMININKAS: Kaltinamasis Vizgirda dar turi žodį.

VIZGIRDA: (lėtai atsistodamas) Ponai teisėjai, ponas prokurore, aš visiškai sutinku, kad ant teisingumo svarstyklių šioje byloje gula ne tiek sunkus, kiek neįprastas svoris. Ir dėl to jūsų įprastinės kodeksų normos iš tikrųjų tampa bejėgiškos ir nepritaikomos. Ponas prokuroras rado reikalinga pavadinti mane aukštesnės dvasinės struktūros asmenybe, kuri labiau yra atsakinga už savo veiksmus. Ir, žinoma, tuo pačiu labiau pakaltinama. Aš jo nuomonę, tačiau, priimu, kaip komplimentą, už kurį galiu tik padėkoti. Nesišypsokite, ponas prokurore, aš neironizuoju . . . Bet čia pat man iškylą klausimas: jei ponas prokuroras mane laiko neeiliniu žmogum, kodėl mano veiksmus jis nori suvaržyti eilinėmis profesinės etikos normomis? Jis minėjo senąją išmintį — kam daugiau duota, iš to daugiau reikalaujama. O aš norėčiau tą pačią išmintį parafrazuoti: iš ko daugiau reikalaujama, tam turi būti daugiau duota ir daugiau leista. Visuomenė iš manęs reikalavo daug, ir aš daug jai daviau. Aš jai daviau tris kapitalinius veikalus, kurie išlaužė ledus jaunajam biologijos dirvone; kurie susilaukė plačių ir entuziastingų atsiliepimų užsienių spaudoj tų kraštų, kurie daug toliau už mus yra pažengę kitose srityse, bet biologijoj nedaug turi tokių vardų, kuriuos galėtų gretinti su vardu to, kurį jūs šiandien pasodinot į kaltinamųjų suolą... Jūs galit didžiuotis savo drąsa, ponai teisėjai!...

Tų veikalų idėjos — tiek pas mus, tiek užsieny — yra studijuojamos ir realizuojamos ir, kaip tamstoms visiems žinoma, bent turėtų būti žinoma, — taigi, nė viena tų idėjų nėra bankrutavusi, kaip klaidinga ar nepritaikoma. Kiek stebuklingų gydančių serumų yra atsiradę, kaip rezultatas tegu jau ne mano paties darbų, bet ant mano mestų apmatų. Aš neminiu nei formulių, nei pavadinimų. Tai būtų beprasmiška, juk aš esu ne akademinėj auditorijoj, o tik teismo posėdžių salėj... Bet —grįžtant prie klausimo — ar tamsta, pone prokurore, galėtumei neigti, kad šimtai, o gal ir tūkstančiai gyvybų dėl anų serumų grįžo nuo mirties slenksčio? Ir šiandien jūs už vieną prarastą gyvybę teisiate tą, kurio protas ir valia gyvybę gražino tūkstančiams... Bet tiek to. Prileiskim, kad Baltrušaitis nuo mano injekcijos mirė anksčiau — diena, savaite, tegul ir mėnesi. Kad vėžio liga šitokioj stadijoj negali testis dešimtmečiais, aš nerandu reikalo įrodinėti — šitam reikalui, be to, jūs turit garbiąją ekspertų komisiją...

Bet, ponai teisėjai, kodėl jūs nepareikalaujat iš tos komisijos ištirti aną paslaptingąjį serumą, kuris buvo įleistas nelaimingajam? O gal toji bakterijų kultūra nėra tik paprastas žmogžudiškas įrankis, gal kitokioj koncentracijoj ar kitokiose aplinkybėse ji pasidarytų galingas priešnuodis, kuris kovojančius organizmus vėl grąžintų į gyvybę?... O jeigu iš tikrųjų taip? Pabandykite tai ištirti, ponai teisėjai. Ir aš esu tikras, kas jūs bandysite. Bet — atleiskit — iš jūsų pastangų aš jau šiandien šypsaus... Tai, ką mano valia, mano atkakli aistra sukūrė per dešimtį metų — visa tai neatsiskleis ponams ekspertams per keliolika dienų... Gamta perdaug rūpestingai ir perdaug atkakliai saugoja savo paslaptis...

Kaltintojas minėjo anuos pasaulinio garso procesus, kuriuose nepagydomus ir besikankinančius ligonius išbraukdavo iš gyvųjų tarpo. Įstatymo raidė anuos medikus pasmerkė. Bet mes prisiminkime jų žaižaruojančias gynimosi kalbas, prisiminkime visuomenės reagavimą į proceso rezultatus, ir aš, tur būt, nesuklysiu tvirtindamas, jog didesnė visuomenės pusė karštai pasisakė prieš teismo sprendimą. Ir tas reagavimas rodo, jog aname sprendime buvo kažin kokia spraga. Kodėl mūsų laikų kultūrą, arba, kaip jūs mėgstate sakyti, mūsų etiką, taip išdidžiai besidangstanti krikščionybės skraiste, kodėl ši etika su pasibiaurėjimu atmeta krikščioniškiausių viduramžių principą, kad tikslas pateisina priemones. Taip, mes su pasibiaurėjimu atmetam šį principą ir su pasigardžiavimu leidžiam merdėti nepagydomam ligoniui, iki kančia po siūlelį išdrasko jo nervus... Taip, su pasigardžiavimu leidžiam išgerti visą kančios taurę vardan negyvos raidės, negyvo principo...

TEISMO POSĖDŽIO PIRMININKAS: Aš leidžiu pastebėti, kad kaltinamasis nukrypsta nuo savo gynimosi temos.

VIZGIRDA: Gal būt, pone teisėjau. Aš maniau, kad, jei nukrypimas yra leidžiamas prokurorui, jis nėra draudžiamas nei kaltinamajam . . . (Akimirką tyli) Anie medikai, kurie žudė nepagydomus ligonius, darė tai iš giliausios meilės ir pasigailėjimo žmogui; mūsų byloje kaltinamasis nužudė žmogų iš meilės šaltam eksperimentui — aš, manau, gana tiksliai būsiu atkartojęs kaltinamojo žodžius. Ponai teisėjai, ši iš paviršiaus gražiai skambanti frazė yra kupina vidinių prieštaravimų. Meilė eksperimentui yra meilė pačioms būties gelmėms. Jūs niekada nesate pergyvenę šitos meilės, kaip aistros, kuri nesuvaldoma liepsna užlieja ne tik intelektą, bet ir jausmus... (egzaltuojasi). Ten — mikroskope — staiga atsiskleidžia kitas didelis pasaulis-ištisos spalvotos grandinės miliardinių kūnų, didžiulis mikrokosmas — griežtas, tikslus, harmoningas. O ten — ant lapelių-sukryžiuotos formulės žaižaruoja akyse akinančia bandymų ugnim... Ir pagal jas mano ranka suardo paslaptingą mikrokosmo kūną. Išgąsdintos molekulės blaškosi, kaip pagauti žvėreliai, ir paklusta naujai jėgai — didesnei už tą, kuri jas sukūrė... Paklusta mano kūrybinei aistrai. Ir sudraskytos grandinės narius kryžiuoju vienus su kitais, kad vieni su kitais kovotų, blaškytųsi, kad vieni mirtų tam, kad kiti gyventų... Ir kai visa aprimsta, aš žvelgiu į savo naują kūdikį ir nežinau, ką jis neša — gyvybę ar mirtį... Kas galų gale skiria gyvybę nuo mirties? Iš mirties grūdo kalasi gyvybės daigas... Ir tų, kurie augina tuos daigus, pasaulyje milijonai — milijonai medikų. Tokių, kaip aš, pasaulis priskaito tik šimtus, ir jiems daugiau turi būti leista. Jiems turi būti leista disponuot žmonių gyvybe, jeigu kokia neišsprendžiama mįslė po mikroskopu to reikalauja . . .

TEISĖJAI: (pasižiūri vienas į kitą ir reikšmingai sukosti).

VIZGIRDA: (palengva lyg grįžta į realybę) Meilė šaltam eksperimentui... Taip... Ar ne šaltą astronominį eksperimentą mylėjo Kopernikas, ir šiandien jam žmonija dėkinga už grandiozinį kosmo supratimą. Šaltą fizinį eksperimentą mylėjo Archimedas, o mūsų dienų povandeninių laivų konstruktoriai ar nesinaudoja tų eksperimentų lobiais? Ne mažiau šalti buvo matematiniai Newtono eksperimentai, o ar ne ant tų šaltų matematinių griaučių šiandien rymo visa mūsų techninė civilizacija? Visi jie mylėjo — fanatiškai, aistringai mylėjo savo eksperimentus, ir šimtmečiai pagarbiai lenkia prieš juos savo galvas.

Ponai teisėjai, aš baigiu. Jei man dar bus leista pasakyti-kaip gryną nesusipratimą priimu pastabą dėl mano gynimosi kalbos. Aš nesiginu. Ne. Greičiau, kaip ir anie medikai, kuriuos teismas supančiojo negyvais kodeksais, — taip — kaip ir jie — aš drįstu pasakyti: aš kaltinu!

TEISMO POSĖDŽIO DALYVIAI-TEISĖJAI (iš salės išeina, likusieji kurį laiką tyliai šnekasi, iki pirmininkas su kitais teisėjais grįžta į savo vietas).

PIRMININKAS: Dėl nepakankamos ekspertinės medžiagos kai kurie teismo tardymo momentai turi būti pakartoti. Teismo sprendimas tuo pačiu atidedamas.

LAPĖNAS (atsistodamas). Pone pirmininke, aš pakartotinai prašyčiau atleisti mane iš ekspertų komisijos pirmininko pareigų.

PIRMININKAS: Kokiu pagrindu, daktare?

LAPĖNAS: (svyruodamas) Kaltinamasis-mano senas bičiulis.

PIRMININKAS: Bet jis nėra nei tamstos tėvas, nei brolis, nei sūnus.

LAPĖNAS: Ne.

PIRMININKAS: Tokiu atveju...

LAPĖNAS: Suprantu.

(Teismo dalyviai vienas po kito išsiskirsto. Lieka Lapėnas, Marija, Dalia ir Laukaitis).

MARIJA: (tiesdama Laukaičiui ranką) Aš dėkoju...

LAUKAITIS: (lyg nutraukdamas) Neturit nė mažiausio pagrindo, mieloji ponia.

DALIA: Nei vilties... Tai bent už pastangas. (Įeina teismo sargas).

SARGAS: Teismo posėdis pasibaigė, ponai.

MARIJA: (paplodama jam per petį) Jums pasibaigė, mielasis žmogau. Mums viskas tik prasidėjo...

Uždanga

ANTRAS VEIKSMAS

Pirmas paveikslas

Ta pati Vizgirdų veranda vasaros vakarą. Prie stalo su jaukiu žiburiu, knygomis apsikrovę, sėdi Dalia ir Andrius. Dalia visiškai įsigilinus savo lektūron, Andrius kažką brauko, paišinėja, žiovauja, galų gale įkabina pieštuką į Dalios plaukų garbaną).

DALIA: (pyktelėjus ištrenkia jam pieštuką iš rankų).

ANDRIUS: Ir vėl ugniakalnis prabilo!

DALIA: Nenuorama! Už musę įkyresnis.

ANDRIUS: (rodydamas į Dalios knygą). Žiūrėkit, panele Dalia, kaip musės studijuoja jūsų Pitagorą.

DALIA: Dėl Pitagoro kai kas ir tamstai būtų įsidėmėtina, daktare Andriau.

ANDRIUS: Iš jūsų gražiųjų lūpų priimu bet kokias pastabas.

DALIA: Bet aš iš tamstos lūpų ne kiekvieną kvailą komplimentą... O grįžtant prie Pitagoro, aš ką tik skaičiau, kad jo mokiniai pirmuosius septyneris metus privalėjo tik klausyti ir tylėti. Per antruosius septyneris-jiems buvo leista klausti. Ir tik trečiajam septynmety jie galėjo reikšti savo nuomonę ir diskutuoti.

O tamsta, daktare Andriau, net pirmąsias septynias minutes nepajėgi išlaikyti rimties ir baksnoji damai pieštuku į kaktą.

ANDRIUS: Kadangi mano švelnus tuksenimas į tos damos širdį...

DALIA: Atsimuša kaip į Trojos mūrą, ar ne?

ANDRIUS: Dėl moteriškės gražios kaip Elena ir išmintingos kaip Pitagoras...

DALIA: (atsidusdama) Mums beprasmiška kalbėti, daktare.

ANDRIUS: (staiga surimtėjęs) Šitokiu būdu kalbėti, Dalia, tikrai yra beprasmiška. Tamsta viena turi tiesos monopolį — juk jeigu mūsų nuomonės susikerta, tamsta visada manąją išjuoki. Ir jeigu aš į išjuokimą reaguoju savuoju humoru, tamsta pyksti, nes juk tik tamsta viena turi ir humoro monopolį.

DALIA: Aš pirmą kartą girdžiu Jus šitaip kalbant.

ANDRIUS: Norėčiau, kad tai būtų ir paskutinis kartas. Tai tik kvailas erzinantis komplimentas, kad tamsta esi graži, ar ne? Aš nenoriu kartoti banalių posakių apie akių spalvas, apie plaukų garbanas-veidrodis tamstai nemažiau pasako. Ir tamsta gerai žinai, kuo esi graži panele Dalia, nors taip atkakliai ir neigtum. Tos neužgęstančios žiežirbos jūsų akyse — kiekvieną akimirką kitos — lyg mažos atošvaistės didžiulės vidinės liepsnos. Nenuleisk akių, Dalia — ne, jos nepaslepiamos, jos šokinėja ant blakstienų. Arba tos dvi antakių raukšlės, kurias vos per dvidešimtį metų jau pajėgė įbrėžti jūsų ryžtingumas ir valia, — jos taip pat nėra gražios, ar ne?...

DALIA: Aš nežinau, ar iš tikrųjų yra valia tai, kas man įbrėžė antakių raukšles. Bet aš žinau, kad aš turiu tėvą, kurį myliu visa širdim, kuriuo aš didžiuojausi, dėl kurio aš turėjau šviesių vilčių, kad, išsipainiojęs iš savo ideologinių klaidų, jis pavirs tikra žmonijos palaima. O dabar as esu tiktai kriminalisto duktė. Ir aš stebiuosi, kad tik tos dvi raukšlės tėra įsibrėžusios man veide.

ANDRIUS: Kam tamsta ryškini dalykų spalvas, panele Dalia? Teismas dar nėra pasibaigęs, ir jo sprendimą mes galime tiktai spėlioti. Bet jeigu profesorius net būtų nuteistas, jis visvien lieka dideliu žmogum jau vien dėl to, ką jis yra padaręs.

DALIA: Šiaip ar taip, mūsų šeimos tragedija yra per didelė ir per gili, kad jos šešėlyje galima būtų kalbėti apie žiežirbas akyse, kuriose tamsta randi tariamą grožį. Man atrodo nusikaltimas net galvoti apie tai. Aš visko netekau — ir šeimos orumo, ir pasitikėjimo savim, ir bet kokios giedros. Turiu tik vieną džiaugsmą — tai savo studijų aistrą ir tik vieną didelį rūpestį — kaip mamai palengvinti jos baisią naštą.

ANDRIUS: Ir dar kai ką turi, panele Dalia... Mane...

DALIA: Kažkada mus skyrė tik ideologinė praraja (nusišypso), kaip kardas tarp Tristano ir Izoldos, atsimeni, daktare Andriau? Po tėtės istorijos atsivėrė ir psichologinė bedugnė.

ANDRIUS: Tai tik teoretiniai samprotavimai, Dalia. O realybėj — kodėl realybėj nelaimė turi žmones skirti, o ne jungti?

DALIA: Todėl, kad tas, kuris yra nelaimės paliestas, tokiu atveju turi ją užmesti ir antram. Ir iš to antrojo priima užuojautą ir pasigailėjimą, kaip išmaldą.

ANDRIUS: Panele Dalia, įsivaizduok, kad esi ištekėjusi. Ir štai kokia nors nelaimė ištinka tamstos vyrą. Pagal jūsų teoretines kategorijas jūs turit skirtis, nes jis negali tamstai užmesti savos nelaimės, o tamsta jo negali žeminti savo pasigailėjimu nei užuojauta, nes tai yra išmalda...

DALIA: Visiškai ne. Kai du žmones jau sieja pareiga...

ANDRIUS: O kai du žmones jau sieja meilė?...

DALIA: (nusišypso) Meilės supratimas labiausiai reliatyvus!

ANDRIUS: Kaip sąvoka, gal būt. Bet kaip gyvenimas, kaip realybė, kaip konkretus mudviejų atvejis?... Dalia, pažvelk bent kartą į gyvenimą ne pro knygų išmintį, bet pro savo gyvą širdį!

DALIA: Aš bijau, tikrai bijau, daktare Andriau...

ANDRIUS: Laikas greičiau užgydo baimę, negu išsklaido nenorą.

DALIA: Tikėk, daktare Andriau...

ANDRIUS: O tikėjimas, anot jūsų, kalnus griauna.

DALIA: Nebūtinai tuos, kurie saugo mano širdį...

ANDRIUS: Ir jūsų meilę... (Apkabina jos pečius. Juodu tyliai kurį laiką žiūri vienas antram į akis, paskui Dalia perbraukia jam delnu per kaktą ir išsivaduoja iš jo rankų. Už durų pasigirsta žingsniai ir įeina Jomantaitė).

JOMANTAITĖ: (pamačiusi stalą, apkrautą knygomis) Medicina ir psichologija, pasirodo, sugyvena ant vieno stalo.

DALIA: Tik medikai su psichologais nesugyvena, teta Alina. Bent po šituo stogu.

JOMANTAITĖ: (skaužiai nusišypsojus, truputį paslaptingai) Taip... medikai su psichologais nesugyvena — ir ne tik po šituo stogu...

DALIA su ANDRIUM (persimeta nustebusiais žvilgsniais).

ANDRIUS: (po nejaukios tylos) Man jau metas jūsų kompaniją, Dalia, perleisti panelei Alinai.

JOMANTAITĖ: Vakarai turėtų būti kontempliacijų metas, o ne kompanijų, mielasis daktare...

ANDRIUS: Juo labiau — su panele Dalia tamsta visada gali ryžtis kontempliacijai, o aš tam iš tikro netinku. Labanaktis, ponios (išeina).

JOMANTAITĖ: (priėjus prie stalo, tylėdama varto knygas) Aš ruošiuosi išvažiuoti, Dalia. Ir greit.

DALIA: Teta Alina, ką tamsta sumanei?

JOMANTAITĖ: Ką aš sumaniau? Dirbti kokioj nors tolimo užkampio gimnazijoj.

DALIA: Kodėl būtinai užkampy? Kodėl tamsta nenori rasti darbo čia ir pas mus gyventi? Ne, aš iš viso neįsivaizduoju, kaip mes be jūsų būsim! Ypač mama. Teta Alina, ar tamsta pagalvojai apie mamą — apie vargšę mamą ir galų gale apie tėtę?

JOMANTAITĖ: Sakai, neįsivazduoji, Dalia, kaip jūs be manęs gyvensit... Pasaulyje, tačiau, darosi daug neįsivaizduojamų dalykų, o žmogaus širdyje — dar daugiau.

DALIA: Tamsta esi mįslė, teta Alina.

JOMANTAITĖ (lyg negirdėjus) O mama... Argi mama yra vieniša, Dalia? Ji turi tave, turi... daktarą Lapėną.

DALIA: Daktaras Lapėnas jau nebėra toks ramybės ramstis mūsų šeimai, koks jis buvo anksčiau.

JOMANTAITĖ: (aštriai) Nuo kada?

DALIA: Nuo tada, kai tamsta pas mus atsiradai, mieloji teta Alina.

JOMANTAITĖ: Šiuo kartu tavo pastebėjimai nėra protingi, Dalia.

DALIA: Žinoma, ne, nes šitie dalykai ne protu suvokiami, o ypač, kad ta širdis jus myli, teta Alina, — kaip kenčiantį žmogų.

JOMANTAITĖ: Aš, rodos, niekada nesiskundžiau.

DALIA: Tamsta ir priklausai prie tų žmonių, kurie niekada nesiskundžia. Ir tamsta perdaug išdidi esi. Net ir tada, kai tas išdidumas reikalauja iš mūsų tiesiog herojiškų pastangų.

Antanas Vaičiulaitis.

NAMŲ KIBIRKŠTIS

Už sienų siautė, rūstavo žiema,
Ir pūgoj klaikūs atliepė balsai.
Nakčia, iš sapno budusi, mama —
„Vaikeli, — klausė, — ar nesušalai..."

Pakirdus, ėjo prie želmens jinai,
Kur sentėvių kūrenos gabija.
Nūn pūstėry ruseno pelenai,
Giliai gruzdėjo sėkla — žarija.

Priklaupus ant šiurkštaus namų akmens,
Ji kibirkštėlę žarstė židiny
Ir, kol skaisti liepsnelė suplevens,
Ji ugnį pūtė vieniša, tyli.

Iš peleno atgimus kibirkštis
Jos kantrų veidą nušvietė, rankas.
Aplinkui siautė speigas ir naktis,
O žiežirba sužibo į liepsnas.

Negreit dar laktoje pragys gaidžiai,
Dar pūgos daužės ties pirkia sena.
Toli aušros dar buvo atspindžiai, —
Aure, ugnelė traška siausdama.

Giliai tėvų gabijos pelene
Priblėsus miegti sėkla —kibirkštis,
Kol želmeny sužaižaruos ugnia,
Kol ji nušvies gailias mamos akis.

Scranton, 1947. III. 27

TITNAGAS

Kai tėvas žemę vasarojui arė,
Aš basas treplenau po šviežią vagą.
Liūliavo lysios — tartum juodos marios
Žvilgėjo aštrūs saulėje noragai.

Nulinkęs prie vagos, jisai pakėlė
Skeveldrą — titnagą iš lysių grumsto:
Kadaise juo senoliai ugnį skėlė
Ir laužus kūrė ąžuolų paunksmėj.

Aš praregėjau sentėvius krivūlėj —
Žilus, prie laužo sėdinčius vyrijoj.
Dabar jų kaulai piliakalniuos dūli,
Mes budim jų įskeltoje gabijoj.

Scranton, 1947 m. kovo 29 d.

JOMANTAITĖ: Kai kada gyvenimas mus pats priverčia būti herojais. Tokiom aplinkybėm herojizmas nėra jokia dorybė.

DALIA: Teta Alina, šitokiomis moralinėmis užuolankomis tamsta tik nori mane nukreipti nuo patiės reikalo, kuris tačiau man jau spėjo įeiti į kraują ir nuo kurio aš nenoriu nusikreipti.

JOMANTAITĖ: Iš smalsumo?

DALIA: Saugok, Dieve! Iš giliausio noro padėti jums ir . . . daktarui Povilui.

JOMANTAITĖ: Dalia, aš tau draudžiu daryti bet kokias aliuzijas, siejančias mane su šituo asmeniu.

DALIA: (prieina prie Jomantaitės, pabučiuoja ją ir apkabinus vaikiškai priglaudžia galvą prie jos peties) Mano brangioji geroji teta Alina, aš nenorėjau supykinti tamstos, tikrai ne, o juo labiau užgauti senų žaizdų. Bet kodėl mano prisilietimas prie jų būtinai turi būti užgaunantis, o ne gydantis? Argi tik todėl, kad aš daug jaunesnė už tamstą? Bet kodėl tas skirtumas nekliudo man taip nepaprastai mylėti jus, teta Alina? Ir jums mane . . . Aš jaučiu—tamsta nori man viską pasakyti — iš visos širdies — tam nesuinteresuotam trečiajam, kuris tikrai pajėgtų jūsų skaudžią istoriją, jeigu galima, atitaisyti, jeigu negalima, užbaigti.

JOMANTAITĖ: Baigto dalyko negalima užbaigti, mano vaike.

DALIA: (karčiai) Ir vėl tamsta nenuoširdi, šalta ir nenuoširdi, teta Alina. O aš klabenau į jūsų širdį visais savo meilės argumentais, meilės jums ir daktarui Povilui, ir vardan judviejų meilės.

JOMANTAITĖ: (susiima rankomis galvą) Tu esi geras geras kūdikis, Dalia. Jei tu žinotum, kaip man sunku, kad aš negaliu tau tuo pačiu atsilyginti.

DALIA: Ir jūs negalit man atsilyginti bent savo atvirumu, teta Alina?

JOMANTAITĖ: (pasvyravusi) Atvirumas visada suponuoja tiesą, Dalia? Aš bijau, kad mano atvirumas bus vienapusiškas, ir tuo pačiu jame nebus tiesos.

DALIA: Antroji pusė jau seniai išklausyta teta Alina. Tuoj po jūsų atvykimo. Ar tamsta man tai atleisi?

JOMANTAITĖ: Ir ką tau Povilas pasakė?

DALIA: Viską ir nieko. Jis nepasakė nieko, nes vengė tiesioginio atsako į mano klausimus. Ir tuo pačiu pasakė viską, nes aš supratau, jog tie klausimai yra esminiai judviejų meilės istorijoj, jeigu jis taip nenoriai apie juos kalba. Taip . . . Aš įsivaizduoju vieną saulėtą vasarą Šveicarijos kalnuose. Seniai — prieš dešimtį metų. Ir dvi figūras kalnų papėdėj.

JOMANTAITĖ: Anos vasaros atsiminimai jau beveik išdilo iš atminties.

DALIA: Bet neišdilo iš širdies — ar ne? Bet juo labiau turėjo įsirėžti žiema su savo atsisveikinimu.

JOMANTAITĖ: Dalia, iš kur tu žinai? Aš viską galėjau galvoti apie Povilą, bet aš neprileidau, kad jis yra nedžentelmenas, kuris išduoda . . .

DALIA: (karštai) Kuris nieko ir niekada neišduoda! Iš kur aš žinau? Tik truputis chronologijos. Anų metų pavasarį tamsta išvykai studijų į Šveicariją, o vasarą dėl susikomplikavusios plaučių ligos daktaras Povilas išvyko į ten gydytis. (Truputį patetiškai) Štai aš ir regiu dvi figūras saulėtų kalnų papėdėj. Prieš Kalėdas, tačiau, daktaras Povilas vėl atsirado pas mus, deja, tik apgydytas, nes finansiniai sunkumai neleido jam ten pasilsėti iki galo. Tai leidžia man spėti apie skaudų judviejų atsisveikinimą vieną žiemos dieną. Tai viskas, teta Alina. Su šia chronologija baigiasi visi mano spėjimai, ir tolimesnė dalykų eiga man yra visiška paslaptis.

JOMANTAITĖ: Tu perdaug gudri esi, Dalia, kad tolimesnė dalykų eiga tau būtų paslaptis. Toj eigoj ir glūdi visa mano nelaimė. Ir anas atsisveikinimas vieną žiemos vakarą — tai buvo pirmasis Advento sekmadienis — atrodo lyg šešėlis, palyginti su tuo skausmo potvyniu, kuris užliejo mane su pirmuoju ir paskutiniuoju jo laišku. Aną vakarą — jau stoty — tiesa, man slydo žemė iš po kojų — ne tiek dėl atsisveikinimo baimės, kiek iš baimės dėl jo sveikatos. Aš dar neužmiršau tų karščiuojančių lūpų ant savųjų . . . Ar tu įsivaizduoji, Dalia, kad nuo karščiuojančių ligonio lūpų pabučiavimo gali stingti kraujas? Ir aš išlydėjau jį — į tėvynę — ir tai dvigubai aštrino mano skausmą. Tu nežinai, kokia baisi gali būti savosios žemės nostalgija, kad ir po pusės metų. Ak, Dalia, tai tiesa, kad vienatvė yra stipriųjų tėvynė. Ir tik stipriųjų. O aš lūžau savo vienatvėje. Studijų meilę man išstūmė tikras far niente, kuris tačiau nebuvo saldus, o kupinas kažkokios nuodingos nykumos. Ir ant Pestalozzi ir ant Comenijaus tomų krovėsi dulkės. (Patyli) Ar tu esi kada nors laukusi laiško, Dalia, liguistai, karštligiškai, ligi savotiškų pamišimo priepuolių?

DALIA: Ir jis, vis dėlto, atėjo?

JOMANTAITĖ: (lyg išsiblaškius) Kas? Ak, laiškas? . . . Dalia, tu atsimeni, yra epizodas iš Brolių Karamazovų romano, kaip turkai rusų kūdikiams atkišdavo ginklą. Ir kai vaikutis su šypsena tiesia rankutes jo paimti, šūvis sutriuškina jam galvą. Ar tu tiki, kad visai tokiu būdu galima laišku nužudyti žmogų?

DALIA: Aš nežinau, teta Alina, bet neįsivaizduoju, kad daktaras Povilas galėtų net žiogą nuskriausti.

JOMANTAITĖ: Žiogo gal ir ne. Tai trapus ir beginklis sutvėrimas. O žmogaus širdis pasirodo nesunaikinama, ir sąžinė neprieštarauja, kai ją žudo.

DALIA: Teta Alina, tai sofistika!

JOMANTAITĖ: Tai realybė.

DALIA: Bet kuo gi jis tamstą galėjo įskaudinti? Tiek įskaudinti, kad tamsta griebeisi tokių neįtikėtinai baisių palyginimų?

JOMANTAITĖ: (lyg negirdėjusi jos klausimo) Ir laiškas atėjo. Negreit — apie kovo mėnesį. Su visom kurtuazinėm mandagumo formulėm iš pradžių, su šaltu dėkingumu, su pažadu neužmiršti mūsų bičiulystės. Galima buvo jo toliau ir neskaityti, bet ar nesigriebiam mes kartais nuodų su tokia aistra, lyg tai būtų vaistai? . . . Ir kas paskui išsprūdo iš eilučių . . . Ak, Dalia, tada aš neverkiau, ne. Ašaros būtų veikusios, kaip didžiausia palaima, kaip palengvinimas, kaip atpalaidavimas manęs nuo manęs pačios. Bet jų nebuvo . . . Tai yra padėtis, kada vaikščiojama be prasmės, sustojama be tikslo, kada širdis lengva ir tuščia, kaip kempinė, plūduriuoja krūtinėj. Tai nėra skausmas, Dalia. Skausmo aš šaukiausi anais momentais, kaip sužeistieji į nugarkaulį kariai, kurie vežami šokdavo iš traukinių, kad nauju skausmu užmuštų savo kančias. Skausmas būtų buvęs palaima, kaip ir ašaros toje bukoje, šaltoje tuštumoje. Bet jų nebuvo . . . Ir paskui ateina išgijimas — staigus, visiškai staigus. Kai vieną rytą pabundi ir staiga matai, kaip saulės spindulys atkakliai žvelgia pro užuolaidas, matai su savotišku susidomėjimu, kokiom ryškiom spalvom jame šokinėdamos virpa dulkės. Ir staiga pastebi, kad gėlės vazoje ne tik nuvytusios, bet ir sudžiūvusios, ir kokiais purvinų spalvų klodeliais nuo išsekusio vandens aplipęs kristalas. Pastebi seną dėmę tapetuose nuo kabojusio paveikslo, ir staiga imi galvoti, jog tai negražu . . . Ir tai yra išgijimas — staigus, nelauktas, radikalus. Visa pergyventa susiklosto pasąmonėj, kartais suvirpa, atsiliepia kažkokia skausminga šalta srovele, bet jau nebėra mano pačios gyva dalis . . .

DALIA: Bet tai neįtikėtina, teta Alina! Ką gi jis tamstai parašė?

JOMANTAITĖ: Jis sutikęs kitą moterį. Bet iš viso prieštaravimų komplekso aš negalėjau suvokti, ar tai realus žmogus, ar fantomas. Galų gale ar ne vis tiek, ką jis pamilo — gyvą žmogų ar idėją. Svarbu, kad ta meilė kaip geležinė uždanga nukrito tarp manęs ir jo.

DALIA: Teta Alina, bet tai fantazijos, tai didžiausia nesąmonė! Mano Dieve, iš tikrųjų visi, kas pabūna mūsų namuose ilgesnį laiką, daugiau ar mažiau išeina iš proto!

JOMANTAITĖ: Aš dėkoju, Dalia.

DALIA: Atleisk man, brangioji, geroji, aš ne tamstai tai taikiau! Bet daktaras Povilas tikrai turėjo būt nenormalus, kai tokių nesąmonių prirašė!

JOMANTAITĖ: Man atrodo, kad tie, kurie patys yra truputį įsimylėję, kitų meilės neturėtų vadinti nenormalumu . . .

DALIA: Bet aš žinau! Teta Alina, aš žinau, kad nuo anų Kalėdų, kai daktaras pas mus atvažiavo, jokia moteris, joks moters šešėlis nedrumstė jo gyvenimo. Nesąmonė ir dar kartą nesąmonė! Aš tuo esu lygiai tiek tikra, kiek esu tikra, jog štai dabar laikrodis muša devynias vakaro, o nė ryto, ir kad štai šita vaza su gėlėm stovi ant stalo, o ne ant spintos!

JOMANTAITĖ: Ir tu tuo, žinoma, buvai tikra prieš dešimtį metų, kai savo lėlių bendruomenėj darei psichologinius eksperimentus . . .

DALIA: (kiek pasvyravusi) O, vis dėlto, aš esu tikra, kad neklystu! Kovo mėnesį, tamsta sakai, jis parašė laišką? . . . Kovo mėnesį jis dar gulėjo pas mus, tėtės gydomas ir mamos slaugomas. Nieko iš svetimųjų prie jo neprileisdavo, nes ligos krizė — dabar jau nebeatsimenu, ar buvo praėjus — — — Ne, tai įvyko jau sodams žydint. Taip gerai atsimenu, kai jis pirmą kartą pakilo iš lovos ir mes pusryčiavom sode.

JOMANTAITĖ: Ne, tai negali būti, Dalia. Tai nėra nei nesusipratimas, nei klaida.

DALIA: (pasižiūrėjusi į sodo takelį ir ten kažką pamačiusi) Taip, tai yra klaida, klaida, tūkstantį kartų klaida! Klaida tamstos ir judviejų laimei. Ir tamsta tuojaus pat tuo įsitikinsi, teta Alina . . . Mano geriausioji, brangiausioji teta Alina! (Puolasi ją bučiuoti).

JOMANTAITĖ: (lengvai vaduojasi iš jos glėbio, tuo tarpu laipteliais iš sodo ateina Lapėnas).

LAPĖNAS: Aš maniau, kad pas jus gaisras kilo — daktaras Andrius skambino man ir perdavė, kad panelė Dalia reikalauja tučtuojau prisistatyti.

JOMANTAITĖ: Dalia! Kada tu tai padarei? Ir kam?

DALIA: (juokiasi) Kad? Išeinančiam Andriui pakuždėjau . . . Taip, taip, daktare Povilai, gaisras įsiliepsnojo jau seniai — prieš kiek metų, tačiau, tamsta, aišku, geriau žinai . . . Aš maniau, kad tamsta būsi reikalingas užpūsti jo paskutines žiežirbas, o dabar aš noriu, kad įpūstum jas į naują gaisrą. Supratai mane, daktare Povilai — aš reikalauju! . . .

JOMANTAITĖ: (pasipiktinusi) Dalia!

DALIA: (vėl puolasi ją bučiuoti) Teta Alina, aš maldauju jus, maldauju kaip niekad! (Apsisuka kelis kart ant kulnies ir išbėga. Akimirką nejauki tyla).

LAPĖNAS: Mergaitė turi demonišką temperamentą.

JOMANTAITĖ: Taip atrodo . . . (Vėl abu nutyla).

LAPĖNAS: Ir tos aliuzijos . . . Ką jos reikštų?

JOMANTAITĖ: Tamstai geriau žinoti, pone direktoriau. Nors . . . per tiek metų visa taip užsimiršta, kad ir aliuzijos pasidaro nebesuprantamos.

LAPĖNAS: Aš nieko neužmiršau, Alina.

JOMANTAITĖ: (krūpteli, išgirdus savo vardą) Man vistiek . . .

LAPĖNAS: Tu veidmainiauji, Alina. Nereikia sau meluoti. Aš prašau . . .

JOMANTAITĖ: (ironiškai) Tiesa . . . Tamsta man irgi niekada nemelavai.

LAPĖNAS: Dėja . . . Melavau.

JOMANTAITĖ: (krūpteli) Viešpatie! Palikim visą reikalą! Aš nenoriu draskyti senų žaizdų, nei paskutinių iliuzijų griauti!

LAPĖNAS: Bet ant iliuzijų griuvėsių mes galim pastatyti tiesos rūmą.

JOMANTAITĖ: (desperatiškai) Aš prašau — nereikia, ne! Palik mane!

LAPĖNAS: Jeigu tau taip geriau, Alina, tegul. Tada labos nakties! (apsisuka ir lėtai eina).

JOMANTAITĖ: Ne — Povilai, pasilik! Vieną akimirką tiktai! . . . Ir tiktai vieną klausimą. Kada tu man sumelavai? Anam laiške?

LAPĖNAS: Taip.

JOMANTAITĖ: Vadinasi, tikrai . . . Tikrai jokia moteris tada nestovėjo tarp mūsų. Ir visa tai buvo tik tavo fantazija? Tik fantazija? . . . Ir kodėl tu jai leidai sugriauti mūsų laimę? Taip grubiai, taip žiauriai! Tiesos rūmas! . . . Ir kas man iš to tiesos rūmo ant mano gyvenimo griuvėsių! . . .

LAPĖNAS: (Padeda jai ranką ant pečių ir pasodina) Aš kaip tik ir nenorėjau, kad tavo gyvenimas su manim virstų griuvėsiais — su džiovininku, su invalidu. Aš ilgai kovojau su savim, Alina, aš daugiau daužiausi ir kliedėjau nuo tos minties, negu nuo karščio ir skausmų. Viešpatie, kaip aš ilgėjaus tavęs — bejėgis, prikaustytas prie lovos! Ir štai vieną naktį aš sapnuoju tave — kaip visada beveik baltais drabužiais ir gelsvom roželėm prie krūtinės. Tu bėgi į mane nuo saulėto kalno, o aš stoviu pakalnėj, ir tokios sunkios miglos man vyniojas apie kojas. Aš noriu bėgti į tave, bet jaučiu, kaip nesulenkiu švininių kelių . . . Aš šaukiu, bet kažkoks duslus užesys užlūžta gerklėj. O miglos vyniojasi vis aukščiau ir aukščiau . . . Ir tu pradedi jose klupti, bet vis bėgi į mane ištiestom rankom, iki aš priglaudžiu tave. Tu taip baisiai surinki tą akimirką, puoli į miglas ir ištirpsti jose. Mano rankoj lieka tik anos gelsvos gėlės nuo tavo drabužių. Ir kai aš noriu jas pabučiuoti, jos parasoja kruvinais lašeliais . . . Po baisaus karštligiško miego aš pabudau kitą rytą visiškai blaivus. Žiūrėjau į gydytojų veidus, ir iš jų skaičiau liūdną diagnozę. Ir pro viską — pro visus mačiau tave — trykštančią sveikata ir jaunyste bėgančią nuo saulėto kalno ir klumpančią švininėse miglose . . . Ir aš žinojau — jeigu parašysiu tau tiesą, tu mesi studijas, tu atbėgsi nuo savo ateities kalno į mano realybės miglas, gal tu jau niekad neatitrauksi savo šalto delno nuo mano kaktos . . .

O kad medikai man būtų pranašavę mirtį! Ne — jie man pranašavo invalido gyvenimą — blogiausią iš blogiausių. Jei aš būčiau tada žinojęs, kaip jie žiauriai suklydo! . . . Ir tada aš paėmiau mudviejų meilei operacinį peilį . . . Išgalvota versija apie tariamai pamiltą moterį man atrodė radikaliausia — ji smogs tave žiauriai, bet tu per stipri esi, kad sulūžtum . . . Ir ji tave išgydys . . .

JOMANTAITĖ: Ar mane išgydė, aš nežinau . . . Šita liga mes paprastai susergam vieną kartą, ir dažnai ligi mirties neišgyjam . . . Bet, Povilai, aš gi neišnykau miglose, o tu . . .

LAPĖNAS: (truputį sujaudintas) Alina, aš prašau tavęs . . . Nė nežinau, ko aš turiu tavęs prašyti. Nebent stiprybės — dar vienam smūgiui . . .

JOMANTAITĖ: (staiga pakyla tyli ir susikaupusi, tik veide išrašyta sunki vidinė kova). Ne, Povilai. Naujo smūgio aš nelaukiu. Greičiau tai, kaip nuodų taurė po lašelį sunkėsi į mane, bet po lašelį gaminosi ir veikė priešnuodžiai . . . Taurė išgerta ir nebenuodinga . . .

LAPĖNAS: Ir tu neklysti, Alina?

JOMANTAITĖ: Ne. Jeigu šiandien tu man parašytumei tokį pat laišką, tai jau nebūtų melas?

LAPĖNAS: (svyruodamas) Tai būtų tiesa, Alina. Liūdna tiesa . . .

JOMANTAITĖ: Kodėl liūdna? Per ištisus ligos mėnesius vienas veidas lenkėsi ties tavim, Povilai, su antžmogiška kantrybe, atsidavimu ir šilima. Kol tavo lūpos dar manęs šaukėsi, pasąmony krovėsi bruožai ano veido . . . Ir tu išgijai. Iš senos ligos ir . . . iš senosios meilės. Chirurginis tavo peilis buvo taiklus mudviejų abiejų širdim, argi ne? O mūsų dvasia, kaip ir materija, tur būt, nemėgsta tuštumos . . . Ir štai ana fantastiška ir išgalvota būtybė staiga atsistoja prieš tave, kaip konkreti, gyva ir jau mylima moteris . . . Ir ją vadinam gražiausiu pasauly vardu — Marija . . .

LAPĖNAS: (nuleisdamas galvą, beveik tyliai) Marija . . .

JOMANTAITĖ: Taip, Povilai — ant iliuzijų griuvėsių mes atsistatėm tiesos rūmą . . .

LAPĖNAS: Alina, ir tu nepyksti?

JOOMANTAITĖ: (su šypsniu pro ašaras) Nė kiek, mano mielas bičiuli . . . (Ištiesia jam abidvi rankas, ir Lapėnas jas pabučiuoja. Už durų pasigirsta Marijos žingsniai ir balsas).

MARIJA: (sujaudinta įeina, ir akimirką negali ištarti žodžio, paskui lėtai ir sunkiai) Daktare Povilai... Algis sunkiai susirgo . . .

Uždanga (b. d.)

Dr. Vl. Viliamas

Technikos amžius

ir didžiųjų valstybių jėgų ištekliai

Technikos amžius yra charakterizuojamas tuo, kad, pajungus jėgas, gaunamas iš anglies, naftos ir vandens kritimo, aukštos civilizacijos tautos įsigijo tiek daug techniškų vergų, kurie žymiai prašoka pačių žmonių pajėgumą. Šitame amžiuje žmonija turi milijardus techniškų vergų, kurių pagalba ji gali realizuoti aukštą žmonijos gyvenimo standartą arba su visu demonišku įnirtimu sukurti pragarą.

Didieji paskutinių dešimtmečių technikos laimėjimai davė žmonijai galimybių sukurti įvairių materialinių vertybių, nugalėti erdvę ir laiką. Su atominės energijos aptikimu yra surastas tas svajotas „išminties akmuo", kurio pagalba numatoma pereiti ne tik iš vienų elementų į kitus, bet surasti vertybes, kurios bus brangesnės už auksą ir net eventualiai įsiveržti į gyvybinius procesus.

Tačiau platesnis panaudojimas atominės energijos yra tuo tarpu ateities reikalas. Kad atominė energija būtų įmanoma artimiausiu laiku panaudoti automobilių ir lėktuvų varikliams, fabrikų ir gyvenamų namų apšildymui ir panašiems dalykams, kaip tai kieno skelbiama, yra tik fantazijos įsivaizdavimas ir dalyko nepažinimas. Be visos eilės techniškų sunkumų yra svarbiausios šios priežastys, kodėl atominė energija didesniu maštabu nebus galima greit panaudoti. Pirma — dar truks mažiausia penkerius metus, o gal ir daugiau, kol techniškai bus įmanoma paruošti įmones atominės energijos gamybai. Antra — ūkiškai atominė energija yra dar per brangi ir neapsimokanti. Dabartiniu metu pakeitimas anglies, naftos ar vandens jėgos atomine energija reikštų, kaip vieno žinovo teisingai pasakyta, nešvarių lėkščių plovimą šampanu. Trečia — uranijaus rezervai, kurio pagalba gaunama atominė energija, yra per maži, kad būtų įmanomas atominės energijos platesnis panaudojimas. Taip kad anglis, nafta ir vandens jėga dar daugelį metų liks pagrindinės energijos versmės.

Šių jėgų ūkiniai geografinė apžvalga ir yra šių eilučių pagrindinė tema. Dar kartą norima pabrėžti, kad minėtos energijos versmės turi nepaprastos reikšmės žmonijos gyvenime tiek taikos, tiek karo atveju.

Iš anglies ir naftos gautoji pasaulinė energija tarp 1870 metų ir 1937 m. išaugo 25 kartus. Jei 1870 m. iš anglies ir naftos buvo gauta 48 mil. PS-metų (arklio jėgos veikimas per metus 3000 darbo valandų), tai 1937 m. jau 1250mil. PS-metų. O anglies ir naftos energija reikalinga ne tik geležies, plieno bei kitų metalų apdirbimui, bet taip pat visokiai pramonei, susisiekimui, kurui ir kitiems reikalams. Pavyzdžiui, anglies pagalba gaminama trąšos, kurios žemės našumą pakėlė mažiausia du kartu; taigi ir gyventojų įgalino išmaitinti du kartu daugiau. Pavyzdžiui, Vokietija 1937 m. galėjo dukart daugiau išmaitinti gyventojų, negu tai galėjo atlikti 1880 metais.

Ir karo atveju pagrindiniai energijos šaltiniai turėjo lemiančios reikšmės. Dabartiniuose karuose dalyvauja ne tik milijonai vyrų — kareivių, bet kartu su jais dar didesnis kiekis techniškų kareivių, atsieit, karo mašinų formoje. Jau ano Didžiojo karo metų,pav., 1917 metais Entantės valstybės buvo techniškai triskart galingesnės už Europos centro valstybes. Tas pats pasikartojo ir šio Pasaulinio karo metu. Ir šiame kare jėgų santykis buvo panašus. Pagal prof. H. Straudingerio apskaičiavimus Hitleris 1942 metais, savo didžiausio apogėjaus metu, turėjo du milijardu techniškų vergų (palyginus mašinas su žmogaus jėga), tai Suvienytos tautos, įstojus J.A.V. į karą, tokių techniškų vergų turėjo mažiausia šešis milijardus. Tarp kitų dalykų šitame kare nepaprastai didelį vaidmenį vaidino nafta. Ji buvo vadinama mašinų krauju ir kartais buvo ne mažiau vertinama, kaip žmonių kraujas. Suvienytos tautos savo žinioje turėjo 90—95% visos naftos pasaulinės produkcijos, tuo tarpu ašies valstybės tik 5—10%. Naftos stoka vokiečiams vietomis turėjo tiesiog lemiančios reikšmės. Vokiečių aviacija beveik visai buvo išjungta iš karo. O ir kiti žaliavų resursai nepalyginti didesni buvo pas sąjungininkus, negu pas ašies valstybes. Tie resursai didelėje daugumoje ir nulėmė šį perdėm techniškąjį karą.

Ir nors kai kurių karas laikomas jau pasibaigusiu, pasaulis dar aiškiai neapsisprendžia, ką pasirinkti: ar kardą, kaip jėgos simbolį, ar plunksną, kaip mokslo, kultūros ir taikaus sugyvenimo ženklą. Teisingos, garbingos taikos, ramaus kultūrinio gyvenimo yra ištroškusi žmonija, bet karo šmėklos kardas dar yra neįdėtas į makštis, ir jo siaubas su naujais žudančiais ginklais dar tebepurto žmonių protus ir širdis.

Techniškąjį amžių gyvenant, visais atžvilgiais yra aktualu žinoti didžiųjų valstybių lemiančių jėgų versmių santykius. Pagal tai geriausia galima suvokti žmonijos tolimesnės eigos santykius tiek jiems rutuliojantis palaimintos taikos keliu, tiek karo šmėklos būsimuose siautėjimuose.

Mineralinės ir energetinės žaliavos

Mineralinės žaliavos pagal jų ūkinę vertę yra skirstomos į degalus, rūdą, druskas ir kitus mineralus. Prie jų priskiriama ir kilnieji metalai. Kaip prof. E. F. Friedensburgas yra apskaičiavęs, žemės kalnų pramonė į metus duoda naudingų iškasenų du milijardus tonų. Tai yra masė, kurios apimtis sudarytų vieną kubinį kilometrą. Pagal vertę tai sudarytų maždaug 40 milijardų vokiškų aukso markių. Pagal tuos pačius vertinimus degalai iš to kiekio (Brennstoffe) sudaro pagal masę 85%, pagal vertę 77%. Vien tik akmens anglis sudaro 65% masės ir 43% vertės. Įvairiai rūdai ir metalams tenka tik 10% masės ir 26% vertės. Taigi pagal vertę ir pareikalavimą pirmiausia eina degalai, toliau metalai: geležis, varis ir auksas, dar toliau švinas, cinkas, cinas, sidabras. Visos kitos žaliavos, be čia išvardintų, sudaro tik 8% visos kalnų pramonės vertės.

1. Anglies reikšmė, rezervai ir gamyba

Jei šiais laikais nafta ir vandens jėga vis daugiau pritaikoma energetiniame ūky, tai visgi anglis dar ilgą laiką liks svarbiausia energijos versme. Jos reikšmė mūsų civilizacijos sukūrime suvaidino svarbiausią vaidmenį. Tenka sutikti su E. M. Friedenswaldu, kai jis sako: „Tai buvo anglis, kuri sukūrė Anglijos, Vokietijos ir J.A.V. didybę, taip pat anglies trūkumas Prancūzijos smukimą padarė neišvengiamu." Anglis suvaidino svarbų vaidmenį industrializacijos plėtrai ir politinės galybės pasireiškimui.

Anglis yra susidariusi iš tam tikros rūšies augalų — medžių, pašalinus jų kontaktą su oru, veikiant anglėjimo procesui ir spaudžiant užneštoms ant jų nuogu-loms. Pagal šių sąlygų įvairavimą susidarė ir įvairių formų anglis: grafitas, antracitas, akmens anglis, rudoji anglis arba lignitas.

Geografiškai anglis yra taip pasiskirsčiusi žemėje, kad jos daugiausia tenka šiaurinio pusrutulio vidurinėms ir šiaurinėms, zonoms. Pietų pusrutulis ir Tropiniai Kraštai mažai teturi anglies. Daugiausia jos turi Europa ir Šiaurinė Amerika. Čia ji pirmiausia ir buvo pradėta eksportuoti ir todėl šiuose kontinentuose suklestėjo ūkinė ir civilizacinė pažanga, susikūrė svarbieji industrijos centrai.

Anglies vartojimas yra jau senos datos, tačiau jos tikras pasireiškimas išsivystė tik su mašinų amžiaus pradžia. Dar 1840 metais anglies buvo produkuojama 45 mil. tonų, o 1939 m. jau prašoko vieną milijardą tonų, neskaitant rudosios anglies 1939 akmens anglies 1,2 milijardo, rudosios 240 milijonų tonų). Ligi 1890 m. svarbiausiuoju anglies gamintoju buvo Anglija, bet nuo to laiko į pirmaujančias valstybes patenka J.A.V. kurios šį pirmavimą išlaikė iki dabartinių metų.

Aptikti anglies rezervai ir gamyba svarbiausia koncentruojasi dviejuose regionuose.

Šiaurinės Amerikos regionas. J.A.V. daugiausia turi anglies, kaip kuris kitas kraštas. Jų rezervai vertinami 3,2 bilijonų tonų, ir tai yra nemažiau kaip pusė visos žemės aptiktos anglies. Rudoji anglis dar maža naudojama. Dar tenka pastebėti, kad J.A.V. anglis labai sėkmingai eksploatuojama ir yra maždaug per pus pigesnė, kaip Europoje. Jungtinėse Valstybėse daugiausia sutinkama anglies Apalasvų kalnuose, Pensilvanijoje, Illinois, vakariniame baseine tarp Mississipi ir Missouri, Rosky Mountain (Plikieji kalnai), Teksase, Oklahamoje, Arkanse. Apašuose, kur produkuojama trys ketvirtadaliai visos J.A.V. anglies išsivystė gigantiška pramonės širdis. Nemaži anglies rezervai yra Kanadoje (Alberta, Britų Kolumbija, Naujoji Škotija) ir Alaskoje.

Vakarų ir Vidurio Europos regionas. Turtingiausias anglimi kraštas šiame regione yra D. Britanija, kuriai gaminant 230 mil. tonų į metus (1939 m. norma) jai anglies užteks dar 650—850 metų. Anglies rajonai D. Britanijoje paskirstyti įvairiose srityse: Škotijoje, Šiaurinėje Anglijoje (Northumberland), Vidurinėje Anglijoje (Lancashire, Yorshire ir kt.) ir atracito klodai Pietų Valijoje. D. Britanija visą laiką buvo reikšmingas anglies eksportierius. Į metus išveždavo 50—100 mil. tonų ir gaudavo už tai 30—75 mil. svarų. Išvežimas gerai sekėsi dėl geros geografinės padėties ir dėl patogaus susisiekimo. Tačiau jau po ano karo D. Britanija vis labiau prarado savo pozicijas anglies eksporte. Ispanija, Olandija pati ėmė daugiau eksplotuoti anglies, kiti kraštai persiorientavo į J.A.V., kiti, naudojant daugiau naftą ir vandens jėgą, nebuvo D. Britanijos anglies reikalingi. Taigi produkcija ir eksportas krito ir Anglija biednėjo, jai reikėjo ir tebereikia dėti daug pastangų tiems sunkumams nugalėti.

Kiti anglies rajonai koncentruojasi jau pačiame Europos kontinente: Reino-Westfalijos, Belgijos, Olandijos, Silezijos ir kituose mažesniuose rudosios anglies rajonuos.

Svarbiausias iš tų rajonų yra Ruhro rajonas, kuris duodavo maždaug du trečdaliu visos Vokietijos akmens anglies. Šis rajonas yra ir pats turtingiausias savo atsargomis, skaitant ligi 2000 m. gylio jame priskaitoma apie 220 milijonų t. anglies. Toliau savo pajėgumu seka Aukštutinės Silezijos rajonas, Saaro rajonas. Be to, Vokietija labai turtinga rudąja anglimi ir jos gamyba vyrauja visam pasauly. (80% visos pasaulinės anglies gamybos.) Daugiausia jos perdirbama į briketą. Vokietija savo anglimi stovėjo trečioje vietoje anglies gamyboje ir antroje vietoje jos eksporte. Iš viso Europa anglių prekyboje dalyvavo 80%, o anglies eksporte Europos anglis sudarė net 70% visos eksportuojančios anglies, iš kurios maždaug 33% teko D. Britanijai ir 26% Vokietijai. Iš tikrųjų anglis yra didžiausias Europos turtas. Vokietija gaudavo už savo eksportuojamą [illegible] mil. Rm. 1946m. pirmą pusmetį Ruhro [illegible] buvo iškasta tik 37% tos normos, kuri buvo iškasta 1942 m. Tuo tarpu anglies pareikalavimas nesumažėjo, bet padidėjo. Dabar Europa ne tik nepajėgia anglies eksportuoti, bet dar priversta importuoti ir tuo dar labiau skęsta į neturtą. Tas ypač jaučiama Vokietijoje. Jau seniau generolas Mc. Narney yra pasakęs: „Be maisto Vokietija negali produkuoti anglies, be anglies yra neįmanomas transporto ir industrijos atkūrimas, be anglies Vokietija negali produkuoti trąšų, o be trąšų yra bejėgė pati sau pasigaminti maisto." Patekus į šį užburtą ratą, ji negali nė pati atsistatyti, nei prisidėti prie Europos atstatymo. Virtusi Europos ubagynu, ji tuo pačiu užkrečia ir kitus kraštus (kaip Prancūziją, Belgiją, Daniją, Šveicariją), kurie seniau naudojosi Vokietijos anglimi. Vokietijos anglies produkcijos pakėlimui trūksta ne tik maisto, bet taip pat angliakasių (nes iš 100 angliakasių 60 negrįžo iš karo, 20 paseno ir tik 20 pasiliko darbe), gero socialinio aprūpinimo, drabužių, geresnio uždarbio.

Prie šios progos tenka paminėti ir **Sovietų Sąjungą.** Šis kontinentinis kolosas taip pat turtingas anglimi, tik jo produkcija dar nepakankamai išplėsta. Sovietų Sąjunga turi apie 1150 milijardų tonų anglies rezervų. Svarbiausi rajonai: Donecas, Uralas, Maskvos-Tulos (rudoji anglis) ir ypač turtingas rajonas Vakariniame Sibire, Kuznecko srityje. Rusija ligi ano Didžiojo karo anglies įsiveždavo, dabar, panaudodama savo anglį, sukūrė nemažą pramonę ypač Urale, Vakariniame Sibire ir kitur. Anglies kasimas labai forsuojamas, tačiau rezultatai dar nėra toki žymūs. 1938 metais anglies iškasta 132,9 mil. tonų. Taigi maždaug tiek, kiek vienas Ruhro kraštas. Iš Rusijos kitiems kraštams anglies sunku laukti, nes Donecas dar nepatenkina vietos reikalavimų, o kiti rajonai per toli ir per brangus būtų jų transportas.

Pietryčių Azijos regionas. Nevisi šio regiono rezervai yra žinomi, tačiau žinomi ir yra, palyginamai, negausūs. Daugiausia anglies turi Kinija, Japonija, Mandžūrija, Pietų Indija, tačiau šios anglies net ir vidaus rinkai neužtenka, kaip, pvz., Japonjai.

Visas Pietų Pusrutulis yra neturtingas anglimi ir sudaro tik 2% visos pasaulinės anglies produkcijos.

Akmens anglies pasaulinė produkcija procentais pagal C. Fr. Jones davinius (Economic geography, New York, 1943) 1934—1938 metų vidurkiu taip atrodė: J.A.V. — 34%. D. Britanija — 20%, Vokietija. — 13%, Sovietų Sąjunga — 9%, Prancūzija — 4%, Belgija — 2,5%, Lenkija — 2,5%, Rytų Azija — 6%, Britų Indija — 2%, Australija ir Pietų Afrika 2%, kiti kraštai kartu — 5%.

Šitie daviniai aiškiai parodo anglies energijos santykius ir tų kraštų, tam tikra prasme, pajėgumą. Karas šitą vaizdą gerokai apardė ir tai įvairiais atžvilgiais: tiek teritoriniai pasikeitimai, tiek karo sugriovimai, tiek techniški ir socialiniai faktoriai. Dabar išgyvename didelę anglies stokos krizę, ir kada viskas susireguliuos dar net negalima apskaičiuoti, tačiau bendrus kontūrus ir dabar jau galima turėti ir pagal juos daryti tam tikrus samprotavimus. Tačiau bendrąsias išvadas bus galima padaryti tik tuomet, kai bus priimta dėmesin naftos ir vandens jėgos energetiniai resursai.

2. Nafta — mašinų kraujas ir politikos veiksnys

Visokeriopas naftos reikšmės iškilimas yra gana jaunos datos. Seniau nafta buvo visai nežymus skystis. Mezopotamijoje juo buvo impregnuojamas pergamentas, toliau jis buvo naudojamas Babelio bokšto statyboje, egiptiečiams jis buvo reikalingas balzamavimui, finikiečiai su juo tepdavo medinius savo laivelius, Amerikos indėnai jį vartojo kaip vaistą nuo dantų, galvos skausmo, nuo reumatizmo, choleros, tuberkuliozo, o vėliau ir lempų žibinimui. Tik nuo 1859 m. didesniais kiekiais rastas Pensilvanijoje, pritaikius gręžimo metodą ir visas jo rafinerijas, nafta pasidarė nepakeičiamu moderniosios civilizacijos akstinu. Dabar šis kraujas varinėja milijonus automašinų, tūkstantinius spiečius lėktuvų, didelius kiekius prekybos ir karo laivų, teikia šviesą, varo elektros mašinas ir t. t. Jo dėka civilizacija padarė didelį šuolį pirmyn ir be žibalo ir jo gausių produktų būtų sunkiai įmanomas mūsų gyvenimas. Karo metu jis vaidino lemiantį vaidmenį ir neretai buvo labiau vertinamas už žmogaus kraują. Naftos laukai daugiau vertinami, kaip aukso laukai, dėl jų vyksta kovos ir nepaprasta konkurencija.

Naftos pasauliniai rezervai ir eksploatacija. Apskaičiuojama, kad naftos rezervai taip pasiskirsto: 1) JAV — 3 milijardai tonų, 2) Pietų Amerika — 1,5 milijardai tonų, 3) Azija — 10—12 milijardų, 4) Europa 2—3 milijardai. Viso pasaulio rezervai apie 18 milijardų tonų.

Pagal šituos vertinimus pasauliniai rezervai turėtų per 30—40 metų išsekti. JAV dėl savo spartaus ir didelio suvartojimo turėtų pirmosios išsekti. Turint tai galvoje, didžiosios amrikoniškos žibalo firmos daro visas pastangas koncesijų būdu įsisprausti į įvairias kitų kraštų bendroves visur, kur tik įmanoma: Kinijoje, Pietų Himalajuose, Kalifornijoje, Persijoje ir kitur. Dabar atliekami tyrinėjimai net po vandeniu. Sovietų Sąjunga taip pat nepaprastai suinteresuota savo rezervus padidinti.

Jungtinės Amerikos Valstybės. Iš 48 JAV valstybių 25 prisideda prie žibalo gamybos. Iš jų Texas, Kalifornija, Oklohama kartu paėmus 65% vidaus pramonės. Jei pridėti dar Kansas ir Louisiana tai šios penkios valstybės pagamina net 80% visos USA produkcijos. 1939 m. buvo USA gauta 170,5 mil. tonų. Laike karo produkcija dar padidėjo, o ir po jo gamyba nerodo kritimo.

Jungtinės Amerikos Valstybės ne tik daugiausia pagamina, bet daugiausia ir suvartoja. Suvartojimas vienam žmogui pasiekia į metus 288,2 klg., antroje vietoje stovi D. Bratnija, kur vienam gyventojui tenka į metus tik 57,8 klg.

Tačiau Amerika turi savo žibalo rezervus ne tik savo krašte, bet ir užsieniuose, net ir kituose kontinentuose. 56,5% viso pasaulio rezervų yra USA žinioje. Venezueloje, Persijoje, Olandų Indijoje, Irake, Europoje ir kitur USA firmos savo kapitalais yra užangažavusios didelius žibalo kiekius. Didžiausios USA firmos, kaip: Standart Oil-Company of New-Jersey, Standart Oil-Company of Indiana, Standart Oil-Company of California, Sacony Vacuum Oil-Company ir Texas Oil-Company, o ir eilė kitų yra giliai įleidusios šaknis visur, kur tik galima: Rumunijoje, Vengrijoje Austrijoje, net, pav., Italijoje, kuri žibalo neturi, bet tik jį perdirba.

Ypač didelis susidomėjimas yra Persijos įlankos pakraščiuose esančių žibalu (Koweit, Bahreino salose, Irake ir kitur). Čia rezervai vertinami apie 26 milijardus barelių (barelis 160 litrų) ir tai yra po Amerikos kontinentų didžiausios atsargos. Čia USA firmų yra užangažuoti dideli kapitalai ir atkreiptas nepaprastai didelis dėmesys. Rivalizacija dėl šių šaltinių tarp didžiųjų kraštų yra nepaprastai didelė. Ir į čia atkreiptos akys ne tik kapitalistų, bet taip pat ir politikų, strategų.

Meksika seniau buvo viena didžiausių žibalo produktorių pasaulyje. 1921 m. ji produkavo 29 milijonus tonų, kas sudarė 35% pasaulinės produkcijos. Žymiausi šaltiniai yra Tuxpar, Tampice, Tehuantepec. Ir čia žibalas buvo pajungtas amerikiečių ir britų kapitalų, tačiau Meksika 1938 m. savo žibalo šaltinius suvalstybino ir amerikiečiai su britais galėjo pasipriešinti tik boikotu, kuris tačiau, esant dideliam naftos pareikalavimui, negalėjo ilgai trukti, nors Meksikos produkcija ir sumažėjo.

Venezuela savo gamyba stovi antroje vietoje po USA, o žibalo eksporte net pirmoje vietoje. Gausiausi šaltiniai yra į rytus ir į vakarus nuo Macaraibo ežero, toliau St. Monage ir Anzoategine. 1923 m. jų produkcija siekė 639.000 tonų, 1929 m. jau 20,4 mil. to., o 1946 m. pasiekė aukščiausią produkciją 47,16 mil. to. Apie 90% eksportuojamos naftos daugiausia benzino lėktuvams eina į Curacao ir Aruba. Produkcijos 80% priklauso amerikiečių kapitalams, 20% britų, rafinerijos yra britų rankose.

Sov. Sąjunga per paskutinius 30 metų pati ne tik suvartoja visą savo žibalą, bet dar pasidarė svarbia importo šalimi. Senieji ir žymiausieji šaltiniai yra Kaukaze: Baku, Grozny, Maikop (Baku sudaro 90% visos SSSR produkcijos, o visi šie rajonai kartu 99% visos SSSR produkcijos). Turint galvoje, kad Sovietų pramonė yra daugumoje Ukrainoje ir Uralo-Kuznezo kombinate ir atsižvelgiant į transporto ir strategines sąlygas, Sovietų S-ga ieško naftos arčiau savo pramonės centrų — tarp Uralo pietų ir Vidurinės Volgos. Pagal J. Gubkino Devono naftos tėvo tyrinėjimus, šioje zonoje buvo surasta „antrasis Baku". Pirmoje vietoje Stavropolis, toliau Solny, Tujemasy, Severokams. Sibire jau gaminamas žibalas iš anglies, o Leningrado rajonui naudojama Estijos degamieji skalūnai. Dar manoma žibalo rasti Kirgizų respublikoje ir Sachaline. Nuo 1922—1938 m. žibalo produkcija pakilo net penketą kartų. Jau 1945 m. gauta 25 mil. to., o 1950 m. numatyta gauti 35,5 mil. to., Naftos svarbiausios rafinerijos yra Batume, Baku, Grozny, Abavire, Orske, o taip pat Maskvoje, Ivanove, Gorki, Saratove ir Leningrade.

Dabar Sov. S-ga taip pat išnaudoja Galicijos (650.000 to. į metus), Austrijos (panašiai, kaip Lenkijoje), iš dalies ir Rumunijos, Vengrijos žibalą, o taip pat smalsiai žiūri į Persijos naftą. Iš Europos kraštų daugiausia, žinoma, gauna iš **Rumunijos**, kuri ligi šiol yra turtingiausia žibalu Europos valstybė. Gausingiausi šaltiniai yra tarp Tergovascea ir Bacau, o taip pat apie Ploesti, Dambovitza ir Prahova. Gaunama nafta yra geros kokybės. Maždaug 90% Rumunijos naftos moderniose Crack rafinerijose. Prieš šį karą Prancūzija,

D. Britanija ir Italija buvo svarbiausi vartotojai, laike karo naudojosi Vokietija, o dabar 65% Rumunija turi atiduoti Sov. S-gai kaip reparacijų mokėjimą, o kitą dalį kaip pakaitalą už plieną ir anglį. Pačiai Rumunijai tenka tik likučiai.

Iranas-Persija, turinti didelius žibalo rezervus, yra atkreipusi į save didelį dėmesį. Jau 1909 m. įsteigta Anglo Persian Oil-Company su 56% britų kapitalo ir, svarbiausia, su įtaka britų admiraliteto. Greit po to čia buvo įsijungusi ir Caristinė Rusija, tačiau Pirmojo pasaulinio karo metu vėl neteko savo akcijų tos pačios D. Britanijos sąskaiton. Iranas 1913 m. gavo tik 80.000 to., o 1938 m. — 10,36 mil. to., 1945 jau — 17,11 mil. to.

Irakas, tai savo naftos gausumu antras kraštas Vidurio Rytuos po Irano. Suorganizavus Irako valstybę 1918 m., britų pastangomis Mosulas 1923 m. buvo išplėštas iš Turkijos ir prijungtas Irakui. Produkcijoje dalyvavo savo kapitalais britai ir prancūzai (po 23, 75%), o daugiausia suvartodavo Prancūzija. Rafinerijas iš pradžių turėjo taip pat Prancūzija, bet 1939 m. pasistatė savo rafinerijas ir britai. Rafinerijos yra Haifoje ir Tripoly, kur ateina naftos vamzdžiai. Kaip dabar yra su naftos savininkais Irake, nėra tikrų žinių, tačiau, berods, ir amerikiečiai žymiai daugiau čia yra įkėlę kojas.

Prie Vidurio Rytų naftos šaltinių tenka priskirti ir **Saudi-Arabijos** šaltinius — Hasa, kurie laikomi vienais iš gausingiausių Persų įlankos srityje, tačiau dar nepakankamai ištirti ir eksploatuojami. Gretimai esantieji Damman šaltiniai yra amerikiečių rankose — Californian Arabian Oil-Company. Laike šio karo Hasos šaltinių eksploatavimas buvo labai išaugęs. Visai išimtinai amerikiečių rankose yra naftos šaltiniai **Bachreins** pakrašty ir salose taip pat prie Persijos įlankos. Čia iš šaltinių nafta tiesiog nuvedama į tanklaivius ir eina į Afriką, Australiją, Nauj. Zelandiją. 1931 m. buvo gauta tik 73.000 to., o 1939 m. jau prašoko 1 mil. to. Paskutiniuoju laiku eksploatacija sumažėjo matomai dėl priešpriešais išaugusių Saudi-Arabijos šaltinių.

Britų Imerija daugiausia turi verstis svetimu žibalu. Pati D. Britanija visai neturi jokių šaltinių, o gaunamas jos dominijose žibalas sudaro tik 8% viso jos pareikalavimo. Tačiau savo kapitalais Britų Imperija dalyvauja net 20% pasaulinėje naftos produkcijoje. 4% savo pareikalavimo gauna hidralizacijos keliu iš akmens anglies Billinghome.

D. Britanija Britų Indijoje ir Burmoje gauna apie 1,46 mil. to., be to dar gauna iš Assamo, Pundjabo, Britų Borneo, kur Seria rajone 1936 m. gauta 450.000 to. Savo kapitalais Britanija dalyvauja Olandų Indijos naftos eksploatacijoj, ypač garsiame Tarakano rajone. Be to ji įsiskverbusi ir Egipte neseniai surastuose Ras Gharib laukuose. Iš didžiausių Britų Imperijos šaltinių yra Trinidado sala, kur 1938 m. buvo gaunama apie 2,5 mil. to. Šiaip jau ji įsiveždavo žibalo iš Venezuelos, Irano, USA, Irako, Rumunijos. Didžiausią suorganizuotos naftos dalį britai sunaudoja savo laivams, kurių 1939 m. 54% jau buvo apkūrenama žibalu.

Naftos rezervais ir eksploatacija dar pasižymėjo **Argentina,** kur naftos daugiausia gaunama Comodore Rivadavia rajone (Patagonijoje) iš kur tiesiog pompuojama į tanklaivius. Peruvos ir Kolumbijos nafta jau buvo minėta. Pirmoji jos turi Labrea ir Negritos rajone, o Kolumbija — Barras la Bermeja rajone. Abiejose valstybėse nafta didelėje daugumoje yra amerikiečių žinioje.

Apskritai, paėmus žibalo pasaulinę produkciją atskirais kraštais gausime tokį vaizdą: (pagal „Shell" Transport and Trading Co., 1945 m. milijonais tonų).

	1938 m.	1945 m.
Jungtinės Amerikos Valstybės	170,69	244,58
Venezuela (JAV)	28,11	47,16
Sov. Sąjunga	30,11	25,50
Iranas	10,36	17,11
Meksika	5,52	6,13
Rumunija	6,87	4,78
Irakas	4,37	4,35
Argentina	2,41	3,26
Kolumbija	3,12	3,23
Trinidado sala	2,58	3,08
Saudi-Arabija	0,07	2,85
Peruva	2,22	1,93
Olandų Indija	7,39	1,36
Egiptas	0,23	1,34
Bachreino p.	1,13	1,00
Kanada	0,90	0,89
Britų Borneo	0,91	0,30
Britų Indija ir Burma	1,46	0,36
Kiti kraštai	2,08	2,79
Viso	280,53	372,00

Naftos pareikalavimas tolydžio auga ir manoma, kad 1965 m. pasieks 527,3 mil. tonų. Jau dabar nafta sudaro 20% visų pasaulinės energijos šaltinių, o pav. USA iš naftos gaunamoji energija jau prašoka 35%. Jau 1930 m. laivų buvo varoma žibalu: USA — 65%, Norvegijoje — 59,2%, Danijoje — 46,6%, Olandijoje — 51,6%, D. Britanijoje — 39,5% (1939 — 54%). Kaip matome iš D Britanijos pavyzdžio, naftos suvartojimas laivininkystėje sparčiai auga ir ypač karo laivyne, kuris beveik išimtinai apkūrenamas skystu kuru. O kur apie 40 mil. pasaulio automobilių (1937 m.) ir nepaprastai išaugusi aviacija.

Finansinės naftos kontrolės atžvilgiu pirmauja USA — 68%, SSSR — 11%, Olandija — 9%, D. Britanija — 8%, mišrūs savininkai — 4%. Taigi pajėgiausias moderniškiausias kraštas yra USA, kuris savo finansine įtaka praneša visas kitas valstybes kartu paėmus.

3. Vandens jėgos ir jų panaudojimas.

Ūkininkaujantis žmogus jau seniai pradėjo naudoti vandens jėgą. Tačiau vandens panaudojimas pradėjo sparčiai augti tik su industrializacija ir moderniąja civilizacja. Vandens jėgos šaltiniai yra patys patogiausi. Anglies ar naftos energija suvartojama negrąžinamai, tuo tarpu vandens energija yra nežūstanti. Upės beveik amžinai teka ir diena iš dienos, mėnuo iš mėnesių, metai iš metų neša su savim paslėptos energijos kiekius. Mūsų planetoje vandens cirkuliacija amžinai kartojasi, ir todėl vandens energijos panaudojimas yra pats pigiausias ir patogiausias. Todėl nuo 19 a. vidurio vandens jėgos panaudojimas vis sparčiau pradėjo pasireikšti ir rasti pritaikymo garo mašinose, garlaiviuose, kitame transporte, ūkyje, kalnų ir kitoje pramonėje. Vandens jėgą pritaikius elektros gamyboje ir transmisijų pagalba galint elektros energiją perkelti į bet kurią vietą ir formą, vandens jėga gavo nepaprastos reikšmės ir virto talkininku arba pakaitalu anglies ir naftos jėgai. Visi moderniški kraštai gyvai susirūpino vandens jėgų išnaudojimu, net ir tie, kurie turi pakankamai anglies arba naftos. Aukštos civilizacijos kraštai beveik visus savo jėgos rezervus įjungė į darbą — energijos gamybą. Tas ypač tenka pasakyti apie Šveicariją, neturėdama nei akmens anglies nei naftos, tapo pirmaeiliu pramonės kraštu tik didelėje daugumoje „baltojo anglies" — vandens jėgos dėka.

Žemiau dedamieji daviniai parodo pajungtas vandens jėgas ir apskaičiuojamas, bet nepajungtas. Apskaičiavimai padaryti pagal naturalų tekančių vandenų kritimą, imant dėmesin minimalinius tekančio vandens debitus. Modernioji technika pylimų, užtvankų, vagų reguliacijos pagalba gali vandens jėgą dar daugiau padidinti.

	Pajungtos vandens jėgos (1000 PS)	Įvertintos (1000 PS)
Visa Žemė	**60.000**	**671.000**
Šiaurinė Amerika	**26.000**	**77.000**
USA	17.100	33.500
Kanada	7.900	25.500
Pietų Amerika	**1.100**	**74.000**
Brazilija	700	36.000
Europa	**27.200**	**74.000**
Prancūzija	5.200	6.000
Italija	6.000	5.400
Norvegija	2.900	16.000
Šveicarija	2.800	3.600
Vokietija	2.500	2.000
Švedija	1.800	4.000
Ispanija	1.400	5.700
Austrija	1.000	1.500
Suomija	440	2.500
Europos Rusija	1.400	14.000
Azija	**5.400**	**148.000**
Japonija	4.200	7.200
Britų Indija	500	39.000
Azijos Rusija	77	54.000
Afrika	**175**	**274.000**
Australija ir Okeanija	**600**	**24.000**

Iš lentelės matyti, kad vandens jėgą daugiausia išnaudoja aukštos civilizacijos kraštai. Iš viso tėra išnaudojama tik apie 10%. Afrika, Azija, Pietų Amerika yra dar labiausiai atsilikusios, nors turi nepaprastai didelius vandens energijos rezervus.

4. Bendra didžiųjų valstybių resursų apžvalga ir jų regionalinis pasiskirstymas

Techniškasis amžius remiasi energijos versmėmis. Valstybės, kurios turi suorganizavę daug energijos resursų yra galingesnės ir jų svoris žmonijos gyvenime yra žymiai svaresnis ir reikšmingesnis. Iš anglies, naftos, vandens ir elektros gaunamos jėgos yra pagrindinė bazė visokeriopai pramonei, transportui ir kitoms valstybių ūkinio gyvenimo šakoms.

Žemiau duodamoji lentelė parodo gaunamas iš įvairių versmių jėgas svarbesniuose pramonės kraštuose 1939 m.

	Anglis	Nafta	Vandens jėga	Elektros jėga
	mil. to.	mil. Barelių	mil. PS	bilijonai kilovatvalandų
USA	458	1.277	17,1	121,0
Kanada	15	3	7,9	27,6
D. Britanija	237	0	0,4	23,0
Vokietija ir Čekoslovakija	269	?	3,8	56,0
Prancūzija	44	0	5,3	17,6
Italija	0,3	0	6,0	15,0
Lenkija	133	3	0,02	3,3
Belgija	30	0	0,03	5,5
Olandija	14	0	0,01	2,6
Švedija	0,5	0	1,9	8,0
SSSR	127	199	1,5	32,8
Japonija	24	2	4,2	26,7

Šiuose apskaičiavimuose yra įtraukta ir elktros jėga. Pervedimas bet kurios energijos į elektros energiją buvo nepaprastai reikšmingas įvykis. Elektros energija gaunama iš akmens anglies, vandens jėgos, naftos, elektra labai praturtino žmonijos techniškąjį pajėgumą.

Dabar jeigu paimisime jėgų išteklius procentais, tai 7 didžiųjų pramonės valstybių procentinis jėgų paskirstymas sudarys tokį vaizdą:

	Elektra	Anglis	Vandens jėga	Nafta
USA	35,5	34,5	29,5	60,0
D. Britanija	6,5	19,5	0,9 (?)	0,0
Vokietija	10,5	12,5	5,0	0,0
SSSR	7,5	9,0	2,0	11,5
Prancūzija	4,5	4,0	8,0	0,0
Japonija	6,5	3,0	7,5	0,0
Italija	4,0	0,0	10,5	0,0

Šių jėgų procentinis pasiskirstymas aiškiai parodo, kokį didelį pranašumą sudaro JAV prieš kitus kraštus. Tiesa, kad čia pirmoje ir antroje lentelėje patiekti daviniai dar yra paimti iš 1938—39 m., taigi prieš pat karą ir dabar yra įvykę kai kurių nukrypimų, tačiau labai žymiai šių santykių nekeičia, o karui pasibaigus vėl ši lygvara normalizuojasi, žinoma, išskyrus Vokietiją, kur pasikeitimai yra žymiai didesni ir tuo tarpu paskirstyti tarp keturių didžiųjų.

*

Jei pažvelgsime aplamai į pramonės koncentraciją, kuri maždaug atitinka ir jėgų paskirstymą, tai rasime, kad pramonė sudaro tokius regionus: Šiaurinės Amerikos rytinė-centralinė dalis, Vakarinė ir Centrinė Europa, Pietryčių Azija, SSSR ir kiti regionai, jau žymiai mažesni ir ne taip efektingi. Šiuose rajonuose yra daugiausia pagaminama ir geležies ir plieno. Todėl čia yra sukoncentruota ir svarbiausios ginklų kalvės. Tai yra ne vien taikos ir gero gyvenimo kūrimo židiniai, bet taip pat ir žmonių nelaimių versmės. Techniškasis amžius čia taria savo palaimos ar pragaišties žodžius. Faktiškai techniškasis amžius turėtų garantuoti žmonijai materialinę gerovę. Karai nūdieniniais laikais neturi jokio pateisinimo. Senesnių amžių karai nenaikindavo tiek materialinių gėrybių, laimėjimų ar prlaimėjimų atvejais pasikeisdavo tik kraštų savininkai. Dabar tiek laimėjusieji, tiek pralaimėjusieji kraštai patenka į skurdą ir praranda daug materialinių gėrybių. Ateinančių karų prasmė, jei jų dar bus, bus tik viena — kas vadovaus žemei techniškojo amžiaus gadynėje. Techniškas amžius yra nugalėjęs erdvę ir laiką. Iš vieno kontinento pasiekti kitą dabar yra žymiai lengviau, kaip, sakysim, Vytauto laikais iš vieno dvaro pasiekti kiek atokiau esantį kitą dvarą. Vytautui iš Trakų pasiekti Jogailą Krokuvoje buvo nepalyginamai sunkiau, kaip, sakysime, Trumanui susitikti su Stalinu. Žemė liko permaža, kad joje nekliudomai galėte egzistuoti kelios valdžios ir kelios net priešingos valios. Evangelijos pranašystė, kad bus viena Avidė ir vienas Ganytojas, tapo suprantamu ateities gyvenimo reikalavimu.

Atrodo, kad pirmiausia techniškojo amžiaus žmogus bandys vienos valdžios žemėje klausimą spręsti. Jam jį išspręsti nepajėgus, jis turės suklupti ties Evangelijos pranašystės sprendimu.

LITERATŪRA

* Liepos 2 d. Hermannas Hessė, Nobelio premijos laureatas, kukliai atšventė savo 70 metų amžiaus sukaktį. Ta proga jis paskelbtas gimtojo Calwų miestelio (Würtemberge) garbės piliečiu. Svarbiausias mūsų amžiaus uždavinys, sako Hessė, kovoti prieš dvigubą beprotybę: prieš technikos ir prieš perdėto nacionalizmo, pavertusias po dviejų paskutinių karų pasaulį griuvėsiais. Į šitą kovą turi sutartinai dėtis visi taurios dvasios europiečiai.

Visa Nobelio laureato Hermanno Hessės lyrika išleidžiama vienu leidiniu, pavadintu „Eilėraščiai". Leidžia Sahrkamp leidykla Berlyne.

* Anglų rašytojas Somerset Maugham baigia spausdinti paskutinį romaną „Katalina" ir žada daugiau visai neberašyti. Gyvenimą baigti ruošiasi prancūzų „Žydriojoj pakrantėj".

* G. B. Schaw liepos 26 d. sulaukė 91 metų amžiaus. Ta proga savo pjesei „Atgal į Matūzelį" jis parašė įvado žodį, kuriame taip samprotauja: „Kūniškai aš silpstu. Mano juslės, judrumas, atmintis taip pat smarkiai nyksta, jog iš manęs su laiku, jei dar ilgiau gyvensiu, bepaliks bejėgis paliegęs žmogelis. Tačiau visai priešingai yra su mano dvasinėmis galiomis: jos nuolatos auga, nes mano troškimas žinoti ir pažinti yra stipresnis, nei buvo kada nors kitados."

* Tarp Šveicarijos ir Vokietijos netrukus numatoma leisti laisvai keistis knygomis. Anglų valdžia pirkti vokiečiams reikalingų knygų Anglijoje paskyrė 40.000 svarų sterlingų kreditą.

* Prancūzų zonoje Thesaurus leidykla Baden-Badene pradėjo leisti pigiausiais leidiniais pasaulinės literatūros šedevrus. Pirmoj eilėj išleistas Goethės „Faustas", paskiau Homero „Odisėja" ir kt.

* Amerikiečiai Wiesbadene atidarė iš eilės dvidešimtąją biblioteką, skirtą amerikiečių autoriams susipažinti su vokiečių skaitytojais. Į ją dar šiemet atsiųs šveicarai apie 2.000 veikalų ir 1.000 amerikiečiai.

* Koblence žydai įsteigė pirmąją Vokietijoj savo leidyklą, pavadintą „Humanitas" vardu. Leidykla pirmoj eilėj spausdins nacių 1933 m. sudegintas žydų autorių knygas ir leis žurnalą „Žydų žinija".

* Prancūzų humoristų akademija šiemet didžiąją premiją už geriausią humoro veikalą paskyrė prancūzų rašytojui Jean Paul Lacroix už jo romaną „Je suis un obolique" („Aš esu tas, kuris nežino, ko jis nori").

* Horsto Wolframo Geislerio „Lengvo gyvenimo istorija", kitaip vadinama dar „Der liebe Augustin", amerikiečių įtraukta į pavyzdinę mokyklinę lektūrą, kaip puikiai pavaizduojanti kultūrinį gyvenimą ir žmonių buitį aplink Bodeno ežerą. Minimasis veikalas išverstas į visą eilę svetimų kalbų. Dabar jis Murnau miestely išleidžiamas naujų leidimu vokiškai ir jau yra pasiekęs 600.000 egz tiražą.

* New Yorke mirė žymus vokiečių žurnalistas ir literatas René Kraus, dirbęs prie Stresemanno vokiečių užs. reikalų ministerijoj ir prie Schuschniggo vadovavęs Austrijos užsienio spaudos skyriui. Po aneksijos buvo Gestapo suimtas, bet vėliau pro Šveicariją paspruko į Ameriką, kur išleido garsiąją knygą „Vyrai aplink Churchillį" ir kt. veikalus.

* Faberio Meno ir literatūros antikvariatas Miunchene paskelbė senų raštų varžytines, per kurias už Propyläen meno istoriją buvo įkelta 26.000 RM. kaina, už Biblia Latina net 44.000 RM, už Beethoveno devintosios pirmąjį leidinį — 16.000, Rembrandto paveikslo „Eunucho krikštas" atspaudą 11.000, Delacroix grafinį kūrinį „Faustas" — 22.500 RM etc.

* Per senų leidinių varžytines Londone buvo parduota Gutenbergo Biblija už 22.000 svarų sterlingų. Tą 1455 Mainze atspaustą leidinį anglai įsigijo 1884 m. už 6.000 svarų. Tai pirmoji knyga, atspausta judomaisiais metaliniais įtaisais.

* Amerikiečių literatūros istorikas Eduardas Roditis per Berlyno radiją davė išsamią amerikiečių literatūros apžvalgą, pažymėdamas, kad modernusis jų romanas remiasi realizmu ir Cooperio ir Beechler — Stowe („Dėdės Tomo lūšnelė") protestais; iš kitos pusės jis pasisavino E. Poės misticizmą ir vaidinius, sudarančius pagrindines sąlygas amerikiečių romanui tarpti. Vėliau į romaną buvo įjungtos dar Freudo psichoanalitinės teorijos. Tas iš vienos pusės nepaprastas realumas, net natūralumas, iš kitos — svajingumas ir nekonkretumas atsiliepė net į Hollywoodo filmų gamybą, kur buvo išleistos į apyvartą tokios filmos, kaip „Aš vedžiau raganą", „Sapnas be galo" ir kt. Iš tų alegorinių — mistinių polėkių išsimušė socialistinė literatūra su Teod. Dreiseriu priešaky. Tai rodo kad ir nuolatos auganti Thorntono Wilderio įtaka.

Modernusis amerikiečių romanas pasisako taip pat prieš pesimizmą ir perdėtą kankinį individualizmą, ypač stipriai po Pirmojo pasaulinio karo atstovautą Faulknerio. Jaunoji amerikiečių rašytojų karta yra pasukusi naujojo humanizmo kryptimi ir čia ieško iš visokių negerovių išeities. Kelius jiems praskynė Katarinos Ann Porters žmoniškumas ir Roberto Penn Warrenzo klasicismas. Modernioji amerikiečių kūryba vėl artėja į Dantės, Racine'o ir Goethės kūrybą, nes joje jauti plazdant gyvastingąjį dvasinį universitas.

* Goethės 200 metų gimimo sukakčiai paminėti šveicarų Artenesis leidykla Züriche ruošiasi išleisti visus Goethės raštus, kurių bus 25 tomai.

* Šiemetinė prancūzų nuotykių romano premija už geriausią tos rūšies veikalą paskirta (iš eilės jau 12 kartą) Erikui Certonui ir Armandui Ziversui už jų romaną „Vidurnakčio gauja".

MENAS

* Beurone mirė pasižymėjęs vokiečių tapytojas vienuolis Willibrordas Verkadė. Tai buvo būdingas praeities tapytojas.

Visi Paryžiaus, priėmusio į savo eiles jauną olandą Hüveną, menininkai ir rašytojai puikiai suprato, ką reiškia Brunière žodžiai, kai jis paskelbė „Pozityvinių mokslų bankrotą". Des fin de siècle intelektualai atrado imanenciją, rašytojai — paslaptį, tapytojai — simbolį. Tuo dvasinio renesanso keliu veikiai pasuko jaunas Janas Verkadė, galiausiai savo dvasinius klaidžiojimus apvainikavęs stipriu tapytojo teptuku ir vienuolio abitu. Ypač daug padėjo jam persilaužti Ed. Schures teosofija, tapybiniais terminais jam perteikta garsiojo menininkų draugo Sérusier. Tačiau teosofija nenumaldė jo neramios sielos, pilnutinio gyvenimo jam nedavė nė protestantizmas, jį matė Verkadė tik katalikybėj, todėl galiausiai ir nusprendė apsikrikštyti, nes krikštas jam reiškė kelią į tobulybę.

Savo antrojoj išpažinimų knygoj, pavadintoj „Paskatas į tobulybę", jis leidžia giliai įžvelgti į šių dienų vienuolio išvidinį dvasios pasaulį. Nors kai kas ir apgailestauja, kad jis antrojoj savo gyvenimo pusėj teptuką pakeitė rašytojo plunksna, tačiau savo duoklę menui Verkadė ir taip yra su kaupu atidavęs. Tapytojo karjerą jis pradėjo tuo metu, kai Paryžiaus tapybos studijos iš impresionizmo pasuko į simbolizmą. Nuo 1894 m., gerai įsigilinęs į Monte Cassino ir Beurono šedevrus, jis atsideda bažnytinei tapybai. Šito décorateur austėre talentą gerai pavaizduoja kad ir du freskai, padaryti Vienos karmelitų bažnyčiai. Bažnytinė tapyba sudarė sąlygas jo talentui atsiskleisti, o vienuolinis uždarumas ir vienatvė kaip tik jį pagilino ir išbaigė.

* Pirmą kartą po šio karo prancūzų menininkė atvyko su gastrolėmis į Britų zoną Vokietijoje. Tai buvo jauna pianistė Monique Haas, koncertavusi Hamburge.

* Paryžiuj mirė tapytojas Albert Marquet, vienas iš talentingiausių šių dienų prancūzų tapytojų, kurio paveikslai kadais buvo išstatyti drauge su kitų kūriniais reprezentacinėj prancūzų meno parodoj Kaune.

* Miunchene, Nacionalinio meno muziejaus būste, išstatytoji kinų meno paroda sukėlė gyvą tarp menininkų susidomėjimą. Paroda vaizdžiai parodo, koks skirtumas tarp Vakarų ir Rytų pasaulių mene.

* Prancūzų karinės valdžios kultūrinio skyriaus šefas gen. Noiret Berlyne atidarė prancūzų plastinio meno parodą, vaizduojančią prancūzų meno išeitą kelią nuo Rodino iki Renoir, Degas, surrealistų ir kt. Rodino išstatyti 88 paveikslai, akvarelės ir piešiniai.

* Olandų vyriausybės iniciatyva buvo suruošta plati Van Gogho kūrybos paroda, pavaizduojanti visą jo genijų, pradedant tamsiais skausmingais kalnų darbininkų gyvenimo vaizdais, baigiant saulėtaisiais Pietų Prancūzijos paveikslais.

Žymiausia ir išsamiausia Van Gogho paveikslų paroda buvo suruošta Ženevoje, kur buvo išstatyti 172 jo įvairūs darbai.

* Leonardo da Vinci, „Paskutinė Vakarienė", kad taip smarkiai negestų ir būtų apsaugota nuo visokių klimatinių įtakų, gavo specialų saugomąjį aparatą panašų į stiklinę sieną, įtaisytą su šviestuvais keli metrai nuo paties fresko.

* Kristaus kančios vaidinimams Oberamergau miestelyje, kurie numatyti vėl pradėti 1950 m., ruošiamasi su visu atsidėjimu. Birželio 22 d. buvo suvaidintas Eckerto „Sūnus palaidūnas". Žymi artistų dalis dar tebėra nepaleisti iš karo nelaisvės. Jei jie lig laiku negrįš, vaidinimus 1950 m. vargu bus galima pradėti, nes jiems reikia nemaža laiko gerai pasiruošti. Paskutinį vaidinimą 1934 m. aplankė per 400.000 žmonių, iš jų 130.000 užsieniečių. Lankytojams priimti numatoma įtaisyti naujas sodybas.

* „Miuncheno vasara" gražiausiai buvo reprezentuota menininkėmis iškilmėmis Nymphenburge, taip pat Deutsches Museum būste. Iškilmės buvo baigtos Miuncheno Filharmonikų sugriežta Devintąja. Jie iš viso davė 36 koncertus, tarp jų 9 Brucknerio, taip pat pridėjo Mahlerio Septintąją simfoniją. Tarp svečių dirigentų pasirodė Furtwängleris, Weissbachas, Agopas ir Jochumas. Vals. opera pasirodė naujai su „Walküre" ir „Bernauerin" premjeromis. Be klasikų, duodami ir modernistai: Pistonas, Stravinskis, Hindemithas, Šeštakovičius.

* Maskvos koncervatorija ryšium su kompozitoriaus 50 metų mirties sukaktimi suruošė Brahmso ciklą. Buvo atlikti visi jo veikalai, išskyrus vokiškąjį Requiem ir jo vokietines dainas.

* Pagal V. Hugo romaną „Ruyblas" statoma filma su Daniele Darrieux. Nobelio laureatė Sigrid Undsed pati prižiūri Hollywoode statomą pagal jos romaną filmą „Kristina, Lawrenco duktė".

Netrukus išvysime filmoje Ambre, taip pat Doriano Grayaus paveikslą. Briuselyje baigta pagal prancūzų versiją filma „Įsikūnijęs velnias", o amerikiečiai pastatė filmą iš ispanų pilietinio karo metų, pavadintą pagal amerikiečių rašytojo Ernesto Hemingvayaus romaną „Kam skamba mirusiųjų varpai". Jos pagrindan padėta anglų rašytojo Johno Donne mintis, kad kiekvienas žmogus sudaro visatos dalelytę, ir jo mirtis menkina taip pat mano buitį. Todėl aš neklausiu, kam skambina mirusiųjų varpai, nes žinau, kad jie skambina man pačiam. Hemingvaus ispanų pilietinio karo metu buvo Madride „New York Times" korespondentas ir visą jo šiurpumą, pareikalavusį apie milijoną žmonių gyvybių, matė pats savo akimis. Todėl ir filma ispanų pilietinį karą pavaizduoja veik tobulai. Saw Woodo pastatymas irgi vykęs, lygiai, kaip kad Ingridos Bergmnn pakvietimas svarbiausiam vaidmeniui.

Apskritai, tenka pasakyti, jog, išsisėmus ir sulėkštėjus filmų autorių tematikai, pasukta visai gera kryptimi — duoti kiek galint daugiau įfilmuotų pasaulinių rašytojų kūrinių. Tiktai drauge kyla baimė, kad nebūtų per daug iškreipta jų mintis, kaip kad jau yra su kaikuriais iš jų atsitikę. Pasaulinių rašytojų šedevrų filmoje duos ypač gausiai prancūzų, amerikiečių ir anglų filmų magnatai.

* Per tarptautinį filmų festivalį Locarno mieste, Šveicarijoje, vokiečiai pasirodė su pirma po šio karo pagaminta filma „Tais laikais", parašyta pagal Käutnerio scenarijų. Joj vaizduojamas simboliškai vokiečių gyvenimas Hitlerio režimo metu.

* Filmų studija Vienos mieste stato filmą, pavadintą „20—ji liepos", vaizduojančią ruoštąjį prieš Hitlerį sąmokslą. Filma statoma pagal to paties vardo Aleksandro Lernet — Holenia novelę, neseniai pasirodžiusią Konstancoj leidžiamam laikrašty „Die Erzählung".

— „Farrebique". Abi filmos pastatytos be profesionalų filmų artistų ir filmos žvaigždžių, o už pastarąją paskirta net pati didžioji prancūzų filmų premija.

„Farrebique" imta iš sodžiaus buities ir parodo didelę gamtos ir žmogaus darną, primenančią iš dalies italų rašytojo Silonės „Duoną ir vyną". Pagrindinė veikalo mintis: ūkininko soda yra ne suma jo žemių, bet suma aukų, sudėtų jai padaryti našiai, tai himnas žemės meilei.

Italo Sicos filma primena iš dalies rusų „Kelią į naują gyvenimą" ir rodo šiurpų italų benamių vaikų tragizmą. Tačiau kartu tai yra žiaurus kaltinimas ir mūsų nūdienei civilizacijai.

MOKSLAS

Logoterapija

Pereitais metais Vienoje pasirodė dėmesio vertas veikalas: Dr. Viktor E. Frankl. „Ärztliche Seelsorge". (Verlag Franz Deuticke, Wien) Jo autorius, Vienos miesto poliklinikos neurologinio skyriaus vedėjas, imasi naujos, lig šiol dar niekeno preciziškiau nepurentos mokslinės dirvos, pavadintos nauju vadinamosios logoterapijos vardu.

To žygio imtis paskatino padarytoji, palyginus, didelė psichoterapijoj pažanga, atmetanti principą, kad žmogus tėra tiktai „sudaiktinta antropologinių stebėjimų ir tyrinėjimų karikatūra". Priešingai, įsiskverbę į žmogaus dvasios gelmes, į jo egzistencijos paslaptis, ten užtinkame naujas, nepaprastai plačias perspektyvas, ligi šiol gydytojams ir mokslininkams sudariusias „tuščią erdvę". Pasirodo, ir čia gydytojas, jei tiktai yra išmaningas ir gerai pažįsta žmogaus dvasinį gyvenimą, jo psichologiją, gali nepaprastai daug pacientui padėti.

Šios rūšies psichoterapijoj tenka nugalėti visą eilę psichologinių kliūčių, taip pat pervaryti per aštrią kritiką ligi šiol vyravusius sociologinius ir biologinius dėsnius. „Tiktai ten, kur žmogus išsivaduoja nuo biologinių ir sociologinių arba psichologinių ryšių, nebūdamas priverstas jų aklai klausyti, prasideda jo moralinis atsakingumas ir galia apsispręsti." Dvasinė psichoterapija, arba logoterapija, kaip kad ją autorius vadina, anksčiau praktikoj vartota nesąmoningai, dabar jau aiškiai formuluojama, sudarydama psichoterapijoj posūkį į egzistencijos analizę ir vainikuodama jį žmogiškosios buities ir žmogiškojo atsakingumo analize. „Žmogum būti reiškia turėti savisąmonę ir justi savo žmogišką atsakingumą", skelbia autorius.

Lagoterapija rūpinasi žmonėmis, kenčiančiais sielos kančias, kurie klinine prasme nėra laikomi ligoniais, o vis dėlto tokie yra dvasine prasme. Tokiems pacientams ypačiai svarbus gyvenimo prasmės klausimas, nepaprastai pasidaręs aktualus po šio karo ir su savimi atnešęs visą eilę dvasinių negerovių. Veikalo autorius savo stebėjimais ir mokslinėmis išvadomis išmuša iš po kojų pagrindą etiniam skepticizmui ir nihilizmui. Jam savo vietą pasaulyje ir savo pareigą žinąs mažas žmogelis yra vertingesnis už didelį valstybės vyrą, tą pareigą apleidžiantį. Iš viso, autoriaus įsitikinimu, mes pervertiname medžiaginį, fizinį pasaulį, nustumdami į antrąją vietą dvasinį, kuris iš tikro yra kur kas vertingesnis. Jam nieko nėra gražiau kaip žmogus, kuris turi sąžinę ir jaučia savo kaip žmogaus atsakingumą. „Iš visų tikrų dalykų tikriausias yra sąžinė", kažkas pasakė, ir niekas negali suteikti sąžiningam žmogui tokio džiaugsmo, nei gražiausias saulėleidis, nei žavėjimasis nuostabiausiu meno kūriniu, kaip kad jo savisąmonė, aiškiausiai skelbianti, jog žmogaus gyvenimas nėra be prasmės.

O kai tą gyvenimo prasmės klausimą perkeliame toliau, į visą pasaulio visatos sąrangą, savaime kyla klausimas, ar už šio mūsų regimojo ir juslimi patiriamojo pasaulio nėra kito, aukštesnio. Čia tada prasideda logoterapijos problemos. Gydytojams psichoterapentams rūpi aiškiai nustatyti ribas, kur prasideda medicina, o kur jau eina filosofija. Ligi šiol ta sritis buvo dar „niekeno žemė". Ir vis dėlto — kokia nuostabi, kiek daug naujų galimybių ir vilčių žadantil

---

* Austrijos mokslų akademija ruošia didžiulį mokslinį žodyną, kuris bus tam tikros rūšies mokslinė enciklopedija. Pirmieji jo tomai jau pasirodė apyvartoje.

* Oldenburge buvo sušauktas žurnalistų kongresas, kuriame dalyvavo amerikiečių, britų ir prancūzų spaudos atstovai ir drauge su 40 vokiečių diskutavo Prancūzijos-Vokietijos klausimų kompleksą. Prancūzų delegacijos šefas Bonnafu galiausiai pareiškė, kad Prancūzija, norėdama parodyti žmogaus žmogui pasitikėjimą, sutinka įsileisti vokiečių kilmės emigrantus.

* Amerikiečių valdžia svarstė klausimą, kaip sustiprinti vokiečių ir amerikiečių mokslinius ir kultūrinius ryšius. Rinktiniams mokslo, meno, religinio gyvenimo atstovams bus sudaryta proga pusę metų pagyventi Amerikoje ir susipažinti su jos gyvenimu, o amerikiečiams — Vokietijoje.

* Vašingtone posėdžiavo tarptautinis radijo kongresas. Nustatytos naujos radijo stočių bangos ir sutartiniai ženklai. Paskutinis tos rūšies kongresas buvo 1938 m. Kairo mieste Egipte.

* Į Bremeną atvyko du vieni iš žymiausių amerikiečių pedagogikos autoritetų, būtent Dr. Baxter ir Dr. Linch. Jų paskirtis padėti parengti vokiečių pedagogams naują auklėjimo programą. Dr. Baxter yra parašiusi apie jaunimo auklėjimą visą eilę veikalų. Amerikiečiai, norėdami tarp įvairių tautų jaunimo padaryti dar glaudesnius santykius, ruošiasi įruošti savotiškas jaunimo stovyklas ant ekskursinių laivų, kurie aplankys ir Vokietijos uostus. Vasarą Prahoj ruošiamas pasaulinis jaunimo susitikimas, kuriame dalyvaus apie 10.000 jaunimo ir profesūros atstovų. Pakviesti ir vokiečiai.

* Unesco sudarė tam tikrą organizaciją, kuri padės kurti sugriautuose Europos kraštuose mokyklas ir mokslo įstaigas. Tam tikslui paskirta 100 milijonų dolerių suma. Pradėta jau pirkti mokslo priemonės, spausdinti vadovėliai, mokslo veikalai etc.

* Unesco šiuo metu yra patekęs tarp dviejų ideologijų — Rytų ir Vakarų — kurios trukdo kaip reikiant vykdyti jos pagrindinius uždavinius. Jais Unesco yra pasirašiusi šiuos: 1. atstatyti sugriautus kultūros ir auklėjimo centrus, 2. sumažinti analfabetizmą, 3. reviduoti mokslo knygas ir vadovėlius, 4. pašalinti kliūtis keistis tarptautinėmis idėjomis ir sustiprinti masėms skirtą informaciją. Unesco centras yra Paryžiuje, jos gen. direktorium išrinktas britų mokslininkas Huxley. 1947 m. Meksikoj šaukiamas visuotinis suvažiavimas, kuris parodys, kuriais keliais nueis Unesco, dabar pakliuvusi tarp kryžminės ideologijų ugnies.

* Meinmeyeris Miunchene gavo leidimą leisti naujas knygas. Daugiausia leis mokslinę literatūrą. Pirmoj eilėj leidžiamas veikalas apie Miuncheno statinius.

* Miunchene atidaryta „liaudies observatorija", vadovaujama P. G. Westphalio. Ji įtaisyta ant vieno bunkerio stogo Rosenheimerstr.

* Frankfurte ir Miunchene skaitė paskaitas anglų sociologas prof. Haylkas, Amerikoj išgarsėjęs savo knyga „Kelias į vergiją". Skaitė tema „Demokratija ir planingas ūkininkavimas".

* Mettenhausene mirė pasižymėjęs vokiečių fizikas Nobelio premijos laureatas prof. Ph. Lenardas, vad. „vokiečių fizikos" kūrėjas, pasisakęs visu griežtumu prieš Einsteino teorijas.

* Gen. Eisenhoveris, kitais metais pasitraukęs iš JAV kariuomenės, užims Kolumbijos universiteto rektoriaus vietą.

* Tarptautinės kosmologų draugijos pirmininkas Dr. Maurice Faure rūpinasi įsteigti Nicoje vad. „pasaulininkų vienuolyną", kuriame visų sričių mokslininkai galėtų toli nuo pasaulio triukšmo geriausiai atsidėti moksliniams tyrinėjimams.

— IVYKIAI IR ŽMONĖS —

„III Reicho dievų sutemos"

Po Didžiojo karo žmonės užėmę kvapą skaitė „tigro" Clemenso, Besiedovskio ir kt. atsiminimus. Po šio karo daug naujos į pasaulinius įvykius šviesos įneša W. Churchillo, kurie atiduoti spausdinti Amerikoje, atsiminimai, Bulitto, Ciano dienoraščiai, lenkų ambasadoriaus Vašingtone Ciechanovskio ir kt. memuarai. Memurarų literatūrą ypač praturtino prancūzai, kurie, be jų, dar savo kultūros filosofijos essay ir psichologiniais romanais šiuo metu ir yra daugiausia prie pasaulinės literatūros lobyno praturtinimo prisidėję. Ambasadorius Léon Noël paskelbė savo „L'agression allemande contre la Palogne", ambasadorius Paul Cambon savo „Correspondence" 3 tomą, pasiuntinys R. de Dampierre „L'équikée d'une légation de France" ir galiausiai A. François — Poncet vertingus „Souvenirs d'une Ambassade ą Berlin".

Jų autorius septynis metus ėjęs ambasadoriaus pareigas III Reicho sostinėje, vaizdžiai aprašo „III Reicho dievų sutemas' ir mėginimus pačią paskutinę minutę išgelbėti pasauliui tai, ką dar buvo galima išgelbėti. Tačiau iš tų pastangų, visi tai žino, nieko neišėjo. Savo „suvenyrus" autorius suskirsto į 13 skirsnių, kurių turinį nusako jau pačios jų antraštės. Tai — Kancleris Brüningas; Papenas ir Schleicheris; Svetimas tikrovei hitlerizmas; Hitleris valdžioj; Sprendžiamieji metai; Atstatymas vokiečių Wehrmachto; Locarno galas; Žaidimai, šventės, vizitai; v. Fritsch patenka į nemalonę; Hitleris ir Mussolinis; Miuncheno konferencija; Paskutinis susitikimas su Hitleriu; Vanagų lizdas; Hitleris, velnio apsėstatis. Autorius, pavaizdavęs su kaleidoskopiniu greičiu visą eilę žinomųjų įvykių, ypač su dėmesiu seka karo įvykių eigą, pažymėdamas, jog be fašizmo pagalbos Hitleris nebūtų į minimąją avantiūrą leidęsis. Miuncheno konferenciją ir Čekoslovakijos pagrobimą Hitleris laikė savo triumfo viršūne, tačiau iš tikro buvo visai priešingai: minimieji įvykiai galutinai įtikino anglus jog su Hitleriu nebus įmanoma sugyventi, todėl jie nusprendė bet kokia kaina Hitlerį ir jo režimą sunaikinti.

Ypač vaizdūs ir būdingi, nors čia škiciškai duoti, tuometinių Vokietijos likimo vairininkų portretai. Apie Brüningą, tą pažiūrėti šaltą, ieškojusį britų draugystės, bet tolimą nuo prancūzų kanclerį, įėjusį į Reicho kanceliariją su mažu lagaminu ir su tokiu pat mažu iš jo išėjusį, autorius taip atsiliepia: „Šis išblyškęs, visuomet rūpestingai apsiskutęs, švelniais veido bruožais vyras, kurį buvo galima laikyti katalikų pralotu arba anglikonų vyskupu, šnekėjęs aiškiai ir ryškiai, kėlė pasitikėjimo. — Jis elgėsi santūriai, buvo labai taktingas ir buvo rūpestingai akylus, kaip koks dvasininkas. Žmogus taip ir jautei, kad tai turi būti labai teisingas, doras, taurus ir išmintingas vyras, savos rūšies pasaulininkų šventuolio tipas... Jo negerbti ir nebranginti negalėjo net jo priešai."

Apie Hitlerį taip autorius byloja: „Apie tokį žmogų, kaip Hitleris, negalima trumpa formule visko nusakyti. Aš pats esu jame pastebėjęs tris jo veidus, atskleidžiančius trejopą jo charakterio pobūdį. Pirmasis veidas buvo blankus. Sudribę bruožai, nudėvėta veido spalva, neaiškios, panašios į obuolius, netekusios svajingumo akys darė jį svetimą ir tolimą: sakytumei, tai būtų buvęs neramus, padrikas medijaus arba lunatiko veidas. Antrasis buvo gyvas, nudažytas rausvio, aistringas. Nosies šnerplės virpėjo, akys svaidė žaibus. Šitame veide skaitei jėgą, norą valdyti, stiprią prievartą, priešų neapykantą, įžūlumą, laukinį, viską apverčiantį aukštyn kojomis ryžtą, tai veidas pasiutėlio, skelbiančio audrą ir ataką. Trečiasis veidas buvo paprasto ūkininko, nereikšmingo kasdieninio žmogaus, kurį visai nesunku pralinksminti, kad netrukus išgirstum kurtinantį juoką, kurį lydi iš skanumo dar takšnojimas per šlaunis. Kalbėdamas su Hitleriu, galėdavai matyti drauge visus tris jo veidus."

Goeringą autorius palydi tokia sparnuota pastaba: Tas Hitleriui su kūnu ir siela atsidavęs III Reicho „kronprincas" neišduotų Führerio nė už kokius pinigus. Dažnai ūpingas ir lengvai sužeidžiamas dėl savo ambicingumo, pasitraukia, kaip Achilas į savo palapinę. Tačiau užtenka tik Hitleriui patakšnoti jam per petį ir tarti: „Na, mano mielas Goeringai", šis visas paraustа iš džiaugsmo — ir vėl viskas gerai.

Goebbelsą autorius pavaizduoja lyg kokią „juodąją dvasią", gal vieną iš pačių daugiausia išsiprusinusių ir kultūringiausių iš jų tarpo ir pasižymėjusį ryškiu rašytojo ir kalbėtojo talentu, tačiau amžinai svyravusį tarp tiesos ir melo, pasinešusį į aiškią klastos pusę.

Panašių ryškių veidų autorius duoda ir daugiau. Tačiau negalima būtų pasakyti, kad jis vokiečių nekęstų. Priešingai, tai yra tikrai didelės kultūros žmogaus užrašai. Juose daug ką taigiama įžvelgia net patys vokiečių žodžio meistrai ir kritikai.

---

* Amerikoje, kaip pajamų statistika rodo, smarkiai didėja vidutinis buržuazijos luomas. Kai dar neseniai ten gaunančių per 3.000 dol. per metus pajamų tebuvo arti vieno trečdalio, tai šiandien tas skaičius pašoko per 51% visų gyventojų. Iš viso gragyvenimo standartas Amerikoje kyla.

* „New York Sun" praneša, kad garsioji Buchenwaldo koncentracijos stovykla, išgarsėjusi nacių vykdytais žudymais, nepanaikinta nė dabar. Joje šiuo metu rusai laiko apie 30.000 žmonių. Muhlbergo stovykloj laikoma per 55.000 suimtųjų, Pranienburge — 10.000, daugiausia anglų ir amerikiečių paleistų iš nelaisvės vokiečių karininkų. Kai kuriose stovyklose laikoma nemaža internuotų socialdemokratų.

* San Marino respublika, pati mažiausioji visame pasaulyje, kaip praneša italų laikraštis „Messagero", prašosi priimama į UN. San Marino valstybėlė buvo įkurta 4 amžiuje. Ji yra rytiniame Apeninų pakraštyje, netoli Rimini miesto. Turi 15.000 gyventojų ir užima 98 kvadratinius kilometrus ploto, valstybės sienų ilgis 38 km. Gyventojai verčiasi žemės darbu ir gyvulių auginimu.

* Prancūzai ruošia įspūdingą socialinę savaitę Paryžiuj. Panašios rūšies soc. savaitė kat. jaunimo rugpiūčio 18—22 d. ruošiama ir Miunchene. Jos tema: „Krikščionybė ir šiandienis ūkis". Savaitė grindžiama Leono XIII garsiųjų enciklikų „Rerum Novarum" ir „Quadragesimo anno" principais.

* Įvairių Europos krikščionių partijų atstovai buvo susirinkę į tarptautinį suvažiavimą Lucernos mieste, dalyvavo žymiausi Europos krikščionių politikai. Savo atstovus siuntė Šveicarijos, Prancūzijos, Italijos, Austrijos, Liuksnburgo, Belgijos, Olandijos ir Anglijos krikščionių partijos. Suvažiavime buvo iškeltas nukrikščioninimo pavojus Europai ir reikalas perauklėti žmogų naujais pagrindais.

* Ekumeninė Taryba Ženevoje skelbia, kad 1948 m. Amsterdame numatomas sušaukti visuotinis suvažiavimas, kurio svarbiausias rūpestis — kiek galint daugiau suartinti protestantų ir provoslavų bažnyčias. Jame pasižadėjo dalyvauti taip pat patriarchas Maximos, Konstantinopolio stačiatikių metropolitas.

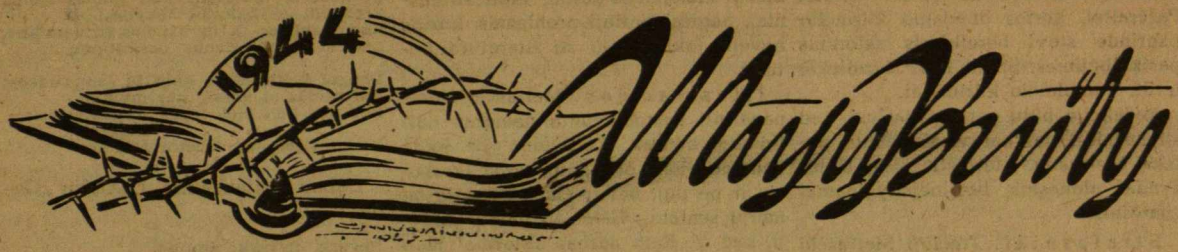

VERTINIMAI

Tremties metai

Lietuvių Rašytojų metraštis

Prieš vertindami tą arba kitą dalyką padorūs recenzentai visuomet pasidžiaugia dalyko autoriaus gražiomis pastangomis, iškilmingai sveikina arba dėkoja jam. Mes čia taip pat norėtume neprasilenkti su šia banalia tradicija ir pasidžiaugti ne tik pačiu metraščiu, bet ir pagirti visus tuos kurie prisidėjo prie jo išleidimo. O darbas tikrai didelis ir svarus. Kaltuos, kurie prisidėjo prie jo išleidimo, ir išleidimo sąlygos ir visos kitos sunkenybės, kurias reikėjo nugalėti. Gerai juk žinome, kad ir Lietuvoje šitokis darbas sunkiai sekdavosi. Iniciatoriai čia parodė tikrai herojiškos ištvermės ir pasiaukojimo. Nežiūrint visų sunkumų, Metraštis pasirodė!

Tiesa skaitančioji ir lietuvišką knygą mylinčioji visuomenė buvo jau imanti nusivilti, pradedanti abejoti, nes per dažnai gal spaudoje buvo naudojama formulė „tuoj pasirodys". Publika išsižiojusi laukdavo, bet veltui. Tai, tikriausiai, buvo neapdairių laikraštininkų nuopelnas, ne redakcinio kolektyvo kaltė. Pagaliau, kas gi čia suvaikys! Metraščio išleidimas visas abejones išblaškė: imkim ir skaitykim ir skaitydami permanykim, anot sukaktuvininko Martyno Mažvydo!

Prieš skaitydami dar nepamirškime geru žodžiu paminėti ir leidėjo „Patrios" savininko Jono Lenktaičio, kuris narsiai ėmėsi šį leidinį realizuoti ir kantriai pildė visus redakcijos reikalavimus.

Dabar gi tenka eiti prie Metraščio turinio, kurio vertė, deja, jau nebepriklauso nuo sąlygų, nuo pastangų kiekio, ir kur yra tik vienas vienintelis klausimas: kaip?

Nors ir šis Metraštis yra, tam tikra prasme, sumuojančio pobūdžio ir siekia duoti bendrą mūsų tremties literatūrinio gyvenimo vaizdą, jame įdėti nebenauji, keliais atvejais matyti dalykai gerokai sumažina įspūdį ir sukelia savotišką išsisėmimo iliuziją. Ne visur čia kalti autoriai. Metraščio leidimo užtęsimas, be abejo, čia bus suvaidinęs lemiamą vaidmenį.

Poezija. Poezija, pas mus nuo pat didžiojo Kristijono Donelaičio laikų turėjusi daugiau atstovų negu proza, ir šitam leidinyje yra skaitlingiausiai atstovaujama. Čia randame net kelias jos kartas, arba, tikriau sakant, visą pomaironinės epochos poeziją. Sunku čia būtų kalbėti apie kiekvieną atskirai, nes per maža vietos duota kiekvienam, kad būtų galima susidaryti pilnesnį vaizdą. Be to, daugis dalykų, kaip minėjome, yra jau keliais atvejais matyti ir net vertinti, todėl tikrai be galo sunku būtų čia ką nors naujo išpešti.

Jurgis Baltrušaitis ir Mykolas Vaitkus leidinyje atstovauja pačius seniausius. Pirmasis ir čia pilnas filosofinės rimties ir mums jau įprastu simbolistinio — sentencinio reiškimosi būdu nebėra naujas, antrasis taip pat tebėra ištikimas dar jaunystėje pasirinktam poezijos keliui.

Savo kartos poetų tarpe Faustas Kirša neturi tremtyje draugų. Sruoga ir Putinas liko namie. Tačiau jis ir būdamas našlaitis pajėgė išsilaikyti stiprus ir įtikinantis savo originalumu hermetiškos formos poetas, paskutiniu laiku ryškiau susirūpinęs savo tautos likimo klausimais. Jo lyrika, visais atžvilgiais stipri ir savaiminga, nenusilpnėjo ir benamio žmogaus likimo slegiama.

Jonas Aistis-Aleksandriškis, Stasys Santvaras, Bernardas Brazdžionis ir Benys Rutkūnas tebėra paskutinių jų pačių poezijos rinkinių nuotaikose ir lygyje, nes ir eilėraščiai daugiausia paimti iš minėtų rinkinių, arba iš to paties periodo darbų, neįėjusių į rinkinius. Atskirai paminėtini Henrikas Radauskas ir Antanas Rūkas. Tai mažiausiai tremties negandų paliesti vyresnieji poetai, ne tik palikę ištikimi savo kryptims, bet ir niekur neatidavę duoklės populiarumo dievams. Charakteringa jiems dar ir tai, kad nesusižavi klasikų postais ir nuolatos pasilieka kūrybiškai jauni. Jaunesniųjų tarpe matome Leonardą Žitkevičių, Kazį Bradūną, Henriką Nagį, A. Nyką-Niliūną, Juozą Kėkštą, Vl. Proščiūnaitę, tik jų poezijos dalykai, su mažomis išmtimis, jau kitur matyti.

Yra čia ir sunkiai klasifikuojamų, neberandančių sau rėmų poetų. Prie tokių priskirtini Antanas Rimydis, senas keturvėjininkas, ir Stasys Laucius, kurių pirmasis ko ne 20 metų buvo nustojęs aktyviai reikštis.

Pasakėčių rašytojas Giedrius reprezentuojasi įprastinio turinio ir formos pasakėčiomis, kurių veikėjai yra kiaulės, kurmiai ir kiti gyvuliai, neužleidžią niekam vietos nuo Lafontaine'o ir Krylovo laikų. Giedriui čia nepavyksta sukurti nieko originalaus ir jis lieka blankus mūsų jau čia paminėtų veteranų šešėlis.

Proza. Visiems iki gyvo kaulo įgrisęs dalykas yra nepakankamo mūsų dailiosios prozos derliaus klausimas. Tremties gyvenimo prozininkų pastangos, nors ir didelės, žymių pakitimų nesukelia. Visiškai naujų talentų Metraštyje nėra. Aišku, tai nereiškia, kad jų nebūtų iš viso. Neminint čia dalyvaujančių mūsų literatūros klasikų Vinco Krėvės, Igno Šeiniaus ir Jurgio Savickio pirmoje eilėje aptartinas Antanas Vaičiulaitis, kuris tiek savo nuotaika, tiek savo formaliniu atbaigtumu padvelkia jėga ir naujumu. Neatsilieka nuo jo ir Jurgis Jankus. Iš impresionistinio vaizdavimo perėjęs į realistinį, Jankus ir čia pasiekia neblogų rezultatų. Pulgis Andriušis paima mus savo lyrizmu ir tik vien rytų aukštaičiams prieinamu būdu. Jo beletristinis gabalas „Kelionė į Tauragnus" imponuoja plačiai išsiliejančiu skambėjimu ir lyrinės dvasios gaivališkumu. Liudas Dovydėnas, spausdinamame fragmente gal kiek per daug leidžiasi žodžių srovėn ir per daug gėrisi savo personažų kalba. Nuo to nukenčia bendras vaizdas. Visi kiti beletristai irgi stengiasi išsilaikyti savame lygyje, bet ne visiems tai pavyksta. St. Būdavas nepajėgia susidoroti su aktualia medžiaga, nuslysta į sentimentalumą. Jo vaizduojamas gyvenimas labai panašus į visų sentimentalistų vaizduojamąjį: susitinka, išsiskiria, gauna laišką. Atvirutinis peizažas.

Taškas. Dar sunkiau einasi Karolei Pažėraitei, kurios duodamo kūrinėlio pagrinde stovi bereikšmis saloninis pasikalbėjimas. Silpni ir J. Kuzmickio ir St. Tamulaičio kūrinėliai.

Redakcija būtų gerai padariusi, kad silpnesnieji dalykai visai nebūtų patekę Metraštin. Metraštis būtų išėjęs žymiai plonesnis, bet nepalyginamai rimtesnis.

Straipsniai. Trečioji Metraščio dalis skirta straipsniams. Straipsniai visi rimti ir parašyti savo srities specialistų. Literatams bus įdomūs Antano Maceinos, Jono Griniaus ir Juozo Girniaus straipsniai. Istorikas ir kultūros istorikas skaitys Z. Ivinskį, Vaclovą ir Mykolą Biržiškas, V. Maciūną ir t. t. Kalbiniais klausimais besidomintiems tiks Pr. Skardžiaus straipsnis. Vydūnas gi tiks visiems.

Tik kyla klausimas, ar literatūriniame almanache turėtų tilpti straipsniai, nagrinėjantieji problemas, kurios beveik jokio ryšio su literatūra neturi?

Iliustracijos. Metraščio išorei pagerinti sumobilizuota nemažas dailininkų kadras. Kiekvieno jų įdėta bent po vieną originalų darbą (kaikurių ir po du), bet ir čia neapsieita be naujų senienų. Galėčiau galvą guldyti, kad V. Rato darbas „Motina" man spaudoje matytas ne mažiau, kaip 20 kartų! Nesakau, kad jis būtų blogas. Ne. Bet kai jį ko ne kasdien matai spaudoje...

Šiaip reikia pripažinti, kad iliustracinė pusė sutvarkyta neblogai. Pasitaiką netobulumai nežymūs ir bendro įspūdžio negadina. Atskirai įdėtų darbų čia mes nesiimame vertinti, nes tai galės žymiai sėkmingiau atlikti meno kritikai.

S. L.

Poetas kryžkelėje

J. Aistis, **Nemuno ilgesys**, Groene, Maine, 1947, Lietuvos Pranciškonų leidinys, 78 psl.

Vienas mūsų poetų neseniai viešai pareiškė, kad recenzentai ir visuomenė esą nepatenkinti ir pyksta, kai poeto kūryboj neberanda to, ką buvo pamėgę matyti. Atrodo, kad šita mintis tikrai klaidinga, ypač kiek tai liečia recenzentus ir kritikus. Net priešingai, kritikui liūdniau, kai jau pagarsėjusio žmogaus kūryboj nebemato naujumo, nes tai žadina sustingimo, senėjimo ir išsisėmimo įspūdį. Tik čia pat reikia pridurti, kad kritikas vertina ne tiek technikos priemonių ar temų naujumą, bet temų naują pergyvenimą ir nušvietimą, pačios formos (giliausia prasme) originalumą, arba, kitaip pasakius, galutinį kūrinio meninį reikšmingumą, o ne gerus norus ar nepavykusias pastangas dėl kokių nors aplinkybių.

Eidamas prie J. Aisčio eilėraščių rinkinio „Nemuno ilgesio", recenzentas turi pažymėti, kad jame yra dalykų, kurių prieškarinėj J. Aisčio kūryboj kaip ir nebuvo. Tas naujumas yra patriotinės temos. Tėvynės meilės motyvais parašyti eilėraščiai užima daugiau kaip pusę knygelės. Tiesa, mes jau iš laikraščiuose spausdinamų kūrinėlių žinojome, kad J. Aistis rašo patriotikos, tačiau iš šio rinkinio aiškiai matom, kad pastaraisiais audrų metais J. Aistis iš subjektyvių elegijų stipriai pasuka į objektyvines patriotines elegijas. Tačiau šitas posūkis nauja kryptimi, kad ir pagirtinas pilietinu patriotiniu atžvilgu, meniškai save menkai tepateisina.

Nors J. Aistis anksčiau negu daugelis pajuto tremtinio dalią ir Lietuvos nostalgiją, tačiau, skaitant jo eilėraščius, nematyti, kad tremtinių likime ir jų jausmuose įžvelgtų naujesnių aspektų, kurių nesutiktume B. Brazdžionyje ir net patriotinės poezijos naujokuose. Ir žvilgsnis į dabartinę Lietuvos padėtį ir apskritai jos likimą taip pat nėra originalus, nes „Nemuno ilgesio" autorius nekelia jokių naujų problemų, o tik elegiškai liūdi, kaip liūdėjo Baranauskas, kaip iš dalies liūdėjo Maironis, arba kaip kad liūdi kartais B. Brazdžionis ir kiti mūsų poetai.

Kartais J. Aisčio patriotinėse elegijose nuskamba tiesiog maironiški akordai. Antai, ilgame „Ir mylėjom tave" eilėrašty skaitome:

Nes mylėt, tai ne deimantus, auksą
ar šilką
Laimingai ir gražiai po kojų patiest,
Bet mylėti kasdieniška, varganą,
pilką —
Iš visų tik jėgų, iš visos tik širdies.

O Maironis prieš penkiasdešimt metų spaudos draudimo laikų dainavo:

Tau puikūs pečių neapsupo šilkai,
Tu proto netemdei gražybe, —
O tu tik viena širdies raktą radai
Skaisčia savo skausmo gilybe.

Idėja abiejų poetų ta pati — nesuinteresuota meilė dėl tėvynės vargo ir skausmo, — tačiau, atrodo, Maironis dainuoja pakiliau, lengviau, muzikaliau — žodžiu poetiškiau už J. Aistį. Arba štai dar viena paralelė tarp „Nemuno ilgesio" ir „Pavasario balsų" autorių. Maironis „Senovės dainoj" rašė:

Oi neverk, motušėle, kad jaunas sūnus
Eis ginti brangiosios tėvynės!
Kad pavirtęs, kaip ąžuolas girių puikus,
Lauks teisme dienos paskutinės...

Daugel krito sūnų, kaip tų lapų rudens:
Baltveidės oi verks, nes mylėjo!
Bet nei bus, nei tekės Nemune tiek
vandens,
Kiek priešų ten kraujo tekėjo.

Dabar paklausykim J. Aisčio „Godos":

Neverk, neverk, motule,
Ir neraudok taip kruvinai, —
Ramus kalnely guli
Sūnus, užmigęs amžinai...

Ir guli jis ne vienas,
Jų krito didelis būrys —
Tenai žvangėjo plienas,
Žvangėjo plienas kraugerys (19 psl.)

Atrodo, kad lyginimas išeina J. Aisčio nenaudai. Norisi pasakyti dar daugiau: Jo strofos greta Maironio — atrodo, kaip pilka proza prieš sparnuotą poeziją. O dėl to ir liūdesys ir pyktis ima. Liūdna, kad patriotinė poezija net pripažintam poetui nesiseka, ir kad jis to nejaučia. O pikta, kad jis tokią lėkštą poeziją spausdina ir duoda nekokį pavyzdį jauniesiems. Tiesa, rinkinys skiriamas Amerikoj gyvenantiems lietuviams. Bet kad anie mūsų broliai turėjo menkesnę progą lietuviškai lavintis, ar dėl to galima jiems siūlyti nenusisekusių, neskoningų eilėraščių?

Jeigų čia palyginome J. Aistį su Maironiu, tai tuo nenorime pasakyti, kad jis būtų Maironį imitavęs. Tas temų panašumas greičiausiai yra tik supuolimas. Jis ir suprantamas. Juk daugeliau atvejų Lietuvos padėtis spaudos draudimo laikais ir šiandien yra panaši. Tačiau yra ir skirtumų. Ir tik giliau žvelgiant į tuos skirtumus (kad ir į tremtinių likimą) bendrai žmogišku platumu, ieškant žmogaus darbų prasmės laikų tekmėj, būtų galima patriotines temas atgaivinti ir pagilint. O šito intuityviškai gilaus žvilgsnio J. Aisčiui stinga. Kai jis mėgina filosofuoti ar pranašauti geresnę ateitį, jis taip pat lieka proziškas, publicistiškas. Iš 26 eilėraščių patriotiniame skyriuje tik du eilėraščiai tėra maždaug pavykę. Tai — „Vanduo akmenyse" ir „Gegužinės". Antai pastraipa iš pirmojo eilėraščio:

O atsimenu karta — epušėlė žalia
Visais lapais prašneko džiaugsminga,
Jog pasenusi liepa sena, rymojus šalia,
Atsiduso giliai, sielvartingai... (21 psl.)

Nors čia ir nesuvokiame gerai paralelizmo prasmės, bet jaučiamės susidurią su tikra nemeluota ir neišgalvota poezija. Bet čia ir patriotinių pilietinių sąvokų nebėra, o svarbiausia nebėra tokios pilkos publicistikos, kaip ši:

Bet gi mes neturim nieko — nei
pastogės,
Nei tėvynės, nei mažiausios vilties
spindulių,
Mes neturim gairių nei tikslo, o taipogi
Mes nežinome kur eiti, nei kuriuo keliu
(Klajūnai, 42 psl.)

Nors čia tremtinių padėtis vaizduojama teisingai, tačiau vis dėlto galime drįsti abejoti, ar tokia nesklandi proza reikalinga, žiūrint net grynai visuomeniškų atžvilgiu.

Geresnės poezijos J. Aistis duoda antrojoj savo knygelės pusėj, įvardintoj „Nuaidėjusios dienos". Joj ypač išsiskiria „Serenada", „Nuostabi diena", „Ratelis", „Lopšinė", „Pavasaris", „Pavasarėjant". Ten randame ir tikrą šedevriuką „Vai nedvelk", kurį čia norisi ištisai pacituoti:

Vai nedvelk, nedvelk, vėjeli,
Vyšnių sode, vai nešelk
Ir nukrėsdamas žiedelį
Mano džiaugsmo neprikelk . . .

Vai nejudinki lapelių,
Te šis vakaras kvapnus,
Kaip aukas, į dangų kelia
Mano džiaugsmą ir sapnus . . .

Te balta, šalta, bejausmė
Nusišypso pilnatis —
Teužmiega mano džiaugsmas,
Teužmiega ši naktis. (76 psl.)

Čia mes sutinkame prieškarinį J. Aistį, švelnų, jautrų iš nedaugelio paprastų reiškinių sugebantį sukurti nuoširdžią lyrinę tikrovę, kuria galime savaime grožėtis ir tikėti neprisiversdami. Atrodo, kad šitokia lyrika poetas geriau atlieka savo patriotinę kultūrininko pareigą, negu samprotavimais apie tėvynės ir tremtinių likimą. Nors Amerikos lietuvių jaunimas yra kietai įkinkytas į darbo, naudos ir pinigų ratus, vis tiek tokią gryną poeziją jis pajėgs greičiau suprasti ir pamilti negu neskoningą eiliuotą publicistiką. Ir mes, tremtiniai, džiaugiamės tokios J. Aisčio lyrikos sutikę. Bet taip jaučiame ne todėl, kad sutikome seniai mums pažįstamą jautrų sielvartininką, bet todėl, kad jis mums duoda aukštos meninės kokybės kūrinėlį. Tik drauge apgailestaujam, kad panašių nusisekusių eilėraščių nedaug. Kodėl taip yra, dar negalime pasakyti. Kad mūsų egotistinis lyrikas būtų išsisėmęs, dar nesinori tikėti. O gal tai yra atsisveikinimas su jaunyste ir įžengimas į vyriško subrendimo amžių, belaukiant senatvės, kada emocinis gyvenimas vėl sustiprėja ir kartais pagilėja. O gal perlengvai pradėta žiūrėti į poeto uždavinį? „Nemuno ilgesy" pasireiškusio susilpnėjimo nemėginame aiškinti nė sunkiomis benamio aplinkybėmis, nes žinome, kad ir nesvetingoj tremty įvairių tautų poetai ir rašytojai yra sukūrę amžinos vertės kūrinių, nemenkesnių kaip laisvėj gerai begyvendami. Kokia čia tikroji priežastis, parodys ateitis. Tuo tarpu J. Aisčiui norisi tik palinkėti klausyti savo prigimties balso, nes rašytojui ir poetui jis yra tikrasis kelias.

J. Grinius

LITERATŪRA

* Amerikoj išleista kun. Dr. Gečo knyga „Katalikiška Lietuva", turinti 575 psl. Joje vaizduojama religinė padėtis Lietuvoje nuo seniausių laikų iki šių dienų.

* Skotų lyga Europos laisvei ginti Edinburge išleido latvių prof. A. Švabės kultūrinio politinio pobūdžio istorinę apžvalgą apie Latviją ir jos kaimynus, pavadintą „The story of Latvia and her neigbours". Joje pavaizduojamas Baltijos respublikų ekonominis, kultūrinis ir politinis potencialas ir pažymima, kad tai yra problema, nė kiek nemenkesnė kaip Dardanelų ir Balkanų valstybių problemos.

* Amerikoje nemažą pasisekimą turi New Yorke išleista (Leid. Charles Scribners Sons, kaina 2,75 dol.) knyga apie Lenkijos tremtinius ir jų kančias Sov. Sąjungoje, pavadinta „The Dark Side of the Moon" Knyga turi 300 psl. ir pasižymi dokumentų gausumu apie lenkų tremtinių gyvenimą Sibire. Įdėtas žuvusio lenkų generolo Sikorskio žmonos liudijimas, taip pat garsieji Guzevičiaus bei Serovo įsakymai gabenti lietuvius į Sibirą ir apsčiai kitos medžiagos.

* Šv. Sosto Delegatūra neseniai išleido doc. S. Sužiedėlio studiją „Šventasis Kazimieras" ir dabar Maldeikio — Maceinos „Lyčių problemą". Dir. P. Maldeikis nagrinėja psichinius lyčių skirtumus, o prof. A. Maceina — lyčių buvimą ir jų santykius iš esmės. Numatoma netrukus išleisti visą eilę veikalų ir studijų šeimos klausimais — apie santuoką, šeimą, mokyklą, seksualinį auklėjimą ir kt. Netrukus pasirodys St. Ylos veikalas Meilė (meilės esmė ir brendimas), naujai pataisytas vysk. Paltaroko N. T. Šv. Istorijos leidimas, Marcinkaus S. T. Šv. Istorija, prof. St. Ylos maldaknygė Apsaugok Aukščiusias ir kt. leidiniai.

* Serga džiova ir gydosi sanatorijose šie lietuviai rašytojai: J. Krūminas, A. Rimydis, ir. St. Vykintas-Povilavičius.

* Amerikoje lietuvių veikėjas kun. Pr. Juras, Lawrence, Mass., lietuvių parapijos klebonas, minėjo 25 metų kunigavimo sukaktį. Ta proga A. Vaičiulaitis „Amerikoje" parašė apie sukaktuvininką straipsnį, kuriame iškelia jo nuopelnus kaip knygų leidėjo: „Turtinga toji Amerika, — rašo Vaičiulaitis, — ir daug pasiturinčių lietuvių joje esama, o mūsų knyga — paskutinė skarmaliuvienė. Skurdžiai yra lietuviai tremtiniai Vokietijoje, be savo namų, be savo žemės, be duonos kąsnio ir be ateities, o lietuvišką kultūrą ir lietuvišką knygą neša jie aukštai.

Kadaise skaitėme ir leidėjų vardus Amerikoje — kun A. Milukas, Olševskis, Paukštys, Tėvynės Mylėtojų Draugija ir kt. Buvo tai šviesos nešėjų, kultūros darbininkų vardai. Vieno žmogaus ir šiandien uoliai, nenuilstamai, su meile ir ištverme yra puoselėjama lietuviškojo rašto kibirkštėlė šioje šalyje. Tai daro kun. Pr. Juras".

Jis išspausdino savo lėšomis apie 20 knygų: išleido N. Testamentą, Kristaus sekimą, Šventųjų gyvenimą, „Pranašystes", neseniai K. Čibiro parašytą „Komunizmas — Antikristo religija", „Vai lėkite, dainos", finansavo Vaičiulaičio „Kur bakūžė samanota", dabar spausdina Jurgio Baltrušaičio raštus ir kt. Kadaise Amerikos lietuviai išleisdavo stambių knygų: Daukanto raštus, Kudirkos, Basanavičiaus pasakas, kartais arti tūkstančio puslapių turinčius gamtos mokslų ar istorijos tomus, o šiandien Aisčio „Nemuno ilgesį" išleido ne kuri kita leidykla, bet Tėvai pranciškonai . . .

* Amerikoj pasirodė Ant. Tolio knyga, pavadinta „Mirties kolona" Joje vaizduojami išgyvenimai bolševikų kalėjimuose ir kelionė į mirtį.

* Breslau mieste, dabar vadinamam Vroslav, rastas Mickevičiaus „Pono Tado" rankraštis, kurį vokiečiai buvo pogrobę iš Varšuvos bibliotekos ir išgabenę į Žem. Sileziją.

* Į Ameriką išvyko „Žiburių" redaktorius Leon. Žitkevičius su savo žmona smuikininke Rajauskaite. Tremty paruošė spaudai dvi knygas: „Nemunėlio šnekos" ir „Saulutė debesėliuose". Anksčiau yra išleidęs vaikams „Čyru vyru pavasaris", „Su tėvelio kepure", „Tarp tūkstančio žvaigždelių" ir „Muzikantų brigadą", taip pat išvertęs eilėmis rašytą poemėlę „Septyni Krauziukai".

* Išėjo iš spaudos Benio Rutkūno ketvirtoji lyrikos knyga „Sparnus man meta paukštės". Tai yra jo knygos „Pulsas plaka" pataisytas ir papildytas leidimas.

Mąstymai apie dramos teatro praeitį ir ateitį

Truputis romantiškų prisiminimų

Kai man dabar, besiblaškant po Vakarų Vokietiją, tenka pamatyti kokį įdomesnį spektaklį vokiečių teatre arba retkarčiais susižavėti prancūzų vaidyba, kai tenka skaityti naujas mintis apie modernų teatrą gausioje vokiečių ir prancūzų periodikoje, kai pasitaiko užčiupti naujuosius vakariečių autorių (prancūzų, amerikonų, anglų) dramos veikalus, aš dažnai mintimis sugrįžtu į Vilnių, į priešpaskutiniosios okupacijos laikus.

Nuostabi ta Gedimino sostinė! Lyg savo dvasios pačiuose glūdžiausiuose gilmenyse slepianti amžinosios gyvybės jėgą, galingu fontanu ištrykštančią kiekvieną iš visokiausios prieš spaudos išsilaisvinimo akimirką. Juk be galo trumpą laiką šiam miestui teko gyventi prideramą lietuvių sostinės gyvenimą, nes ir vėl vienas po kito ėmė jį slopinti okupantai, o lietuvių kultūros laimėjimai, pasiekti tuo metu, nebeišdildomai liks istorijoje ir turės reikšmės tiems laikams, kuomet vėl bus galima kurti meno vertybes, nevaržomas jokiais primestiniais principais ar dėsniais.

Kažkas yra tvirtinęs, jog įvairių miestų gyventojai savo psichiką ar net išvaizdą įgauna tokią, kokia yra jų gimtojo ir gyvenamojo miesto dvasia. Jei tai tiesa, senasis Vilnius savo dvasia yra toks galingas, kad nereikia jame gimti, o tik sugrįžti į jį, ir esi pavergtas to miesto kūrybinės galios. Niekam ne paslaptis, kad Lietuvos teatrinio gyvenimo širdis pastaraisiais metais buvo Vilnius. Taip pat ne paslaptis, kad muzikos ir dainos menas tuomet klestėjo šiame mieste. O ir mūsų jaunieji rašytojai, kuriais mes šiandieną didžiuojamės, kuriuos premijuojame, kurių ateities darbų nekantriai laukiame, savo pirmuosius ryškesnius žingsnius pradėjo Vilniuje ir iš to miesto, tur būt, išsinešė kūrybinę galią.

Veržlios kūrybinės jėgos Vilniaus mieste susikaupę tiek daug, kad kiekviena diena skatina kūrėją ieškoti naujų kelių, idėjų ir formų. Vykstant gražiausiems spektakliams, vaidinant geriausiems mūsų aktoriams, žavintis šia kūryba ir spaudai ir teatrinei Vilniaus miesto visuomenei, mažas būrelis teatralų nebesitenkina tais laimėjimais, o ima, pradžioje nedrąsiai, svajoti apie kažkokį kitokį dramos teatrą, apie kitokią vaidybą, kitokį veikalo pastatymą ir režisūrą. Savo nedrąsius svajojimus mėgina krikštyti, kad ir nevykusiai, romantizmu ar nauju romantizmu... Bet kai pradeda savo svajojimus įgyvendinti, patys pamato, kad siekiamas rezultatas nėra nei tradicinis romantizmas, nei neo — romantizmas, tačiau kažkas vistiktai nauja, nepanašu į mūsų geriausiojo natūralistiniai realistinio teatro laimėjimus.

Jauniems dramos teatro svajotojams savo planų įgyvendinti netenka: vos pradėtą darbą nutraukia karo audra, sugriovusi ne tik meninio, bet ir visokio kitokio gyvenimo eigą, išvijusi žmones iš savo namų ir daugelį jų išblaškiusi plačiame pasaulyje. Bet keista, kad, kaip pradžioje minėjau, susidūręs su šiandieniniu moderniu Vakarų Europos dramos menu, nustembu atrasdamas realizuotus ir toli nužengusius tuos meninės ideologijos bei formos laimėjimus, apie kuriuos anuomet buvo svajota Vilniuje. Šis atradimas verčia mane susimąstyti ir apie jį pakalbėti.

Ir gražiausia praeitis paskirta ateičiai

Lietuvių teatro istorija, tai ne lietuvių tautos ar mūsų kalbos istorija, siekianti tūkstančius metų. Kokie religiniai vaidinimai yra vykę krivių ir vaidilų laikais, ar kai Mažvydas rašė savo garsųjį katekizmą, ar Daukšos, Donelaičio, Vilniaus universiteto pirmaisiais metais, mūsų kultūros istorikai ligi šiolei nėra mums atskleidę. Mes savo teatro istoriją vis tebepradedame nuo 1898 m., nuo rašytojų draugijos garbės nario Vilkutaičio—Keturakio „Amerikos pirtyje" vaidinimo Palangoje.

Trumputis, pusšimčio metų, laiko tarpas natūraliai suskyla į tris gana ryškius perijodus: a) teatro kryžiaus keliai ligi nepriklausomybės atgavimo, b) entuziastingas teatro, kaip ir visų kitų gyvenimo šakų, kūrimas ir augimas nepriklausomybę atgavus, c) realistinio lietuvių dramos teatro suklestėjimas nuo didžio menininko Andriaus Olekos — Žilinsko laikų. Ketvirtam lietuvių dramos teatro perijodui, kaip minėta, neteko, deja, išaugti ir suklestėti, jį pačioje užuomazgoje užmušė karo audra. O jo siekimai tokie artimi buvo tiems, kuriais šiandieną gyvena modernieji Vakarų Europos teatrai, kurdami savo naujuosius dramos spektaklius.

Lietuvių realistinis, net galima teigti natūralistiniai realistinis, dramos teatras, savo galią užakcentavęs Žilinsko pastatymu Jaunajame Teatre, „Dėdės Tomo lūšnelės" A. Olekos — yra pasiekęs tokių didelių laimėjimų, kad jo spektakliai drąsiai galėjo skambėti greta pačių geriausiųjų spektaklių kaimyniniuose kraštuose, tokį teatrą kūrusiuose ir auginusiuose ilgus metus, išugdžiusius visą eilę pasaulinio masto dramos teatro menininkų ir suformavusius teatrines tradicijas.

Mūsų natūralistiniai realistinio dramos teatro epocha yra glaudžiai susijusi su režisieriaus Romualdo Juknevičiaus vardu, galima sakyti, buvusiu tos epochos kertiniu akmeniu ir sukūrusiu pačius geriausius spektaklius, liksiančius mūsų dramos teatro istorijai. Pradėjęs Hijermanso „Vilties" pastatymu Klaipėdos teatre, šis menininkas sukūrė mums tokius spektaklius, kaip G. Hauptmano „Prieš saulėleidį", M. Panjolio „Topazas", H. Kleisto „Sukultas ąsotis", H. Ibseno „Nora". Epocha davė ir savo ryškiausius aktorius, tuo metu išskleidusius savo įvairiaspalvį talentą. Tai, be kitų vardų, pirmoje eilėje minėtini Monika Mironaitė ir Henrikas Kačinskas.

Probėgom konstatavęs netūralistiniai realistinio dramos teatro laimėjimus, manau, kad dramos teatras, kaip ir kiekvienas menas, negali sustingti kad ir pačiose gražiausiose ir tobuliausiose laimėtose formose ar meninėje ideologijoje, o turi kurti naujas, naujai skambančias ir naujus meno pasaulius atrandančias vertybes. Manau, kad natūralistiniai realistinis teatras Lietuvoje turėtų būti graži praeitis, tarnaujanti kūrimui ateities dramos teatro, apie kurį jau tuomet Vilniuje svajojo būrelis teatralų.

Realistiniai natūralistinio dramos teatro galybė

Jei ieškotume mūsų dramos teatro meninės ideologijos ir formos kilmės, ieškojimai nuvestų mus į genialaus dramos teatro praktiko ir teoretiko K. Stanislavskio asmenybę. Ir nenuostabu: juk mūsų dramos teatro žydėjimo epochos kūrėjai buvo arba jo arba jo mokyklos auklėtiniai, jie atsinešė ir įgyvendino tuos kūrybos principus, kurie K. Stanislavskio buvo skelbiami žodžiu ar raštuose, o iliustruojami spektakliais Maskvos Dailės Teatre, savo laiku stebinusiame Vakarų Europos didmiesčių teatralų išlepintą skonį, kai šis teatras buvo atvykęs gastrolių.

K. Stanislavskis savo knygoje „Aktoriaus saviruoša" (tą knygą galima būtų, drąsiai teigiant, pavadinti kiekvieno dramos menininko evangelija), kalbėdamas apie dramos teatro aktoriaus talento pasireiškimą, didžiausiu aktoriumi vadina tą, kuris yra galingas scenoje „pergyventi", t. y.,

kuris gali taip įsijausti į vaizduojamojo personažo asmenybę, kad scenoje išgyvenamieji jausmai ir įvykiai tampa paties aktoriaus jausmais ir įvykiais, kuriais jis pavergia žiūrovą ir veda jį savo norimu keliu per visą vaidinimo eigą, ligi nukrentant uždangai paskutinį kartą.

Jei nuo aktoriaus apibūdinimo eisime į visumą, į visą dramos teatro veiksnių kompleksą, kurio rezultatas yra spektaklis, tai K. Stanislavskio spektaklį galima pavadinti „pergyvenimo spektakliu". Ta formuluotė ne kartą girdėtais mūsų eilinio žiūrovo žodžiais yra išreiškiama dar paprasčiau: mūsų eilinis žiūrovas reikalauja, kad dramos teatre būtų „taip, kaip gyvenime". Toks mūsų eilinio žiūrovo skonis, tokiam spektakliui jis per visą mūsų dramos gyvavimo laiką yra išauklėtas, to jis šiandieną ir reikalauja iš aktoriaus, režisieriaus ir dailininko, kuriančių spektaklį.

K. Stanislaviskis, kaip jau minėjau, savo teatre pasiekė nuostabių rezultatų, jis sukūrė tokių spektaklių, kurie kaip dramos teatro meno atgimimas, kaip didžiausia naujovė buvo sutikti Vakarų Europos spaudos, teatralų ir žiūrovų.

Bet...

Gink Dieve, aš nenoriu temdyti K. Stanislavskio asmenybės skaidrumo ir didybės. Aš esu vienas iš tų, kurie pas mus vieni pirmųjų stengėsi giliai pažinti šio teatralo genijų ir savo teatrinį išsiauklėjimą bei išsimokslinimą organizavo kaip tik jo nužymėtu keliu. Tačiau aš šioje vietoje tariu „bet" ir tąjį „bet" noriu paaiškinti.

K. Stanislavskis yra miręs, bet jo teatras Maskvoje tebekuria ir šiandieną. Ir man yra tekusi laimė keletą to garsaus teatro spektaklių pamatyti. Visi spektakliai, be išimties, buvo nuostabūs, kiekvienas iš jų buvo didžiausia meno šventė, ypatingai tam žmogui, kuris didelę svo gyvenimo dalį yra paskyręs dramos teatro menui.

Be kitų spektaklių, man teko žavėtis A. Čechovo „Vyšnių sodu" ir to paties autoriaus „Trimis seserimis", kurie buvo pastatyti prieš porą dešimtų metų, ir L. Tolstojaus „Ana Karenina", statyta prieš keleta metų, ir Šekspyro bendralaikio Šeridano komedijos „Liežuvninkystės mokyklos" premjera. Spektaklių amžius ne vienodas. Tačiau jie visi giminingi — tas pats meninės ideologijos sprendimas ir tos pačios meninio išreiškimo formos. Vadinasi, jeigu tą mintį pratęstume dar toliau, ateities spektakliai turėtų būti irgi panašūs, besiskirią pačių veikalų ir aktorių individualinėmis savybėmis. O tai jau prieštarautų vienam iš vitališkiausių kiekvieno meno dėsnių, kad jis, šiuo atveju dramos teatro menas, turi būti dinamiškas ir ieškąs naujų kelių.

Šio mano teigimo iliustraciją mes galime atrasti ir mūsų natūralistiniai realistinio dramos teatro kad ir trumpoje istorijoje: prieš desėtką metų Klaipėdos teatre buvo pastatyta Hijermanso „Viltis", po kelerių metų — Kauno teatre G. Hauptmano „Prieš saulėleidį" ir dar vėliau — Vilniaus teatre H. Kleisto „Sukultas ąsotis". Visi šie spektakliai, išėję iš vieno talentingo režisieriaus rankos, sukurti K. Stanislavskio teatrinės mokyklos dvasioje, yra puikūs, tačiau laikas į juos neveikia — kaip skambėjo „Viltis", taip, maždaug po dešimties metų, skambėjo ir „Sukultas ąsotis".

Tokios mano mintys K. Stanislavskio didybės nemažina ir nenuvertina jo teatrinės mokyklos. Jei K. Stanislavskiui būtų duoti ne vienas, o du gyvenimai arba jeigu po jo būtų gimęs dar vienas panašaus masto teatro meno galiūnas, ant jau turimo pagrindo, galimas daiktas, būtų gimęs naujas dramos teatras, besimaitinąs K. Stanislavskio teatro gyvybės sultimis ir kuriąs naują meninę ideologiją ir naują išreiškimo formą.

Naujo dramos teatro ieškojimo prošvaistės

Ir vėl sugrįžkime į Lietuvą ir prisiminkime Eugenijaus O'Nylo „Marko milijonų" pastatymą Kauno teatre, įgyvendintą a. a. Algirdo Jakševičiaus. Šis spektaklis, summa summarum, nuskambėjo gana blankiai. Neskaitant spaudos („Lietuvos Aidas", „Kultūra", „Vairas") palankaus įvertinimo, žiūrovų, o ypatingai pačių teatralų buvo nesuprastas ir, drįsčiau teigti, nedavertintas.

Žinoma, „Marko milijonai" nėra joks posūkis mūsų dramos teatro mene ir net ne didelis įvykis, — šis spektaklis nuskendo daugelyje kitų spektaklių, turėjusių daug didesnį pasisekimą ir garsą. Tačiau tai yra akcentas veržlios kūrybinės jėgos surasti naujus dramos teatro meno kelius. Nenuostabu, kad šis akcentas buvo sukurtas amžinos atminties režisieriaus Algirdo Jakševičiaus, taip pat K. Stanislavskio mokyklos auklėtinio, nes jam nesvetimas buvo ir Vakarų Europos ir Amerikos dramos teatras. O kad režisieriaus nesuprato net kolegos to paties teatro dramos meninkai, taip pat labai naturalu — kiekviena naujovė, mėginanti išblokšti iš rutinos, labai dažnai sutinka atkaklų pasipriešinimą: naujam teatrui kurti nepakanka vieno žmogaus, o reikia viso būrio vienminčių — bendradarbių.

Kitas naujų lietuviško dramos teatro kelių ir formos ieškojimo momentas stipriau užakcentuotas buvo, deja, ne mūsų dramos teatruose, o spaudoje. Ne vienas iš mūsų kultūrininkų, kalbėdamas teatro meno klausimais, dažną kartą yra pabrėžęs tautinio lietuviško dramos teatro kūrimo svarbą. Atseit, jeigu pasauliui yra žinomas prancūzų dramos teatras, jei savaimingas yra italų teatras, jeigu mes iš karto pažinsime rusų dramą, tai ir kyla klausimas: koks turi būti tautinis lietuvių dramos teatras? Į šį klausimą ligi okupacijos mūsų dramos teatrai nesuspėjo atsakyti. Žinoma, okupacijų metu to atsakymo nei svajoti netenka. Lietuvių tautinis dramos teatras bus kuriamas tuomet, kai ir visos kitos gyvenimo sritys laisvai ir nepriklausomai nuo jokios pašalinės jėgos organizuosis savarankiškam darbui.

Lietuvių tautinio dramos teatro klausimas yra labai svarbus ir labai platus, apie tai išsamiai reikėtų pakalbėti kitą kartą, čia jis prisimintas tik dėl to, kad, kuriant tokį teatrą, tuojaus iškiltų naujos meninės ideologijos ir naujos dramos teatro formos reikalas, o tai jau yra gairės į mūsų artimos ateities teatrą, į tą teatrą, kuris vaidins pirmuosius spektaklius nepriklausomybę atgavus, nes tautinis dramos teatras gims daug vėliau.

Trečias ryškesnis nebe natūralistiniai realistinio mūsų dramos teatro ieškojimų momentas yra tie teatralai svajotojai Vilniuje, apie kuriuos buvau užsiminęs pačioje šių mąstymų pradžioje. Jų siekimus, nors ne pilnus, nors vos apčiuopiamus, tačiau ryškiai besiskiriančius nuo tuomet visa didybe spindėjusio mūsų natūralistiniai realistinio dramos teatro kelių, yra pareiškęs „Naujosios Lietuvos" bendradarbiui „Vaidilos" teatro režisierius Jurgis Blekaitis, prieš pastatydamas Alfredo de Musset „Marijanos kaprizus".

Kad svajonės taptų gyvenimo tikrovė

Jei jau Lietuvoje, turėdami, galima sakyti, reprezentacinį dramos teatrą, tuo metu buvusį visoje savo galybėje, nerimone ieškodami naujos meninės ideologijos ir naujos formos, jeigu, kaip pradžioje minėjau, mūsų ieškojimai ėjo tais keliais, kuriuose mums šiandieną sušvyti Vakarų Europos, ypač prancūzų, dramos teatrai, tai aiškus ženklas, jog mūsų kelias buvo teisingas, tik neryškus ir neformuluotas. Antra vertus, pirma eina gyvenimas, o paskiau formulės.

Gerai pažinę ir pasisavinę, taip sakant, persodinę į savo žemę Rytų, šiuo atveju rusų, dramos teatro laimėjimus, šiandieną, kad ir tremtiniai būdami, turime progą, o gal turėsime jos dar daugiau, pažinti ir Vakarų teatrą, kurio gyvenimas nėra normuojamas jokiais nuostatais ir paragrafais, todėl dinamiškas ir greičiau bei lengviau surandąs naujus pasaulius.

Jei mes įstengtume pasisavinti, bent įsisąmoninti, Vakarų teatro esmę, gal, sugrįžę į namus, surastume tų dviejų teatrinių pasaulių sintezę, ant kurios pamato, gal būt, būtų galima ne tik svajoti, bet ir pradėti kurti tautinį lietuvių dramos teatrą.

Žinoma, geriausia priemonė kurti naujai teatro meno ideologijai ir naujai formai yra pats teatras, kuris, grįždamas į namus, parsigabentų ir repertuarą. Deja, suburti tremtyje šiam darbui pajėgų organizmą, nežiūrint, kad išblaškytų dramos teatro aktorių turime didelį skaičių, nepavyko. Priežasčių čia yra daug: ir pačių dramos teatro menininkų individualizmas bei neorganizuotumas, ir mūsų tremtinių bendruomenės vadovaujančių sluogsnių nepakankamas reikalo supratimas, ir mus globojančios organizacijos abejingumas tokiam reikalui ir t. t.

Bet...

Ir vėl tas nelemtasis „bet". Tačiau šį kartą jis pozityvus: bet kiekvienu atveju mes sugrįšime į namus, daugiau ar mažiau, ne tuščiomis rankomis. Juk mes aikškiai žinome, kad mūsų krašto dramos teatro kūryba šiandieną yra be galo toli nuo vakarietiško teatro. Ateis laikas, reikės galingo akstino, kad ji vėl galėtų pradėti gyventi savaimingą gyvenimą. Tą akstiną parvešime mes, grįždami iš Vakarų ir parsiveždami Vakarų teatrinės kultūros naujausius laimėjimus, kurie tebus pagrindas įgyvendinti toms svajonėms, kurias svajojo Vilniaus miesto romantikai teatralai, ieškodami naujos dramos teatro meninės ideologijos ir formos. Tuomet mes pradėsime ketvirtą lietuvių dramos teatro istorijos perijodą, vedantį į tautinio lietuvių teatro gimimą.

A. Rūkas

Mėgėjų teatro kryžkelė

Pergyvenam, anot St. Pilkos, auksinį mėgėjų teatro amžių. Todėl tuojau iškyla klausimas, kaip aukštai šie mėgėjiškomis jėgomis paremti teatriukai yra iškilę meninėje plotmėje, kokios jų veikimo kliūtys ir ateities perspektyvos, žiūrint teatro kritiko akimis.

Savo teigimų objektu paimsiu bene stipriausio tremties mėgėjų teatro Hanau „Atžalyno" darbą, jo repertuarą, kliūtis ir pragiedrulius.

„Atžalynas" savo darbą pradėjo daugeliui žinoma K. Binkio pjese „Atžalynu". Ši akt. Vyt. Valiuko režisuota pjesė — dar labai blankus, daugelyje scenų neapdirbtas ir savotiškai negyvas darbas. Aktoriai dar nejaučia nei sceninio stovio, nei uždavinio, kuris pagrįstų jų veiksmus. Daugelis jų visai netinka savo vaidmenims ir labai ardo spektaklio visumą.

Prošvaistė švysteli su A. Škėmos pjesės „Vieną vakarą" ir Ant. Gustaičio vaizdelio „Sekminių vainikas" premjeromis. Režisavo A. Škėma, dekoravo dail. K. Jezerskas. Abu veikaliukai sukurti tremtyje esančių rašytojų, todėl įdomu ilgiau ties jais sustoti.

„Vieną vakarą" vaizduoja nykias stovyklines nuotaikas, tremtinių gyvenimą ir jų dažną tragizmą. Pjesėje daug ryškaus psichologinio tikrumo, vykusių sceninių situacijų, puikiai išbaigtų charakterių, bet nėra veiksmo. Čia jauniems aktoriams teko sunkus uždavinys savo veiksmus pagrįsti ne vien tarpusaviu santykiavimu, bet ir psichologiniais niuansais, bei nuotaikos, kartais ir išorinės, kontrastais labai sceniškais ir giliais. Ir vis dėlto šitame sunkiame darbe aktoriai jautėsi tvirtai. Jų judesiai ir reagavimas taškuotas, jaučiama sceninis stovis, išbaigti charakteriai, išskyrus spekuliantą Knipaitį, kurį aktorius sušaržavo.

Ant. Gustaičio „Sekminių vainikas" — savotiška Lietuvos kaimo parodija. Argi tai tas pats kaimas, augęs prieš mūsų akis, kėlęsis į viensėdžius, sausinęs pelkes, nepalaužiamas savo galvojime, miręs partizanais ir didvyris dabarties kovose? Ne! Tebūna tai stilizuotas, groteskinis veikaliukas, bet ar įmanoma groteska be tikrojo gyvenimo sintezės, be jo kovos, be personažų, ryškiausių vaizduojamam laikotarpiui? O čia matome puskvailį berną Luobą, pletininkę Didžbalienę, akiplėšišką piemenį Antanėlį, neveiklią, greit sugniūžtančią ūkininkę Petrulienę, vargonininką Benediktą ir t. t. Veikalo kompozicija pasenusi ir neoriginali. Režisierius ir aktoriai susiduria su problema, kaip iš tos nevykusios jau autoriaus sušaržuotos medžiagos sukurti žiūrėtiną spektaklį bent su maža Lietuvos kaimo dalele. Išvystoma didelis tempas, įvedami tautiniai šokiai, dainos, sukuriama daug gražių muzikalinių scenų, viskas smarkiai stilizuojama, ir veikalo trūkumai šiek tiek užtušuojami, nors išvengti šaržo ir nepajėgiama.

Šiaip ar taip spektakliai išbaigti, dvelkia didele šiluma.

S. Pilkos režisuota Fr. Schiller 7pav. tragikomiška pasaka „Turandot Kinijos Princesė" susiduria su visa eile sunkumų, kurių įtaka spektakliui labai didelė. Pirmiausia komikų trūkumas. Režisierius turėjo žinoti, kad buities aktorius — komikas ne visada pajėgia vaidinti komiškas klasinio veikalo roles. Todėl iš Tartalijos ir Pantalono visai neima juokas, nors jie kiek įmanydami skeryčiojasi, o pirmasis net ir mikčioja, nors dažnai ant balsių ir dvibalsių — Pasigendame pasakos, kai kurių veikėjų charakterių išbaigimo, keli paveikslai ištęsti ir nuobodūs. Tačiau negalima nepastebėti ritmo, švariai valdomo žodžio ir švelnaus muzikalinio žaismo, kurio įtakoje žiūrovas nejučia pradeda gyventi pasakiškus įvykius. Daug galima prikišti režisūrai už interpretavimo metodą ir kai kurių scenų neišbaigimą (mįslių spėjimas, finalinė scena ir t. t.), bet negalima nuginčyti drąsos ir pasitikėjimo.

S. Santvaro „Žvejai" — sunki mėgėjų jėgoms drama. Jos veiksmas paremtas ne veikėjų santykių ar sceninių situacijų susikirtimu, bet gamtos veiksnių ir žmogaus santykiavimu. Rašytojo kai kurie charakteriai nusaldinti ir neišbaigti. Bet aktoriai dirba nuoširdžiai, ir gaunasi labai žiūrėtinas, nors ne visai lygus spektaklis, kurį puošia puikios dail. K. Jezersko dekoracijos. Akt. Vyt. Valiuko režisūra skubota, neišbaigta. Keista, kad režisierius, statydamas jau antrą veikalą „Atžalyne", labai mažai pažįsta turimą medžiagą, ir veik pusė aktorių netiko savo rolėms. Pastebimas per mažas aktorių bendravimas su partneriu, sceninio uždavinio stoka, dažnai vaidinamas žodis, o ne reikiamas stovis. Būtinas kai kurių aktorių raumenų atleidimas ir neišvengiamos kopiūros tekste.

Suglaustai pažvelgę į vienerių metų „Atžalyno darbą, tuoj pastebime: neginčijamai didelę jaunų aktorių meilę, gabumus ir augimą sceniniam darbe; per mažą režisierių, kaip pedagogų ir mokytojų, atsakomybės jausmą, kurie stengėsi kiek galima greičiau „pagaminti" spektaklį, dažnai pamiršdami auginti aktorių vaidybines žinias ir kultūrą; stoka gerų literatūrinių veikalų, kurie būtų sceniški ir tinkami mėgėjų pastangoms ir gyvenamajam laikotarpiui.

Mėgėjų teatras yra pasiekęs lygį, kada jo ateitis priklausys nuo to, ar bus surastas nuolatinis režisierius — meno vadovas, kuris suprastų jaunus entuziastus ir, nuoširdžiai pasidalijęs savo žiniomis, nukreiptų juos, kad ir neskaitlingame skaičiuje, tikra teatrinio meno linkme, ar ir toliau bus dirbama diletantiškai ir šalia pagrįstos situacijos, tikro sceninio stovio, vėl kyštels pigus mėgėjiškas judesys, dirbtina mizanscena, sugriaudama tikrąjį įspūdį ir nuotaiką. Atėjo metas, kada aktorius, nors ir mėgėjas, turi suprasti, kad teatrinis darbas nėra pramoga, pasirodymas prieš kitus, bet sunkus daug dvasinių jėgų, kultūros ir savęs išsižadėjimo reikalaująs veiksnys.

Kaz. Gintautas

* Paskutiniu laiku du žymiausi mūsų scenos tremtyje įvykiai yra lietuviškojo Baleto premjera Augsburge liepos mėn. 28d. ir Lietuvių Dramos Teatro Tremtyje naujasis žingsnis su M. Rostando drama „Žmogus kurį užmušiau" irgi Augsburge liepos mėn. 18d.

Baleto premjerai turbūt iš tradicijos buvo pasirinkta Delibes „Coppelia", kuria ir Lietuvoje 1925m. buvo pradėtas lietuviškojo baleto kelias. Jeigu prieš premjerą visuomenėje buvo galima rasti ir tam tikro meninio nepasitikėjimo kuriamojo mūsų baleto atžvilgiu, tai po premjeros beliko tik visuotinas pripažinimas. Herojiškos tiek artistų tiek administratorių pastangos žiūrėtojų buvo įvertintos tuoj pat po spektaklio nuoširdžiais sveikinimais ir gėlėmis. Žinant, kokiose sąlygose šitas visas spektaklis buvo ruošiamas, tikrai visiems mūsų baleto entuziastams priklauso didelė pagarba. Premjera ir vėlesni spektakliai parodė, kad mes turime šios srities žmonių, kuriuos su pritarimu žiūrės ir klausys ne tik lietuvis, bet ir kitatautis — tai dirigentas A. Kučiūnas, dail. L. Vilimas, šokę balete pagrindines partijas T. Babuškinaitė ir S. Velbasis ir kiti. Jie, o ir kiekvienas baleto dalyvis ar kuo nors prisidėjęs prie premjeros pasirodymo augsburgiškis, yra pavyzdys, kad viskas galima, jeigu netrūksta noro ir entuziazmo.

Ne mažiau džiuginantis ir antrasis sceninis faktas — nauja dramos teatro premjera. Šis augsburgiškių kolektyvas, šį kartą savo tarpe vėl turėdamas Henriką Kačinską, griebė į gilumas. Pabrėžtina, kad pasirinkimas neblogas. „Žmogus, kurį užmušiau", verčianti susimąstyti ir šių laikų žmogų jaudinanti drama. Režisūra A. Žalinkevičaitės, dekoracijos N. Rybakovo, aktoriai — H. Kačinskas, J. Palubinskas, B. Pūkelevičiūtė Z. Kėvalaitytė V. Žukauskas, S. Kielaitė, Ig. Gatautis ir K. Oželis Dabar kolonijos laukia teatro gastrolių, o Augsburgas naujos premjeros.

* Amerikoje leidžiamos „Naujienos" aprašo vieno čikagiečio pasipasakojimą Dr. K. Griniui, iš kurio paaiški, kad žymusis pianistas Ignacas Paderevskis yra lietuviško kilimo. Jo tėvas buvęs žemaitis lietuvis Padaras ir tarnavęs Oginskio dvare Rietave vežiku. Kad galėtų mokytis, sūnaus pavardė vėliau buvo sulenkinta, ir jis Oginskių pasiųstas studijuoti į Varšuvos konservatoriją, kur ir iškilo.

* Hannoveryje „Čiurlionio" ansamblis davė du koncertu — vieną rinktinei vokiečių ir anglų publikai, — kitą — baltų stovyklai.

MOKSLAS

Pagrindiniai mokymo reikalavimai tremties mokykloje

Pagrindinė mūsų mokymo prielaida yra ta, kad kiekvienas mokymas yra jaunimo ruošimas ateičiai, bent kiekvieno mokymo perspektyvoje yra jaunimo ateitis, jos reikalavimai.

Tokio jaunimo paruošimo ateičiai Lietuvos mokykloje mes siekėme dviem keliais: 1) siekėme jaunus žmones kiek galima daugiau išprusinti, pakelti jų dvasinį niveau ir 2) siekėme išmokyti tų dalykų, kurie vėliau jiems bus reikalingi, kurie bus vėliau pagelbiniai, o gal ir pagrindiniai dalykai jų profesiniam pasiruošimui. Tačiau tie dalykai, kurie buvo praktiškai gyvenimiški, mūsų mokykloje, bent gimnazijoje, nebuvo išplėtoti. Gimnazijos kryptis visą laiką išliko kultūriškai teorinė, ruošianti jaunus žmones kultūriniam subrendimui ir aukštojo mokslo studijoms.

Tremties mokykla, besilaikydama tų pačių planų bei programų, eina tuo pačiu keliu. Mes dirbame mokyklose tuo įsitikinimu, kad mes ruošiame darbininkus (valdininkus) ateities Lietuvai arba bent aukštojo mokslo studijoms, kurios turėtų vykti Lietuvos sąlygomis.

Tačiau mes jau esame beveik tikri, kad mūsų kelias iš Miuncheno, Kempteno ar Scheinfeldo į Kauną nebus tiesus. Jis dar vingiuos, gal būt, per vandenynus ir užtruks ilgiau negu mėnesius. Vadinasi, artimiausia mūsų jaunimo ateitis — yra gyvenimas emigracijoje. Todėl artimiausias mūsų mokyklos uždavinys yra jau dabar mokymą derinti su kryptimi, bent ieškoti tos mokymo krypties, kuri tiktų emigracijos sąlygose, kad dabartinis mokymas jaunimą ruoštų mokytis ir gyventi emigracijos sąlygose.

Tačiau visi gerai suprantame, kad šis reikalas yra labai sunkiai išsprendžiamas, bent neišsprendžiamas tol, kol nebus paaiškėję, į kurį kraštą galėsime ir turėsime su savo jaunimu emigruoti ir kol nebus žinomi tų kraštų įvairaus tipo mokyklų mokslo planai ir mokymosi bei studijavimo sąlygos. Nežinant smulkiai mokymosi bei studijavimo sąlygų, prie kurių teks mūsų jaunimui emigracijoje prisiderinti, nelengva nusistatyti, kaip dabartinį mokymą pakreipti, kad jis būtų jaunimui naudingesnis emigracijos sąlygose, kad jis iš tikro ruoštų jį ateičiai, atitiktų jo ateities reikalavimus.

Viena yra beveik tikra, kad mes savas mokyklas emigracijoje vargu ar turėsime. Jei mūsų daugumos kelias projektuojasi per vandenyną, tai ten nerasime sąlygų lietuviškos bendruomenės mokyklai. Nė vienoje Šiaurės ar Pietų Amerikos valstybių tautinėms mažumoms neleidžiama bent panašios kultūrinės autonomijos, kokią turėjo tautinės mažumos Lietuvoje, kur jos galėjo turėti ir savo kalba įvairių laipsnių mokyklas. Paties demokratiškiausio krašto pasaulyje — Jungtinių A. Valstybių — įstatymai draudžia bet kuriai tautybei turėti savo kalba mokyklas. Ir lietuvių parapinėse pradžios mokyklose ir marijonų Marijanapolio kolegijoje, kaip ir kazimieriečių mergaičių kolegijoje, viskas dėstoma anglų kalba, o lietuvių kalba yra tik vienas dėstomų dalykų. Taigi mūsų jaunimui nėra perspektyvų vėliau tęsti nei pradžios, nei vidurinio mokslo tomis sąlygomis, kuriomis dabar dirbame.

Norėdami gi jau dabar rūpintis, kad perėjimas į kitas mokyklas mūsų jaunimui būtų lengvesnis, viena tegalime daryti — tai kelti mūsų mokyklų mokslo lygį, kad mūsų duodami atestatai ar atitinkamų klasių baigimo pažymėjimai nebūtų menkesnės vertės už bet kurios Europos valstybės tokius pat dokumentus. Jei mes, savaime suprantama, to negalime pasiekti, tai bent neturėtume nukrypti nuo tos linijos. Todėl bet kurie sąmoningi mokymo reikalavimų lengvinimai, taip vadinamas „derinimasis prie sunkių laikų", „prie sąlygų" ar darymas nuolaidų, kompensuojant praėjusio karo sunkius išgyvenimus — yra tik pigus savęs ir jaunimo apgaudinėjimas, kuris anksčiau ar vėliau tą patį jaunimą nuves į nusivylimą.

Iki šiol daugiausia kalbama apie emigraciją į Amerikos kraštus. Derinantis prie tų kraštų mokyklų bei jų reikalavimų, tektų kai kas mūsų darbo plane ir pakoreguoti. Jungtinėse Amerikos valstybėse mūsų mokiniai būtų pakankamai stiprūs klasinių bei kultūrinių dalykų žinojime, tačiau turėtų sunkumų su dėstomos kalbos mokėjimu ir bus atsilikę technikos požiūriu, sociališkai-politiškų dalykų žinojimu ir praktišku sugebėjimu. Reikėtų dar pastudijuoti ir Pietų Amerikos kai kurių valstybių mokyklų planus, gal būtų galima padaryti ir bendresnių, o kitais atžvilgiais specialesnių išvadų.

Nors mokytojai yra tie žmonės, kurie tremtyje sąžiningiausiai dirba, tačiau jų darbo perspektyvos nėra giedrios. Įsigilinę į tai, kas toliau mūsų jaunimo laukia, tur būt, ne

vienas pamanome, kad kas žino, ar mes atliekame savo pagrindinį uždavinį, ar mes juos paruošiam bent artimiausiai ateičiai. Dėl pradžios mokyklos, dėl jaunesniųjų klasių gal ir galime būti ramios sąžinės: jie dar vaikai, bet kur nuvykę jie turės prisiderinti prie privalomo mokslo, kuris kitur siekia iki 16 m. amžiaus, ir lankys dar kurią nors mokyklą. Kitokia padėtis yra vyresniųjų. Apskritai emigrantų padėtis kurį laiką bus sunki. Taip pigaus ir prieinamo aukštesnio ir aukštojo mokslo kaip Lietuvoje — niekur nerasime. (Pvz., JAV mokslas, pasak prof. Pakšto, yra 5—6 kartų brangesnis kaip Lietuvoje). Todėl daugumos mokinių tėvai nepajėgs jų leisti toliau mokytis. Priešingai, jie turės ir patys tėvams padėti uždirbti pragyvenimą. Atėję į darbo paklausą tiesiog iš gimnazijos ir jokio įrankio rankose neturėję, jie tegalės imtis sunkiausio ir menkiausiai atlyginamo darbo. Tas pats tinka ir mūsų abiturientams. Jie toli gražu nebe visi susikurs sau sąlygas studijuoti. Gabūs ir veržlūs jaunuoliai, kuriems mokslas yra svarbiausias siekimas ir svajonė, — prasimuš ir sunkiose sąlygose. Tačiau ir tokiems pradžioje nebus lengva įsikibti. Daugumai gi vidutinių teks pergyventi ir nusivylimo savo išeitu mokslu ir mokykla.

Todėl mums, mokytojams, kuriems tėvai yra pavedę savo vaikų paruošimą ateičiai, gal ir tektų susirūpinti kai kuriuo mūsų darbo perorganizavimu. Emigruojantį jaunimą pastatytume visiškai į kitą padėtį, jei greta bendrojo lavinimo pramokytume juos kurio nors amato. Stovyklose turime inžinierių, amatininkų ir šiaip įvairių specialybių žmonių, kurie vakarinių kursų ar kuria kita forma galėtų jaunimą šio ar to pramokyti. Žinoma, mes nepadarysime jų specialistų, — tam nebus nei pakankamai laiko, nei kitų sąlygų — tačiau, jei jaunas žmogus pramoks dirbti, pramoks valdyti įrankius ir, nuvykęs į kurį kraštą, ieškodamas darbo, galės pasisakyti mokąs tą ar kitą darbą, jau bus daug padaryta. Tai padės jaunimui bent įsikibti ir būti savarankiškesniu tiek pragyvenimo, tiek ir tolimesnės pastangos atžvilgiais. O padarydami juos savarankiškesniais, mes jų daugiau sutaupysime lietuviškumui ir Lietuvai.

P. Maldeikis

---

* Šveicaras prof. A. Sennas, ilgą laiką dėstęs Vyt. D. Universitete Kaune, dabar dirbąs Pensilvanijos universitete, neseniai išleido veikalą apie lietuvių tarmes, pavadintą „Lithuanian Dialectology", atspaustą iš „The American Slavic and East European Review". Prie jo taip pat pridėtas lietuvių tarmių žemėlapis. Jį išleido Pensilvanijos ir Harwardo universitetai.

Autorius duoda, palyginti, gana išsamią apžvalgą, kaip lietuvių tarmės susidarė, kaip toliau plėtėsi nuo Mažvydo iki Daukšos laikų, kokių nuopelnų jų studijose turi prancūzas Robert Gauthiot, švedas Ekblon, prof. Gerulis, Salys, Jonikas. Hermannas. Sittigas, prideda bulvių (pirmą kartą jas į Žemaičius parvežė Salantų parapijos ūkininkas Pilypas Brazdauskas) ir gužučio vardų žemėlapius ir kt.

Prof. Sennas dabar drauge dirba su Amerikon nuvykusiu prof. A. Saliu ir prof. V. Krėve-Mickevičium. Lituanistiką Amerikos aukštosiose mokyklose populiarina ir lietuvis amerikietis Dr. Raymond-Rimavičius, lankęs gimnaziją Marijampolėje, vėliau lituanistikos studijas gilinęs Amerikoje, Vyt D. Un-te ir ėjęs lietuvių k. lektoriaus pareigas Varšuvos universitete.

* Į JAV iš Švedijos nuvyko akių specialistas Dr. Petras Kazlauskas, buv. Vilniaus Universiteto Med. Fakulteto dekanas. Vyt. D. Universiteto akių klinikos vedėjas Dr. Vyt. Avižonis šiuo metu gyvena Šveicarijoje, dvi buv. akių klinikos asistentės — Vokietijoje, Prancūzų zonoje, o trečioji, gyd. B. Navikaitė-Pocienė, prieš kiek laiko išvykusi tarnaitės darbo dirbti į sanatoriją Anglijoje, dabar išskrido lėktuvu į JAV, kur jos vyras tarnavo karininku amerikiečių tarnyboje.

* Laikinoji Liet. Profesorių Taryba sušaukė Aukštųjų Liet. Mokyklų Mokslo Personalo atstovų suvažiavimą, kuriame buvo įsteigta Lietuvių Profesorių užsienyje Sąjunga.

* Į Ameriką išvyko su savo šeima ir prof. A. Damušis, buv. Vyt. Unto Technikos Fakulteto dekanas.

* Seedorfo Mokytojų kursų, vadovaujamų G. Būtėno, antroji laidą baigia savo darbą.

* Pranciškonas Tėvas B. Gramlys, kuris profesoriavo Romoje skotistų sekcijoje, išvyko į Ameriką.

* Visa eilė lietuvių Vokietijoje yra gavę daktarų laipsnius ir per 150 žmonių ruošiasi ginti dizertacijas. Tiubingeno universitetė medicinos daktaro laipsnius gavo išvykęs į Ameriką gyd. Kiras ir Druskytė-Aglinskienė, Hamburge Hanzos un-te Br. Nemickas, parašęs dizertaciją iš jūrų teisės, „Taikos blokada". Frankfurto un-te daktaro laipsnius gavo A. Tarulis, kuris dabar jau yra Amerikoje, Bartavičienė ir Dubinskas. Hannoverio aukšt. Veterinarijos mokykloj gavo med. vet daktaro laipsnius šie lietuviai vet. gydytojai: Br. Lepankas, J. Zulonas, Povilas Švarcas. Su pasižymėjimu apgynė dizertacijas Heidelberge gydytojai J. Stankaitis ir V. Labokas. UNRRos universitete gavo inžinerijos daktaro laipsnį inž. Kraujelis. Miuncheno Liudviko Maksimiliono un-te Filosofijos Fakultete apgynė savo doktoratą Zigmas Smilgevičius. Taip pat Miuncheno un-te teisių daktaro laipsnį gavo teis. Kazys Šidlauskas.

AKADEMINIS GYVENIMAS

„Unitas" gina užsieniečių studentų reikalus

Birželio mėn. 13-15 dienomis Titisee prie Freiburgo Prancūzų zonoj įvyko vokiečių ir užsieniečių studentų atstovų suvažiavimas. Buvo tariamasi dėl WSR (World Student Relief) ir ISS (International Student Service) įkūrimo Vokietijoje. Suvažiavime dalyvavo Austrijos, Belgijos, Danijos, Prancūzijos, Did. Britanijos, Olandijos, Indijos, Italijos, Švedijos, Šveicarijos, Čekoslovakijos, JAV ir visų vokiečių un-tų atstovybių atstovai. Iš užsieniečių Vokietijos universitetų studentų dalyvavo tik užsieniečių kat. studentų Federacijos UNITAS trys atstovai: pirm. Dr. Akos Senyei, gen. sekr. Ihor Suchowerskij ir sekr. p-lė Nagy, kurie į ten atvyko su Pax Romana mandatais. Kadangi suvažiavime nedalyvavo joks teisėtas užsieniečių atstovas, tai šie trys UNITO valdybos nariai jautėsi ipareigoti kalbėti visų Vokietijoj studijuojančių užsieniečių vardu.

Po ilgesniu pastangų darbotvarkėn pavyko įtraukti ir UNITO gen. sekretoriaus Ihor Suchoverskij referatą tema „Užsieniečiai studentai Vokietijoje". Referato trumpą turinį pateikiame skaitytojams.

Vokietijoj esą apie 12 tūkstančių studentų užsieniečių, kurie skiriasi į DP ir pabėgėlius. Abejas grupes sudaro studentai maždaug 8 tautybių. Jų galvas ir jų pečius šiuo metu slėgia trys pagrindinės problemos: 1.) Iki 1946 m. galo studentai DP gavo UNRRos pagalbą, ne DP — turėjo tas pačias salygas, kaip ir vokiečiai. Po 1946 m., kai UNRRA savo darbą apribojo tik repatriacija, užsieniečių studentų padėtis prilygo vokiečių padėčiai, su tuo skirtumu, kad užsienietis yra Vokietijoj svetimas ir jam jokios tarny-

bos neprieinamos, jis pats turi sau pragyvenimą užsidirbti. 2.) Pagal Kontrolinės Tarybcs Vokietijai nutarimą 10-12% visų studentų Vokietijos universitetuose turi būti užsieniečiai. Nors šis skaičius yra daug kur ir peržengtas, tačiau dar yra apie 1000 studentų užsieniečių, kurie negali į jokią aukštąją mokyklą patekti. 3.) Visi užsieniečiai studentai karo metu buvo priversti dirbti vergų darbus nacinėje Vokietijoje. Po išvadavimo vargais negalais 11.000 studentų užsieniečių pateko į universitetus. savo mokslu prilygdami vokiečiams, tačiau jie visą laiką jautėsi atriboti nuo studentiškojo gyvenimo. Kolegos studentai už Vokietijos ribų, atrodo, nieko nežino apie užsieniečius vokiečių universitetuose, ką tvirtina ir tas faktas, kad į šitą suvažiavimą nėra nė vienas jų pakviestas. Be to, Vokietijoj nerandama jokios institucijos, kuri rūpintųsi studentais užsieniečiais. UNRRA rūpinosi repatriacija, Sąjungininkų armijos — okupacija, karinė valdžia — vokiečių įstaigų priežiūra, vokiečių valdžia — vokiečiais, o užsieniečiais studentais — niekas.

Kas būtų tuo reikalu darytina? 1.) Materialinei problemai pašalinti kiekviena kad ir menkiausia parama yra užsieniečiui studentui didelės reikšmės. Čia tikimasi galėtų daug padėti užsieniečių studentų savitarpinės pagalbos organizacijos. 2.) Įstojimo į universitetus problemą galima būtų išspręsti tuo būdu, jei būtų ne likviduojami, o remiami, UNRRos, Pabaltijo ir ukrainiečių universitetai. 3.) Morališkai Vokietijos universitetų studentai užsieniečiai būtų paremti, jei vokeičiai atkreiptų daugiau dėmesio į juos ir nevengtų užmegsti su jais ryšių. Tikimasi, kad ir WSR ir ISS savo autoritetu užsieniečius studentus galėtų paremti morališkai ir net materiališkai.

Šis referatas ir privatūs pasikalbėjimai rado didelį atgarsį. Buvo nutarta kiekviename vokiečių universitete Vokietijoj įsteigti WSR ir ISS komitetus, susidedančius iš 5 narių, kurių tarpe turi būti vienas užsienietis. Universitetų komitetai, siųsdami po vieną atstovą, sudaro zonos komitetą, kurio sudėtyje taip pat turi būti vienas užsienietis. Tokiu būdu užsieniečių studentų reikalai galės būti sėkmingiau ginami.

Beveik visi užsienio studentų atstovai pažadėjo viską padaryti, kad užsieniečiai Vokietijoje turėtų įmanomesnes sąlygas. Vokiečių atstovai pareiškė, kad jie pasistengsią užmegsti artimesnius santykius su užsieniečiais.

Po šito suvažiavimo UNITAS siūlo visom tautinėm studentų valdybom prie universitetų imtis žygių, kad kiekviename universitete būtų sudaryti vad. tautybių komitetai, turį teisę užsieniečius atstovauti. Tai būtų galima įvykdyti, jei tautinių studentų centrinių organų pirmininkai sudarytų centrinį užsieniečių komitetą. Kiekvienoje zonoje turėtų būti sudarytas soninis komitetas. Tada bus galima sėkmingiau ginti užsieniečių studentų reikalus.

Studijų dienos ir stovyklos

Š. m. rugpiūčio mėn. 16-24 dienomis studentų Ateitininkų S-gos Centro Valdyba Seeshaupte prie Stanbergo ežero, netoli Miuncheno ruošia studijų savaitę. Dalyvauja 220 studentų atstovų iš visų Vokietijos universitetuose esančių studentų at-kų draugovių. Be diskusijų įvairiais klausimais skaitomos dar šios paskaitos: kun. prof. St. Ylos „Katalikų akcija" ir „Katalikybės esmė", kun. D. Vaišnoros „Krikščioniškoji etika", prof. Z. Ivinskio „Lietuvių visuomeninės diferenciacijos bruožai", prof. J. Graurogko „Kultūra kryžkelėj", prof. J. Griniaus „Meno kūrinys, kaip tiesos ir grožio išraiška" ir „Meno reikšmė tautos ir asmens gyvenime", J. Girniaus „Pasaulėžiūrinė kova dabarties filosofijoje", Dr. B. Stočkaus „Šių dienų gamtos mokslo bendrieji klausimai", V. Natkevičiaus „Krikščionybei priešingi dabartiniai sąjūdžiai ir ateitininkų orientacija, Dr. V. Bieliausko „Inteligentiškumas", prof. A. Maceinos „Socialinė demokratija", J. Būtėno „Politinė apžvalga" ir kun prof. Levano „Ateitininkų veikimo uždaviniai".

Studijų savaitės iškilmingas atidarymas rugpiūčio 17d. Iškilmingas mišias laiko Jo Prakilnybė Šv. Sosto Tautinis Delegatas kan. Fel. Kapočius, popietyje ruošiamas koncertas, kuriame dalyvauja poetai, solistai ir instrumentalistai.

* Pirmojoj akademinėj skautų stovykloj dalyvavo apie 70 skautų ir skaučių iš įvairių Vokietijos universitetų, tarpe jų daug abiturientų ir filisterių. Stovyklos programa be sporto varžybų, laužų ir miško žaidimų pasižymėjo ir įdomiomis pašnekesių temomis. Keletas iš jų: Dr. V. Čepas „Skautybė ir sroviškumas" ir „Šiu metų pasaulio skautų jamboree", vyr. skautin. Čepienė „Skaučių seserijos aktualūs klausimai", „Skautų Aido" redaktorius vyr. skautn. Krauzas „Skautiškos spaudos reikalai", p. Kairienė „Mūsų tremties lyrika" ir kt. Stovyklai vadovavo skautininkas prof. St. Kairys.

* Pax Romana šaukia tarptautinį studentų katalikų atstovų suvažiavimą Vokietijoj Bavarijoj netoli Starnbergo ežero, Rottmannshöhe vietovėje. Šis suvažiavimas ruošiamas specialiai Vokietijoje, kadangi vokiečių studentams yra sunku išvažiuoti į užsienį. Jis tęsis nuo rugpiūčio 30 d iki rugsėjo 5 d. Jame dalyvaus atstovų iš Belgijos 1, Danijos 1, JAV 2, Prancūzijos 3, Anglijos 2, Airijos 1, Italijos 1, Liuksenburgo 1, Norvegijos 1, Olandijos 2, Švedijos 1, Šveicarijos 3, ir iš Čekijos 1. Be to ten bus ir du Pax Romana generalinio sekretoriato nariai. Padarius reikiamus žygius, gauta viena vieta ir liet. stud. ateitininkų S-gai. Vokiečių dalyvaus 20 atstovų. Tai yra pirmoji tarptautinė studentų katalikų konferencija po karo, kurioje vėl vokiečiai galės dalyvauti, nes jų ryšys su užsieniais nuo karo pradžios buvo nutrūkęs, o jau ir nuo 1933 metų jis buvo labai šuvaržytas.

* New Jersey norima suorganizuoti didelė lietuvių katalikų studentų ir klierikų draugija: „Association of Lithuanian Catholic Students and Alumni".

* Freiburgo i. Br. lietuviai studentai išsirinko savo naują Valdybą bei atstovus į tarptautinę DP studentų sąjungą, kuri atstovauja studentus prie Karinės Valdžios. Yra išrinkti atsovai ir į Pabaltijiečių studentų sąjungą.

* DP studentai Anglų zonoje raginami greitinti studijas, kadangi dabartinė padėtis ilgai nesitęsianti, ir studentams teksią įsitraukti į darbą, duodantį pragyvenimą.

* Vokiečiai kai kuriuose universitetuose nori sumažinti užsieniečių studentų skaičių vienu trečdaliu. Sunkumai daromi ne tik norintiems naujai įstoti, bet ir laikantiems baigiamuosius egzaminus.

* LRK ir BALFas šelpia virš 1600 studentų.

* Buxtenhudės technikos mokykla išleido 144 mokinius. Labai gerai baigusių yra 87. Mokyklos direktoriumi yra prof. V. Čepas.

* Pabaltijo DP jūrininkų mokykla išleido 10 tolimojo plaukimo antrųjų sturmanų, 5 tolimojo plaukiojimo trečiuosius mechanikus, 5 šiporius ir 4 mechanikų asistentus.

Šiuo metu toje mokykloje yra 26 lietuviai mokiniai. Veikia trys klasės, I ir II navigacijos ir III — mechanikos.

* Amerikoj universitetai ir aukštosios mokyklos perpildytos studentų. Ypač daug studijuoja paleistų iš kariuomenės karių. Kad jaunimas turėtų kur lavintis, ten plačiai organizuojami 9—19 metų jaunimui vad. „moksliniai klūbai", vadovaujami prityrusių mokslo žmonių, kurių skaičius iš 700 1941 m. šiemet išaugo net iki 10.000. Ypač domimasi gamtos mokslų, taip pat fizikos, chemijos, matematikos problemomis. Tokie klūbai žymiai palengvina eiti normalų kursą mokyklose.

IVYKIAI IR ŽMONĖS

* Amerikos kat. organizacija „War Relief Service" pasiuntė į Europą rūpintis įvairių tremtinių emigravimo ir įkurdinimo reikalais lietuvį Kazį Baltramaitį, anksčiau dirbusį Balfo centre. Į Lietuvą jis buvo atvykęs iš Amerikos prieš 20 metų. Lietuvoje jis gavo valstybinę stipendiją ir pasiliko gyventi Kaune. Savo akimis matė rusų įsiveržimą.

* Žinoma visuomeninkė Ona Devenienė atvyksta iš Amerikos į Europą. Ji deleguojama Tarpt. Pabėgėlių komiteto ir protestantų organizacijų. Numatanti aplankyti visas stovyklas.

* Amerikiečių „Sandaros" pranešimu yra rūpinamasi, kad Lietuvai būtų siunčiama radijo žinios iš Amerikos lietuvių kalba.

* Amerikos Lietuvių Tautininkų Centras sušaukė metinį suvažiavimą Brooklyne. Rezoliucijose pasisakoma, kad ALTC rems kiekvieną pastangą Lietuvai atvaduoti. Centras pasisakė ir už BALFo rėmimą.

* Amerikoje vėl atgyja Tėvynės Mylėtojų Draugija, kuri vėl žada leisti knygas etc.

* Susivienijimas Lietuvių Amerikoje atkūrė Emigrantų Fondą padėti atvykstantiems Amerikon lieviams tremtiniams.

* Lenkų žurnalistų iniciatyva surengtame Epšteino miestelyje DP laikraštininkų pobūvyje iš lietuvių pusės dalyvavo Dr. A. Trimakas ir Jul. Būtėnas.

* Amerikoje, Bostono mieste, mirė didelis lietuvių draugas Massachusets štato senatorius D.I. Walsh. Senate jis vadovavo laivyno komisijai. Buvo Balfo garbės narys, 1946 m. dalyvavo Lietuvos Vyčių metiniame suvažiavime, pasakydamas įspūdingą kalbą. Buvo kilęs iš neturtingos, gausios darbininkų šeimos.

* Amerikietė lietuvė M. Domeikienė paaukojo paskiausiai Balfui stambią sumą — 1.000 dolerių.

Advokatas R. Skipitis įdėtame „M. K." pasikalbėjime apskaičiuoja, kad visos JAV lietuvių kolonijos nekilnojamas turtas vertas ne mažiau, kaip 600.000.000 dolerių. Pridėjus kilnojamąjį ir lėšas vertybės popieriais bei pinigais, lietuvių nuosavybė JAV sieks ne mažiau. kaip vieną bilijoną dolerių. Ten net bimbininkų (komunistų) daug turi tokį turtą, už kurį jie Lietuvoje būtų apšaukti buožėmis ir išvežti į Sibirą. Advokatas Skipitis reiškia nuomonę, jog Amerika 400.000 DP anksčiau ar vėliau vis tiek įsileis.

* Sibire tremty mirė buv. „Ūkininko" redaktorius ir kat. veikėjas agr. J. Valatka. Amerikoje mirė ten tik dvi savaites teišbuvęs buv. Žemės Banko direktorius agr. P. Kregždė. Amerikoje mirė „Tėvynės", Susiv. Liet. Amerikoje organo, redaktorius Pranas Bajoras, kuris kaip karo veteranas palaidotas karių kapuose.

* Dešimties tautybių (lenkų, ukrainiečių, lietuvių, latvių, jugoslavų, gudų, slovakų, azerbeidžaniečių, armenų ir gruzinų) vardu įteiktas memorandumas Tarpt. Pabėgėlių Komiteto Amerikiečių zonos direktoriui ir IRO paruošiamosios komisijos pirmininkui Mr. Elliot Shirk. Jame išdėstyta UNRRos tarnautojų daromi tremtiniams sunkumai, siūloma stovyklų administracijon įvesti kiek galima daugiau pačių DP. Komitetas sakėsi kalbąs septynių šimtų tūkstančių tremtinių vardu.

* Kempteniečiai lietuviai įteikė gen. L. D. Clay dail M. Paškevičiaus paveikslą „Išvadavimas I". Gen. priėmė šią dovaną mielai ir drauge su jais nusifotografavo.

* Vliko pirmininkas ir Vykdomoji Taryba pisiuntė padėkos raštą Anglijos Žemųjų rūmų nariui prof. Savory, kuris gražiai gynė savo kalboje Pabaltijo valstybes.

* Žuvusiems lietuviams Flossenburgo KZ paminklui pastatyti lietuvių visuomenė jau yra suaukojusi 25.000 RM.

* Tarpt. skautų sąskrydyje prie Paryžiaus dalyvaus ir 78 lietuviai skautai.

* JAV nepriklausomybės proga LTB Vyr. Komitetas nusiuntė gen. Clay sveikinimo telegramą.

* Miuncheno vyskupas Johan Neuhäusler, vizituodamas Mühldorfo vokiečių parapiją, lankėsi ir Mühldorfo lietuvių kolonijoje ir ta proga pasakė daug šiltų žodžių.

* Visos lietuvių tremtinių stovyklos ir kolonijos atžymėjo liepos 27 d., kurioje prieš 25 metus Amerika pripažino Lietuvą de jure.

* Augsburge įvyko antrasis tremtinių inžinierių Dr-jos suvažiavimas. Skaityta eilė paskaitų ir priimta keletas rezoliucijų liečiančių Dr-ją.

* Flensburge įsteigta Lietuvių Jūrininkų Sąjunga užsienyje.

* Dachau įvyko visų tautybių buv. KZ suvažiavimas.

* Iš JTO Seligenstadto stovykla gavo atsakymą į memorandumą, išsiųstą kovo 10 proga.

* Amerikos lietuvių šalpos organizacijos, kaip BALFAS, S.L.A. ir L. R.K. S.A. galės išduoti affidavitus.

* Lietuvių Tremtinių Darbininkų ir Amatininkų Prof. Sąjungos C. V-ba išleido atsišaukimą, raginantį steigti Sąjungos skyrius.

* Romoje kelis mėnesius gyvenęs dail. K. Žeromskis sukūrė visą eilę paveikslų iš italų buities. Nemaža paveikslų yra padaręs iš ispanų gyvenimo, kur jis dabar ir pats gyvena. Reggio Emilia mieste savo kūrinių parodą surengė dail. S. Pacevičienė ir Ir. Pacevičiūtė. Turine savo paveikslais pasižymi lietuvis dail. salezietis Aleksandravičius; jo kūrybą gerai vertina italų menininkai ir meno kritikai. Šveicarijoj savo kūryba (iš religinio gyvenimo ir kalnų vaizdais) atkreipė užsieniečių dėmesį taip pat lietuvė vienuolė Fraz. Steponaitytė.

* Žinomasis mūsų pianistas Andrius Kuprevičius davė Augsburge Ludvigsbau teatre fortepiano koncertą. Jis skambino Čiurlionies 4 preliūdus ir J. Gruodžio „Orientališką šokį", Šumanno „Karnavalą". Antroje dalyje skambino Šopeno kūrinius. Koncertas praėjo su dideliu pasisekimu. Andrius Kuprevičius koncertavo dar Kemptene ir Hanau.

* Kemptene koncertavo Jer. Kačinsko diriguojamas simfoninis orkestras. Kiek anksčiau ten davė koncertą solistė Radzevičiūtė, latvė pianistė Sineps, Kempteno lietuvių choras.

* Ip. Nauragis atšventė savo 20 m. operos darbo sukaktį.

* Operos solistė Antanina Dambrauskaitė davė koncertą Hanau stovykloje. Programoje buvo Schubertas, Griegas, K. V. Banaitis, Mozartas, Dvoržak, Massenet, G. Puccini.

Atsiųsta paminėti

Sambūris. Innsbruck, 1947. gegužis. Spausdinta rotatorium, 38psl. Tai savo turiniu neblogas Innsbrucko lietuvių studentų leidinys.

Lord Baden-Powell, **Skautų vadovui.** Skautų lavinimo teorijos vadovėlis. Vertė sktn. Ona Saulaitienė ir A. Lansbergis. Redagavo ir Baden Powellio biografiją parašė vyr. sktn. Jakštas. Išleido LTB leidykla „Aistia", Kassel-Mattenberg. Spausdinta spaustuvėje, 74 psl.

Auka. Biuletenis kunigams. Kirchheim-Teck, 1947 m. Nr. 1 Leidinys Šv. Sosto Delegatūros Lietuviams, Nr. 4. Turinyje kun. Vyt. Balčiūno, prof. A. Maceinos, kun. St. Ylos, kun. Kl. Razmino straipsniai, plati apžvalga ir kronika.

23 Svetimieji. Nobelio premijos laureatų, akademikų, garsiųjų rašytojų novelės, apysakos, romanų ištraukos. Redagavo Vyt. K. Prutenis Išleido „Venta", Würzburge, 264 psl., kaina 8 markės.

AIDAI — Lithuanian Cultural Magazine — ECHOES
Authorized by Headquarters European
Command Civil Affairs Division
No. 5. — August, 1947
Editor and publisher — Jonas Sakevičius
Printed by Haas & Cie., Augsburg

Red. leidėjas — Jonas Sakevičius. Redaktorius — Kazys Bradūnas. Redakcijos adresas: München 27, Lamontstr. 21, administracijos — Augsburg, Hochfeld, D.P. Baltic Camp. Numerio kaina 6 RM.